GRIGORE IONESCU

CURTEA DE ARGEȘ

ISTORIA ORAȘULUI PRIN MONUMENTELE LUI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II"

CURTEA DE ARGEȘ

GRIGORE IONESCU

CURTEA DE ARGEŞ

ISTORIA ORAŞULUI PRIN MONUMENTELE LUI

Cu 55 de ilustraţii în text şi 8 planuri afară din text

B U C U R E Ş T I
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II"
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1 9 4 0

SOSIREA IN ORAŞ

Strada principală a orăşelului care a fost prima Capitală a Ţării a primit dela locuitorii lui de mai târziu numele legendarului întemeietor al oraşului şi al principatului: Negru Vodă. E o stradă destul de largă pentru o aşezare de provincie, mărginită de case în cea mai mare parte noui, lipsite de stil; într'o uşoară şerpuire, traseul ei neregulat merge dela miazănoapte spre miazăzi, urcând uşor, apoi coborînd, aproape paralel cu albia Argeşului. La jumătatea lungimii şi în punctul ei cel mai ridicat, strada aceasta se lărgeşte spre apus cu un fel de grădiniţă în mijlocul căreia, pe un soclu de piatră, se ridică bustul unui om politic local, C. Dobrescu-Argeş, turnat în bronz de Carol Storck. Punctul acesta culminant al străzii principale, tratat cu naivitate în chip de piaţă publică, marchează inima oraşului de azi. Aci se opresc întâi călătorii ce vin la Curtea de Argeş: cei sosiţi cu trenul urcând pe sub castanii uriaşi ce umbresc pitorescul Bulevard Regina Elisabeta; cei veniţi cu automobilul din spre Piteşti, străbătând jumătatea din spre miazăzi a străzii Negru Vodă.

Infăţişarea generală a oraşului e atrăgătoare, mai ales prin pitorescul natural al aşezării. Străzile lăturalnice, ocolind minunate ridicături de pământ, şerpuiesc printre căsuţe albe (multe din ele încă vechi), acoperite cu şindrilă şi croite, după chibzuiala sănătoasă a ţăranului de altădată, cu príspă sprijinită pe stâlpi de lemn la etaj.

Clădirile noui, mai cu seamă cele ridicate în lungul străzii Negru-Vodă şi pe prelungirea acesteia spre Mânăstire, B-dul Regele Carol I, începând cu urîtele biserici închinate una Sfântului Niculae Nou, alta Sfântului Gheorghe şi sfârşind cu marele edificiu al Universităţii populare, pe care călătorul venit din spre Piteşti îl întâlneşte pe dreapta, înainte de a ajunge în piaţa oraşului, nimicesc pe zi ce trece pitorescul aşezării şi specificul arhitecturii locale.

CURTEA DOMNEASCĂ

Vechea Curte Domnească, punctul principal de atracţie al vizitatorilor, îşi înfăţişează preţioasele rămăşiţe în mijlocul unui platou ridicat pe malul stâng al Argeşului, spre miazănoapte de piaţeta din centrul actual al oraşului.

Zidurile ce închid această veche aşezare voevodală închipuesc, în plan, forma unui pistol modern. Partea din spre răsărit a curţii limitează porţiunea de teren care a fost dela început rezervată bisericii celei mai importante a cetăţii de scaun. Zidul curb ce o mărgineşte spre stradă şi atrăgătoarea poartă-clopotniţă pe sub care se intră acum în incintă sunt însă mult mai noui, după toate probabilităţile din secolul al XVIII-lea.

Dintre clădirile ce alcătuiau întregul fostei Curţi Domneşti, biserica e singurul edificiu rămas în picioare. Ea era situată însă în afara Curţii propiu zise, de care o despărţea un zid ale cărui fundaţii se mai văd şi astăzi. O poartă tăiată în acest zid punea în comunicaţie directă curtea palatului cu ograda bisericii (vezi punctul P în planul general, fig. 1).

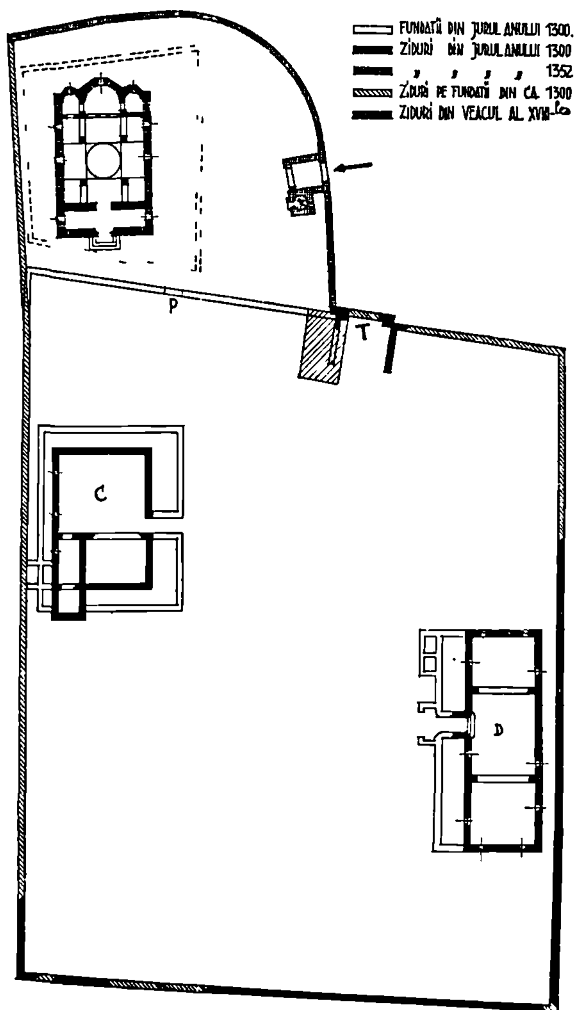

Fig. 1. — Planul general al fostei Curţi Domneşti.

Patrulaterul Curţii Domneşti e vast. Măsoară 79 m. lărgime şi 103 m. lungime pe latura din spre miazănoapte. Intrarea în curte se făcea pe sub o poartă, de sigur întărită, ce se găsea pe latura din spre răsărit (vezi punctul T în planul general, fig. 1). Pe o parte din temeliile acestei porţi, şi în locul ocupat altă dată de corpul de gardă, se ridică acum căsuţa graţioasă şi plină de pitoresc a îngrijitorului monumentelor oraşului.

In urma săpăturilor întreprinse de Comisiunea Monumentelor Istorice în anii 1920 şi 1921, nivelul terenului a fost coborît până la caldarâmul original al curţii, din care s'au găsit porţiuni întregi făcute din bolovani de râu şi, pe alocuri, din cărămidă. Din această pricină, faţă de biserică, locul ocupat altădată de Curtea Domnească a rămas cu 70 cm. mai jos.

In această curte, dincolo de zidurile căreia se desfăşoară o privelişte minunată asupra văii Argeşului, se găseau două case domneşti: una aşezată pe latura din spre miazănoapte, mai aproape de biserică, alta mai în fund, situată în lungul zidului din spre miazăzi.

Judecând după aşezare, casa din spre miazănoapte, — a cărei faţadă, precedată de un larg ceardac, primea din belşug soarele amiezii, — era locuinţa Domnitorului.

Mai mult modestă, casa aceasta, din care nu ni se păstrează decât pivniţele şi zidurile de fundaţii ale cerdacului înconjurător, cuprindea, la parterul înălţat, câteva încăperi şi dependinţe, suficiente, de bună seamă,

pentru nevoile de viaţă tihnită ale unui voevod din acele vremuri.

Clădirea din faţă, de pe latura opusă, socotită de cercetătorul dintâi al acestor istorice resturi, profe-

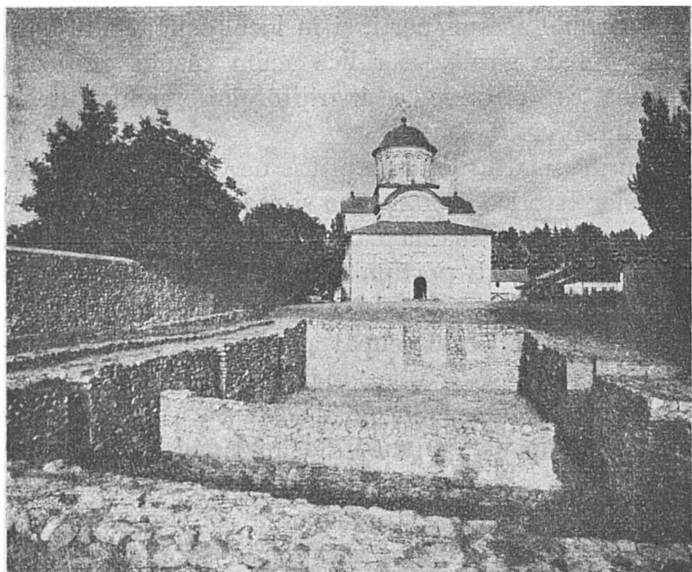

Fig. 2. — Ruinele casei domneşti şi biserica Sfântul Niculae văzută din curte.

sorul Virgil Drăghiceanu, drept locuinţă domnească, cuprindea mai probabil cancelariile voevodale şi câteva încăperi mai mici, destinate unor curteni sau poate chiar feciorilor Domnului.

Ca şi la cea dintâi, la această de a doua casă domnească nu s'au păstrat decât zidurile subsolului. Planul lung ne înfăţişează o pivniţă dreptunghiulară, împărţită în trei încăperi prin două arcade largi ce întăreau, după toate aparenţele, o boltă cilindrică lungă. Intrarea la pivniţă se făcea, ca la toate casele de mai târziu, printr'un gârliciu în pantă practicat sub pridvorul cerdacului. Deasupra bolţii ce acoperea pivniţa se înşirau câteva camere, în faţa cărora, pe toată lungimea faţadei (îndreptată împotriva obiceiului spre miazănoapte), se găsea un ceardac ce pare să fi fost adăogat construcţiei mai târziu.

Zidăria pereţilor, făcută ca şi la casa de alături din bolovani mari de râu cu mortar de var şi puţină cărămidă, lasă să se vadă că e vorba de o clădire în orice caz mai veche decât biserica vecină.

Cărui voevod se va fi datorind întemeierea Curţii Domneşti dela Argeş e greu de spus. Istoricii noştri admit în general că ctitorul, — sau ctitorii, — bisericii Sfântului Niculae Domnesc, socotită a fi slujit de paraclis Curţii de alături, ar fi şi ctitorii acesteia. Din cercetarea resturilor de construcţii mai sus pomenite, din observaţiile şi încheierile trase de pe urma săpăturilor făcute cu prilejul restaurării bisericii şi din cercetarea bisericii însăşi, se poate constata însă că există cel puţin două epoci distincte, două etape, în cari s'au ridicat edificiile ce au compus mai apoi întregul Curţii Domneşti din vremea lui Basarab I şi a lui Niculae Alexandru.

Centru al unui mic voevodat care nu cuprindea decât o parte din ceea ce fusese, către 1233, Ţara Loviştei — *Terra Loysthae* — Argeşul a fost, după toate probabilităţile, reşedinţă stabilă a voevozilor Seneslau şi Tihomir, antemergători ai întemeietorului Ţării Româneşti, Basarab I. Reşedinţă a înaintaşilor, devenit în chip firesc Cetate de Scaun a Ţării Româneşti, al cărei proces de întemeiere era sfârşit în primul sfert al veacului al XIV-lea, aşteptându-şi doar consfinţirea pe care avea să i-o dea bătălia zisă dela Posada, Argeşul a fost, până în 1330, reşedinţă şi a lui Basarab I. Prin acest oraş au trebuit să treacă în 1330 oştile ungureşti ale lui Carol Robert, intrate în ţară pe la Severin şi pornite vijelios către «*Castrum Argis*» (cetatea minusculă numită mai târziu Poenari, situată la 30 km spre miazănoapte de Curtea de Argeş) locul de adăpost şi rezistenţă al lui Basarab I.

Ca oraş, Argeşul exista în prima jumătate a veacului al XIII-lea. Chiar de nu va fi fost Cetate de Scaun, ci numai o reşedinţă voevodală temporară, trebue să admitem totuşi că, locuind la Argeş, cei trei voievozi dintâi ai Ţării Româneşti au avut aici o curte a lor, cât de modestă, cu case de locuit şi biserică de închinare.

O asemenea Curte a existat şi — cum vom vedea îndată — n'a putut fi alta decât cea de care ne-am ocupat mai sus.

Pentru aceasta e necesar să precizăm din capul locului că, în urma cercetărilor făcute cu prilejul

restaurării din urmă a monumentelor dela Argeş, s'a stabilit în mod neîndoios că biserica Sfântul Niculae Domnesc este în orice caz posterioară anului 1330.

In cursul săpăturilor făcute în interiorul bisericii, în 1920, s'au găsit sub pardoseală resturi importante de zidărie veche. Acestei zidării i s'a atribuit atunci un rost constructiv pe care, cel puţin în întregul ei, nu l-a putut avea. In realitate, este vorba de fundaţiile unui edificiu mai vechiu, şi anume ale unei biserici. D-l Aurel Sacerdoţeanu, care a făcut cel dintâi această presupunere, a căutat să dovedească preexistenţa unui lăcaş de rugăciune, sprijinindu-se mai cu seamă pe temeliile (vizibile şi acum în jurul bisericii actuale) ale unui zid ce nu-şi găseşte niciun rost afară de acela de a fi fost construit ca să împrejmuiască bisericuţa anterioară, cu mult mai mică decât cea de azi [1]). Că o bisericuţă anterioară se găsea pe acel loc, ne-o mai dovedeşte şi un alt fapt, cunoscut de cei ce au luat parte activă la lucrările de restaurare, dar neluat în seamă: făcându-se săpături afară, în jurul bisericii (când s'au descoperit şi temeliile zidului mai sus pomenit), s'au găsit, în colţul de miazăzi-apus al pronao-

---

[1]) Aurel Sacerdoţeanu, *Mormântul dela Argeş şi zidirea bisericii Domneşti*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1935, pp. 49—57.
Pretinsul plan al bisericuţii anterioare este cu totul arbitrar. Autorul a căutat să-l traseze aşa fel ca să găsească pentru mormântul cel mai important din biserică un loc potrivit şi cu planul edificiului şi cu teza susţinută de d-sa.

sului, sub fundaţiile zidului faţadei, două morminte goale. Zidul longitudinal al pronaosului trecea peste aceste morminte tăindu-le în două, ceea ce dovedeşte că ele existau înainte de construirea bisericii actuale. Descoperite cu prilejul săpăturilor fundaţiilor noului lăcaş, osemintele din ele au fost probabil strânse şi puse într'o groapă nouă, poate chiar la loc de cinste în interiorul bisericii. (O lădiţă cu oseminte ce n'au putut fi identificate s'a găsit chiar sub pardoseala bisericii, între mormântul lui Radu I şi stâlpul din spre altar).

După un obicei păstrat pe alocuri până astăzi, Românii, din moşi strămoşi, şi-au îngropat morţii în curţile bisericilor. Prezenţa acestor morminte în preajma construcţiei pe locul căreia avea să se zidească biserica nouă e o indicaţie mai mult că incinta mărginită de temeliile din jurul bisericii actuale era curtea unei biserici anterioare.

Aceasta era de sigur biserica în care se închinau voevozii dela Argeş, stăpâni ai caselor domneşti de alături, fiindcă, după cum se poate deduce din tehnica rudimentară a zidăriei ce se mai păstrează din ele, aceste case erau cu câteva zeci de ani mai vechi decât biserica actuală.

Când şi cărui fapt se va fi datorat părăsirea bisericuţei dintâi şi ruina caselor domneşti de alături, nu ştim. Bănuim însă că pricina a putut fi războiul din 1330 dintre armatele lui Carol Robert şi ale lui Basarab I.

Cronica pictată a Ţării Ungureşti, în care se povestesc pe larg luptele din acest războiu, de pe urma căruia voevodul român avea să câştige neatârnarea principatului întemeiat de el, nu ne vorbeşte despre vreo asediere sau distrugere a Argeşului. E lesne de închipuit însă, că, retrăgându-se din calea Ungurilor către munţi, Românii, ca să nu lase putinţă de trai bun duşmanului, după obiceiul de totdeauna, au pustiit totul în urma lor. Oraşul şi Curtea Domnească vor fi avut deci de suferit multe stricăciuni chiar din partea Românilor. Fapt sigur este că, după 1330, se constată prezenţa statornică a lui Basarab I la Câmpulung, lucru ce nu se poate explica decât prin aceea că, nemaiavând unde locui la Argeş, va fi găsit cu cale să se mute în celălalt oraş al Ţării, unde avea de bună seamă alte case domneşti, alături de biserica în care şi el şi urmaşul său aveau să-şi doarmă somnul de veci.

Curtea dela Argeş n'a fost însă părăsită definitiv. Curând după împrejurările ce au prilejuit stabilirea lui Basarab I la Câmpulung, fiul său, Nicolae Alexandru, asociat la domnia tatălui încă de pe la 1340, purcede la refacerea fostei reşedinţe domneşti, începând, ca bun creştin ce era, cu biserica. Lucrările au mers însă încet; desăvârşirea lor se datoreşte fiului lui Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaicu (1364—ca 1375), care, refăcând şi casele vecine, mută scaunul domniei la Argeş. Un document al său din 1369 este dat din acest oraş, pe care-l numeşte « nostra residentia ».

Refacerea celei de a doua perechi de case, situată pe aripa din spre miazăzi a curţii, şi adăugirea cerdacului ei s'ar putea să fie mai de grabă opera urmaşului lui Vladislav, Radu I, care, ne spune cronica târzie a Ţării, a făcut şi el la Argeş « curţi de piatră şi case domneşti ». Noţiunea « curţi de piatră » poate fi interpretată corect în sensul înconjurării caselor domneşti cu ziduri de piatră.

BISERICA SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

Până la lucrările de restaurare începute în 1911 şi sfârşite în 1920, părerile istoricilor asupra epocii în care a fost construită biserica Sfântul Niculae Domnesc erau împărţite. Datele aproximative ce încercau să fixeze vechimea edificiului erau cuprinse între veacurile al IX-lea şi al XIII-lea. Datarea era făcută fie cu ajutorul unor consideraţiuni istorice, — mai curând intuiţii, — fie pe temeiul anumitor caractere stilistice, prin comparaţia bisericii dela Argeş cu alte monumente asemănătoare din ţările de artă bizantină. Pentru cei ce au înţeles însă dela început să pună de acord datele oferite de analiza structurală şi planimetrică a monumentului cu începuturile istoriei principatului Ţării Româneşti, edificiul nu putea fi atribuit decât cel mult jumătăţii a doua a veacului al XIII-lea. Descoperirile făcute cu prilejul restaurării au confirmat părerile acestora din urmă. In afară de tipul bisericii, de arhitectura şi de pictura ei, înrudite de aproape cu ceea ce se mai făcea încă în domeniul artei religioase, la începutul secolului al XIV-lea, în ţările din Balcani şi în Serbia, ţări cu cari voevozii noştri au avut dintotdeauna

2

legături politice sau de strânsă rudenie, o inscripţie descoperită cu prilejul restaurării picturilor ne îngăduie să fixăm data construcţiei în jurul anului 1352. Intr'adevăr, în interior, scoasă la iveală de sub tencuiala peretelui din spre miazănoapte al naosului, în partea de jos, se poate citi următoarea inscripţie în limba slavonă: **Вл҄ѣтъ ҂ѕѡѯ҃ на Дльгопѹли прѣстависѣ великы Басараба воивода**, adică, pe româneşte: «**In anul 6860** (1352 dela naşterea lui Christos) **la Câmpulung a murit Marele Basarab Voevod.**»

Pe lângă data sigură a sfârşitului domniei lui Basarab I, mort la Câmpulung şi îngropat probabil tot acolo, inscripţia aceasta ne lămureşte şi asupra vechimii monumentului pe zidurile căruia stă scrisă. In adevăr, dacă la acea dată (1352) biserica nu era chiar în construcţie (fapt care ar explica oarecum uşurinţa cu care vreun zidar a putut săpa în mortarul proaspăt dintre două şiruri de cărămizi data acestui eveniment de seamă), ea era, în orice caz, netencuită. Lucrările au continuat, se pare, cu greutate, în tot timpul domniei lui Niculae Alexandru (1352—1364); importantul lăcaş de rugăciune n'a fost terminat totuşi decât sub Vladislav Vlaicu (1364—1377), restauratorul întregei Curţi Domneşti, cel dintâi voevod dela care avem ştire scrisă că-şi avea reşedinţa la Argeş.

Biserica Sfântul Niculae Domnesc este monumentul cel mai vechiu — şi de cel mai curat stil bizantin — pe care-l avem în Muntenia. Faţă de celelalte construcţii bizantine cu cari se aseamănă ca plan şi arhitectură;

Foto arh. Alex. Petit.

Fig. 3. Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre altar.

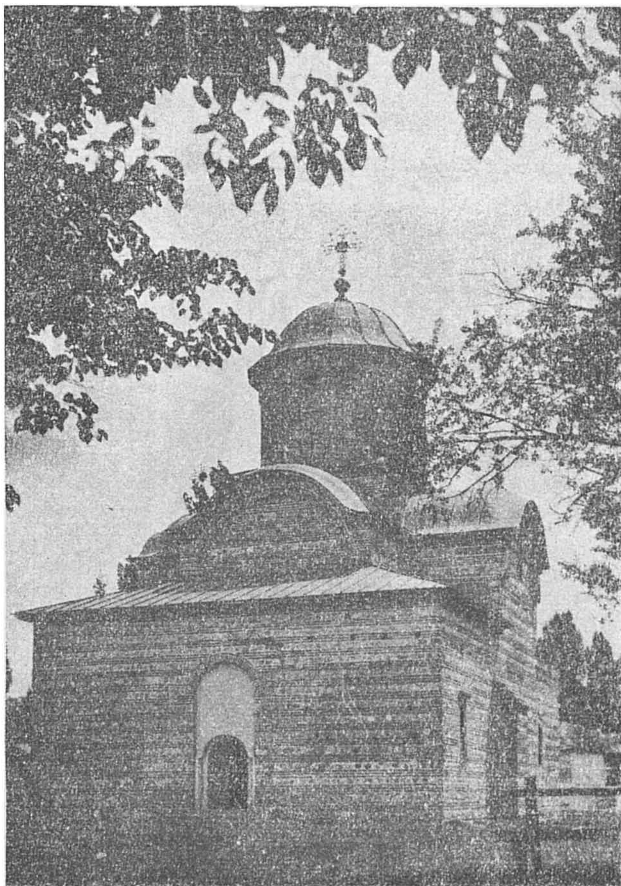
e de dimensiuni relativ mari. Măsoară în exterior 14,56 m. lărgime şi 21,35 m. lungime până la zidul din care ies absidele. Planul e de formă dreptunghiulară, în aparenţă foarte simplu, terminat spre răsărit cu trei abside poligonale: una centrală, mare şi înaltă cât corpul principal al bisericii, două mai mici, încadrând pe cea dintâi, mai joase şi acoperite separat (fig. 3).

Intrarea, refăcută în 1850, se găseşte pe faţada dinspre apus, încadrată de o nişă înaltă. Poarta de fier, făcută de Ivancea Pârvanovici, al cărui nume stă scris pe cele două canaturi, e prinsă într'un toc de piatră tăiat din lespedea de mormânt a unui Grec, — Gulis Cosmidis Palitsas, — mort în 1653.

Inainte de restaurarea, — începută în 1911 de priceputul arhitect Grigore Cerchez, — care i-a dat în totul înfăţişarea dela început, biserica avea în faţă (adăogat în 1875 de meşteri neînţelegători) un pridvor, ca o casă de ţară. Cu acelaşi prilej, acoperişul liniştit al pronaosului fusese împodobit fără rost cu două turnuleţe de tinichea (fig. 5).

Interiorul cuprinde trei încăperi distincte: una, foarte îngustă (2,80 m.), formând o anteintrare spre apus, este *pronaosul* nelipsit din nicio biserică ortodoxă; alta, centrală, măsurând 11,80 m. lărgime şi 12,40 m. lungime până la linia catapetezmei, este *naosul*; în sfârşit, a treia, spre răsărit, este absida altarului, încadrată de cele două anexe cu cari comunică liber prin două arcade în plin cen-

tru: *proscomidia* în partea stângă și *diaconiconul* în dreapta.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 4. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre apus.

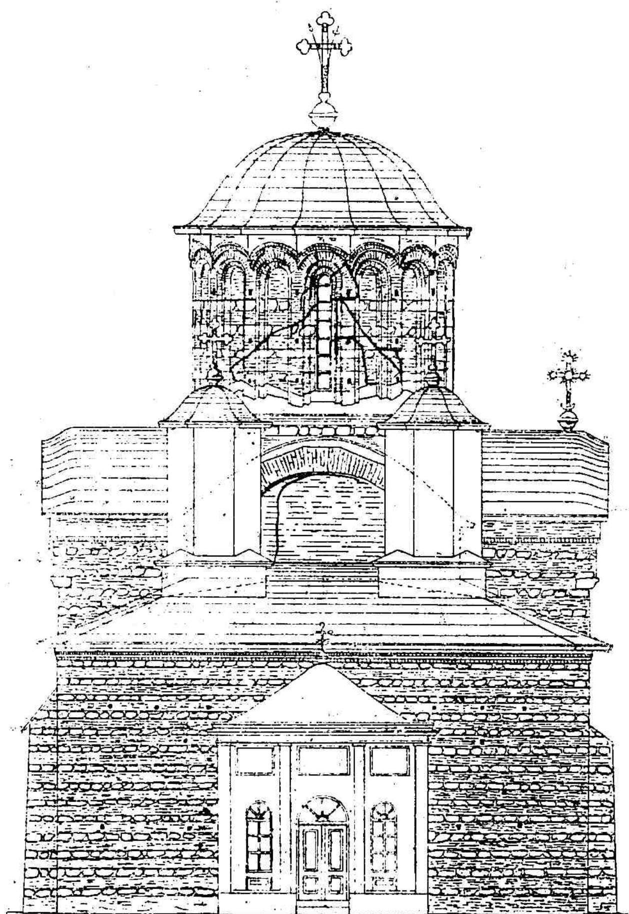

Fig. 5. Biserica Sfântul Niculae Domnesc înainte de re taurare (după Bul. Com. Mon. Ist.).

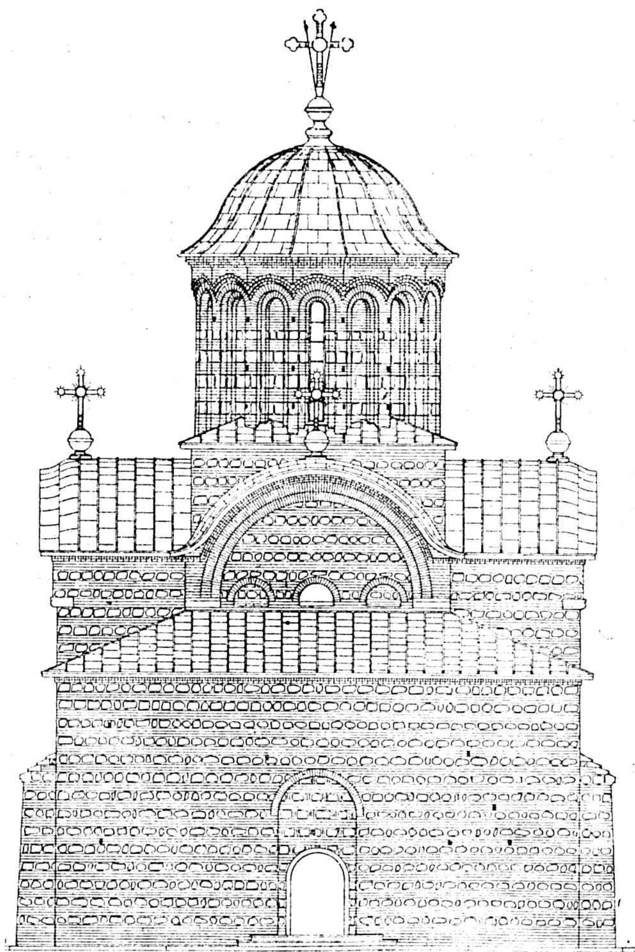

Fig. 6 — Biserica Sfântul Niculae Domnesc după restaurarea arhitectului Grigore Cerchez.

Pronaosul este acoperit cu o boltă semicilindrică lungă, întretăiată la mijloc, în dreptul intrării, de o cupolă elipsoidală.

Naosul, încăperea cea mai interesantă şi mai caracteristică a bisericii, este împărţit în plan de 4 stâlpi dispuşi pe un pătrat central, în trei compartimente lungi, trei nave: una centrală, mare, şi două laterale, mai înguste, prelungite fiecare spre răsărit cu câte o absidă. Din cauza felului cum e boltită încăperea, împărţirea aceasta în nave lungi scapă însă ochiului, naosul căpătând în spaţiu o formă cu totul specială, care se numeşte «în cruce greacă înscrisă». Forma aceasta îşi explică lesne numele dacă facem o tăietură orizontală deasupra celor patru stâlpi centrali şi proiectăm apoi bolţile încăperii, aşa cum le-am vedea privindu-le de jos în sus; se capătă în acest caz, în plan, forma unei cruci cu braţele egale (cruce greacă), înscrisă perfect în dreptunghiul determinat de zidurile exterioare ale naosului. In spaţiu, crucea există aevea, braţele ei fiind determinate de cele patru bolţi semicilindrice înălţate deasupra stâlpilor centrali şi îndreptate spre zidurile mărginaşe, fiecare în una din direcţiile celor patru puncte cardinale. In locurile rămase libere în colţuri, între braţele crucii şi dreptunghiul planului, se formează patru despărţituri dreptunghiulare, mult mai joase şi acoperite cu bolţi tot semicilindrice, dispuse paralel cu axa principală a edificiului. Urmărind de aproape structura lor interioară, acoperişul acestor părţi din construcţie rămâne şi el mult

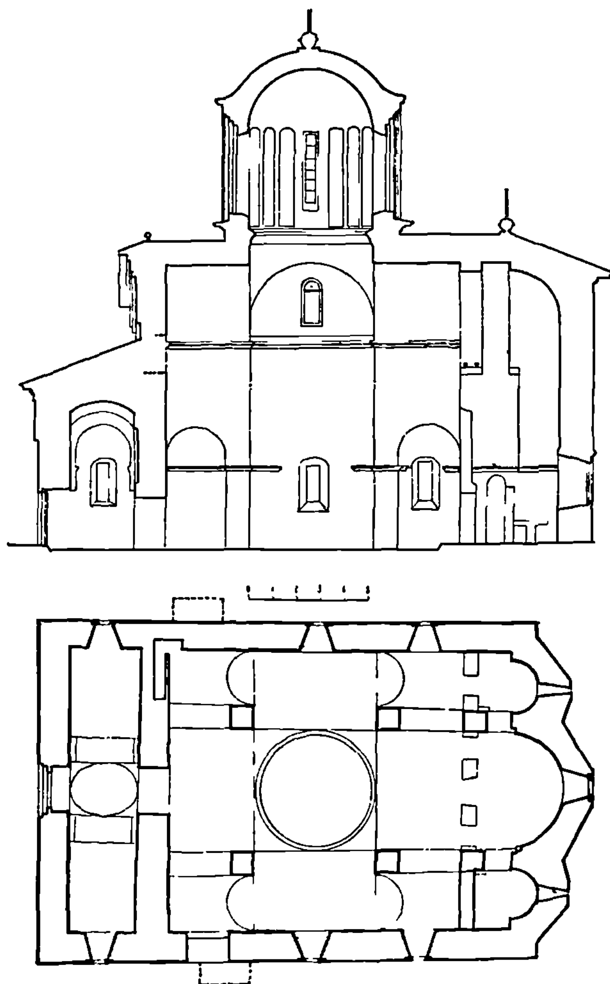

Fig. 7.—Biserica Sfântul Niculae Domnesc; secție și plan.

mai jos decât acoperișul cilindrilor centrali, învelitorile lor unificându-se spre răsărit cu cele ale absidiolelor, iar spre apus cu cea a pronaosului. In centru, pe pătratul determinat la întâlnirea celor patru semicilindri mari și prin intermediul a patru bolți de forma unor triunghiuri sferice numite « pendentifi », se ridică un tambur, circular în interior și poligonal în exterior, peste care e așezată o cupolă sferică. Tamburul, care are 16 laturi înguste formate din intrăturile unor firide oarbe numai patru din ele, cele din axele principale ale bisericii, fiind transformate în ferestre — se ridică în exterior pe o scundă bază prismatică. Cele patru bolți semicilindrice ale naosului formând brațele crucii — înălțate în jurul acestei baze, pe care nu o depășește sunt acoperite separat și terminate, trei cu frontoane rotunjite, iar una, cea din spre răsărit, se continuă cu absida centrală (fig. 8).

Intre acoperișul pronaosului (a cărui pantă era mai repede decât cea pe care i-a dat-o restauratorul din urmă) și extradosul bolții, a existat la început un pod jos, un fel de ascunzătoare, atât de necesară odinioară, mai cu seamă pentru ferirea odoarelor prețioase ale bisericii în vremuri de restriște. O scară îngustă de 60 cm. și înaltă de 1,70 m., tăiată în peretele ce separă pronaosul de naos (prima ei treaptă se găsește în colțul din spre Nord-Vest, într'o deschizătură situată la o înălțime destul de mare deasupra pardoselei) ducea la această ascunzătoare. Cele două ferestre din timpanul dinspre apus, deasupra picturii

înfățișând «Adormirea Maicii Domnului», dau în caja acestei scări. La aceeași înălțime, de partea cealaltă a

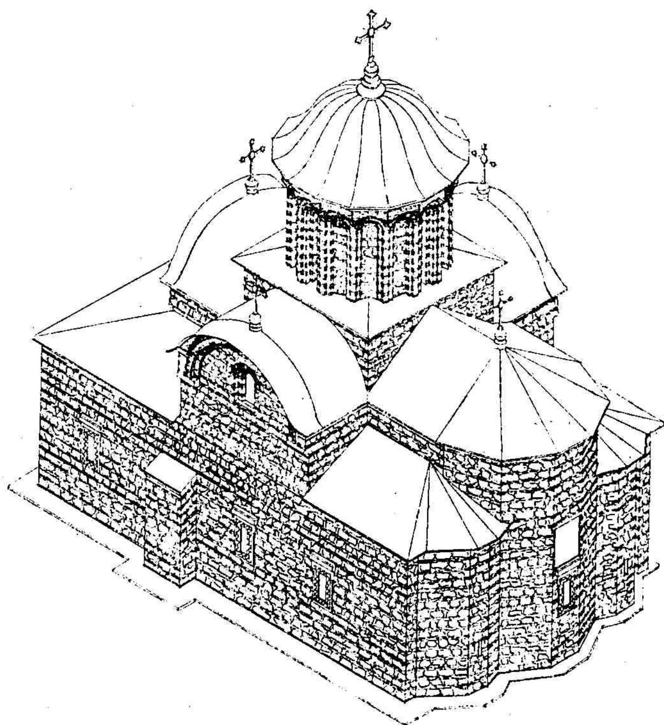

Fig. 8. Vederea perspectiva a bisericii Sfântul Niculae Domnesc (după un desen de D-na Virginia Haret, refăcut de autor).

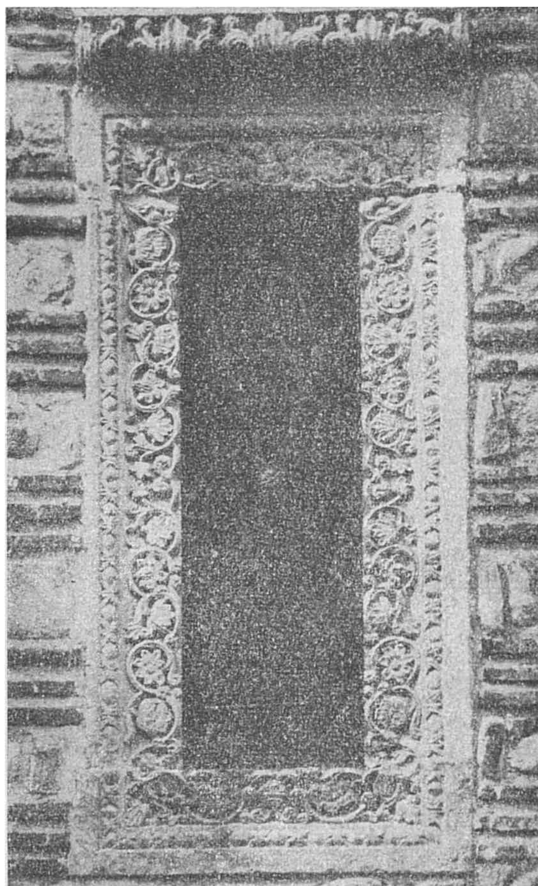
zidului, golul tăiat în plin-centru care forma ușa de intrare în ascunzătoare a fost transformat de restau

rator într'o nişă oarbă, pe care, din motive estetice, a încadrat-o cu alte două nişe asemănătoare, făcute din nou (fig. 6).

Dintre adăogirile pe cari monumentul le-a avut de suferit în decursul celor aproape şase veacuri de existenţă, cele ce nu aduceau vreun prejudiciu plasticei monumentale sau decorative a edificiului au fost păstrate. Au fost lăsate astfel la locul lor ramele de piatră împodobite cu sculpturi din jurul ferestrelor (fig. 9), adăogate către 1750 cu cheltuiala boerilor Sandu şi Iordache Bucşenescu şi Ştefan sin Balotă Căpitanul (numele lor se află însemnat în interior, pe intrătura ferestrei făcută de fiecare). Au fost păstraţi de asemeni, mai mult din motive statice, cei doi contraforţi construiţi în 1850: unul pe peretele din spre miazăzi, în dreptul unei uşi ce dădea acces direct din curte în naos, astupată cu această ocazie, altul, simetric, pe partea din spre miazănoapte. In sfârşit, în starea bună pe care i-o dăduse refacerea din 1850, a fost lăsată, după cum am văzut, intrarea principală.

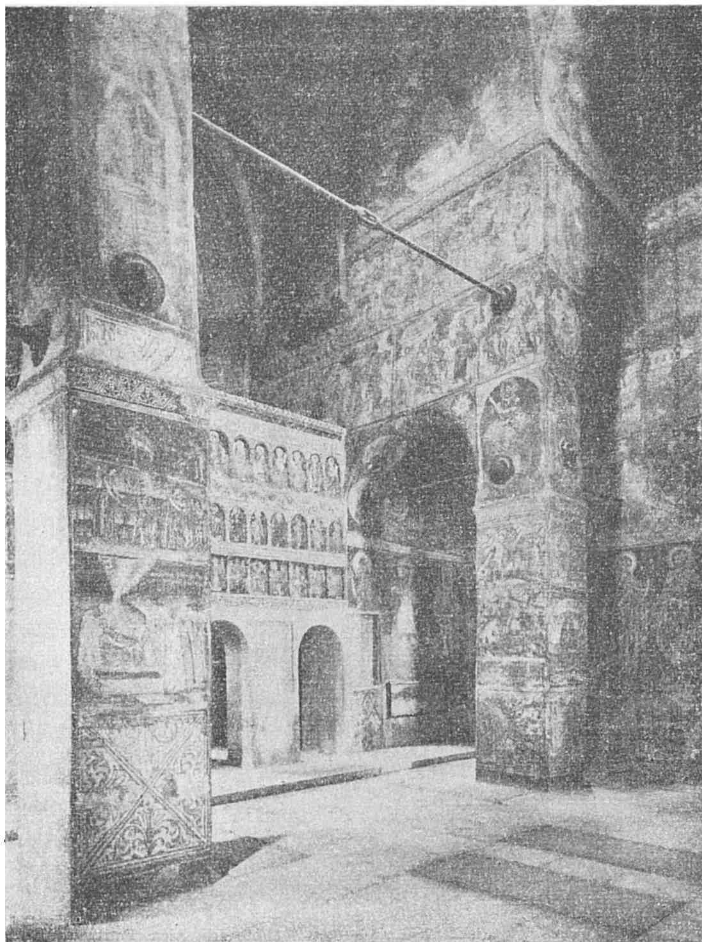
Arhitectura exterioară a edificiului e simplă, dar plină de distincţie. Materialul întrebuinţat în construcţie e lăsat aparent: piatră brută de râu sau de carieră puţin cioplită, formând pături orizontale înguste, alternând cu fâşii de cărămidă formate din câte trei şiruri fiecare.

Jocul maselor arhitectonice bine echilibrate; absidele acoperite separat; arcadele semicirculare construite numai din cărămizi dispuse radial, cari subli-

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 9.— Ramă de fereastră din veacul al XVIII-lea la biserica Sfântul Niculae Domnesc.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 10. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc· vedere interioară spre altar.

niază pe faţade, după moda şi tehnica bizantină, structura bolţilor interioare; cornişele formate din cărămizi dispuse pe diagonală şi alcătuind intrături şi ieşituri ca zimţii de fierăstrău, precum şi turla centrală, răsărită dintr'o bază judicios proporţionată, dau monumentului un aspect de eleganţă şi, totodată, de soliditate cu totul remarcabile.

Reprezentant fidel şi caracteristic al tipului de plan în cruce greacă înscrisă de origine constantinopolitană, biserica Sf. Niculae Domnesc dela Argeş este, sub înfăţişarea de azi, datorită recentei şi înţeleptei restaurări, una din podoabele cele mai de preţ ale arhitecturii româneşti.

PICTURA BISERICII SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

In general, istoricii sunt de acord în a atribui pictura bisericii Sfântului Niculae Domnesc fratelui şi urmaşului la tron al lui Vladislav Vlaicu, Radu I, voevod de scurtă şi nu deajuns de bine cunoscută domnie, dar de vrednică şi rodnică activitate constructivă, fapt pentru care urmaşii l-au confundat nu odată cu legendarul Negru-Vodă, întemeietor de Ţară şi ctitor de numeroase biserici şi mânăstiri.

Atribuirea acestor preţioase picturi lui Radu I nu se bazează însă pe niciun document precis, ci numai pe interpretarea tradiţiei şi pe unele inducţii întemeiate pe un tablou votiv distrus în 1829 şi înlocuit cu altul, presupusă copie a celui vechiu, executată de un zugrav oarecare cu numele Pantelimon.

Dacă ar fi să ne conformăm tradiţiei, care, începând din veacul al XVII-lea, confundă, contopindu-le, numele lui Radu I cu acel al legendarului Negru-Vodă, ar trebui să admitem ca singur ctitor al bisericii de care ne ocupăm pe Radu I. Impotriva acestei presupuneri se ridică însă, aşa cum am văzut, dovezile ieşite la

iveală cu prilejul restaurării edificiului, dovezi în baza cărora am aflat ctitori ai bisericii pe Basarab I (la moartea căruia biserica era în orice caz în construcţie), pe Niculae Alexandru, continuatorul lucrărilor şi, în sfârşit, pe fiul acestuia, Vladislav-Vlaicu, care, terminând biserica, avea să refacă şi casele domneşti de alături, mutându-şi reşedinţa la Argeş. Radu I, pomenit în cronica anonimă a Ţării Româneşti sub numele de Radu-Vodă Negru, care ar fi făcut şi el la Argeş « curţi de piatră şi biserică mare şi frumoasă », poate fi însă ctitor numai în ce priveşte pictura. Incepute în timpul înaintaşului său, lucrările atât de migăloase ale acestei minunate podoabe interioare au putut fi continuate şi sfârşite de dânsul, lăsându-se apoi, pentru această a sa osteneală şi cheltuială, zugrăvit ca singur ctitor, aşa cum au mai făcut, în împrejurări asemănătoare, şi alţi voevozi dela noi sau din alte ţări. Numai în felul acesta se poate explica prezenţa chipului lui Radu în icoana hramului de deasupra uşii dela intrarea în naos şi în tabloul votiv din naos, distrus în 1829. Din păcate, pe icoana hramului nu există (sau, dacă a existat în partea de jos, a fost distrusă) nicio inscripţie lămuritoare asupra voevodului înfăţişat ca ctitor. Deasupra tabloului votiv din naos, pe de altă parte, inscripţia originală din veacul al XIV-lea, scrisă într'o limbă slavonă barbară, s'a păstrat numai fragmentar: în afară de titulaturi, nici numele Domnului nici al Doamnei n'au putut fi găsite printre frânturile de slove rămase. Asemănarea dintre tabloul

votiv actual (presupus copiat după cel original) şi tablourile votive închinate înaintaşilor de Radu dela Afumaţi în biserica Episcopală din Curtea de Argeş şi de Matei Basarab în biserica zidită de el pe ruinele celei zise a lui Negru-Vodă din Câmpulung, tablouri pe cari se citeau numele *Io Radu-Voevod şi Ana Doamna*, ar fi o indicaţie că acestea din urmă au fost copiate după tabloul original ce exista la acea dată în biserica Domnească, de unde s'au luat şi numele lui Radu-Voevod şi al Anei Doamna. Presupunerea aceasta şi faptul că pomelnicul bisericii începe cu *Radu-Voevod şi Ana Doamna* ne îndreptăţesc în mare măsură să trecem în lista ctitorilor dela Argeş şi pe Radu I cu Doamna sa Ana, ca unii ce au desăvârşit, împodobindu-l, lăcaşul de rugăciuni ridicat de înaintaşii lor Basarab I, Niculae Alexandru şi Vladislav Vlaicu.

In orice caz, făcute în întregime sub Radu I sau, cum pare mai probabil, începute în vremea lui Vladislav Vlaicu şi numai terminate de Radu I, picturile cele mai vechi din biserica Domnească a Curţii de Argeş pot fi considerate ca datând din jurul anului 1375. Părerea izolată a unui singur istoric (O. Tafrali), după care podoaba de fresci a bisericii dela Argeş ar fi fost executată în anul 1261, nu se poate susţine, din lipsă totală de dovezi şi din nepotrivire cu ştirile istorice şi cu vremea în care s'a zidit edificiul.

Nu toate frescile ce împodobesc pereţii interiori ai bisericii sunt însă din veacul al XIV-lea. Multe din

scenele reprezentate în pronaos și în naos sunt mai noui. Edificiul a avut de suferit în decursul veacurilor o mulțime de refaceri; în urma acestora, interiorul, ca și exteriorul, a fost pe alocuri modificat. Pentru ce privește pictura, refacerile ce au adus o schimbare mai importantă în înfățișarea decorului au fost două: una în jurul anului 1750, executată de un zugrav destul de talentat și priceput în meșteșug (după toate probabilitățile, acel Radu sin Mihail din Târgoviște, autorul cunoscutului «caet de jugrăveli» ce se păstrează la Academia Română sub Nr. 4602); alta, din 1827, de un mediocru pictor bisericesc, Pantelimon.

O parte din opera acestor restauratori s'a limitat la întărirea și înviorarea unor culori ale frescilor vechi, murdărite și afumate. In cele mai multe cazuri, însă, ei au înlocuit frescile vechi cu altele noui — copiate după cele anterioare sau imaginate de dânșii — fie răzuind pereții până la cărămidă și punând tencuială proaspătă, fie cioplind fresca veche, ca să dea posibilitatea de prindere mortarului umed peste care aveau să întindă apoi pictura nouă.

Cu prilejul lucrărilor de restaurare întreprinse de Comisia Monumentelor Istorice, cea mai mare parte din frescile vechi au fost puse din nou în valoare. Grija cea mare a restauratorilor (pictorii Norocea și I. Mihail) a fost de a înlătura cu băgare de seamă toate straturile de picturi așezate peste frescile originale din secolul al XIV-lea.

Frescile vechi au fost apoi spălate, o bună parte au fost pe alocuri retuşate; câteva, din cauza multelor stricăciuni suferite, au trebuit să fie chiar completate.

Lăsând la o parte picturile din veacul al XVII-lea şi pe cele de tot noui, asupra cărora vom da unele relaţii mai departe, trebuie precizat că frescile din veacul al XIV-lea, cele mai numeroase din biserică şi cele mai de preţ, nu sunt opera unui singur artist. Două mâini deosebite, poate chiar trei, pare să fi lucrat la ele.

Judecând după inscripţiile slavone ce explică subiectul diferitelor episoade, şi după faptul că aceste episoade sunt prezentate într'o frescă continuă (scenele nu sunt separate unele de altele prin chenare), suntem îndreptăţiţi să credem că frescile din **Pronaos** sunt opera unui zugrav crescut la o şcoală bizantino-slavă. Mai prejos, din multe puncte de vedere, decât frescile contemporane din naos şi altar, picturile acestea au totuşi o deosebită importanţă iconografică şi o reală valoare artistică.

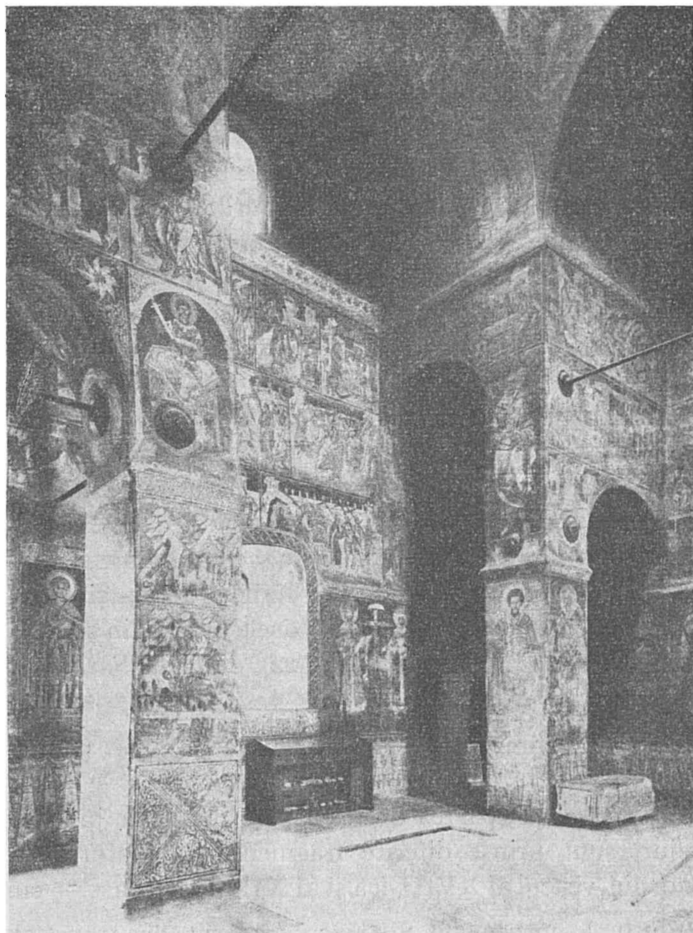
Frescile din **Naos** şi **Altar**, remarcabile opere de artă, cele mai frumoase şi mai vechi din câte avem în ţară, erau însoţite toate de legende explicative în limba grecească. Din cele câteva ce s'au păstrat şi au fost descifrate, se constată că aceste legende au foarte multe greşeli de ortografie. De aci se poate trage concluzia că meşterii zugravi cari au lucrat la Curtea de Argeş, aceiaşi de sigur cari au scris şi legendele amintite, deşi adevăraţi artişti, foarte pricepuţi în meseria lor, erau totuşi inculţi. In acest caz, ar

putea fi vorba, cum crede d-l P. P. Panaitescu, de meşteri veniţi din centre greceşti de importanţă secundară, unde meşteri culţi nu se găseau, dar unde găsim în schimb biserici cu picturi în cari inscripţiile explicative ale scenelor înfăţişate prezintă multe anomalii şi greşeli de ortografie asemănătoare cu cele dela Curtea de Argeş. Cu mai multă dreptate se poate presupune, credem, date fiind unele însuşiri speciale ale picturilor, că ei n'au fost Greci, ci, mai de grabă, nişte artişti fără patrie, crescuţi la o şcoală de zugrăveală grecească şi cutreerând, în căutare de lucru, toate ţările creştine de artă bizantină. Admirabili cunoscători ai iconografiei bizantine, autorii frescilor dela Argeş s'au dovedit foarte abili în interpretarea diferitelor scene religioase. Vădind o predilecţie deosebită pentru policromie, ei au lăsat deoparte natura pe care, ca şi confraţii lor din alte ţări bizantine contemporane, nu şi-au dat osteneala s'o copieze. Preocuparea lor de seamă n'a fost realizarea pitorescului, deşi de cele mai multe ori l-au obţinut poate fără voia lor, ci transpunerea în forme uşor de priceput a dogmelor credinţii. Dragostea de a prezenta pe înţelesul tuturor, mai cu seamă pe înţelesul celor ce nu ştiau citi în cărţi, faptele şi legendele în legătură cu vieaţa lui Iisus, a Fecioarei, a Sfinţilor de seamă ai ortodoxiei şi chiar a unor personaje din Vechiul Testament, a fost atât de mare încât, pe pereţii Bisericii Domneşti dela Argeş, vedem înşirate aproape toate subiectele acelei iconografii creştine creeate (mai ales pe

baza evangheliilor apocrife) de imaginaţia bogată a nenumăraţilor artişti anonimi bizantini.

Deşi în mersul ei evolutiv nu se constată o varietate evidentă de forme şi de prezentare, deşi subiectele înfăţişate sunt peste tot aceleaşi, potrivit unor prescripţii dogmatice immutabile, totuşi, judecată după realizările ei din Italia, Constantinopol şi toată Peninsula Balcanică, pictura bizantină nu este, cel puţin până în veacul al XV-lea, o succesiune de copii servile lipsite de valoare şi de caracter personal.

Că frescile bisericii Domneşti din Curtea de Argeş se aseamănă, ba ar fi chiar imitate după mozaicurile bisericei Chora, cunoscută astăzi sub numele de Kahrié-Djami din Constantinopol, e o constatare făcută în treacăt de cei ce s'au ocupat cu studiul picturilor acestui monument. Deşi repetată după aceea în mai toate cărţile de istorie, afirmaţia nu e mai puţin lipsită de temei, mai ales dacă ne gândim să prindem în caracterizarea aceasta arbitrară toate picturile aflate pe pereţii bisericii dela Argeş. Din cele peste 130 de scene datând din veacul al XIV-lea, abia 5—6 au o asemănare vădită cu unele subiecte reprezentate în mozaicurile lui Metochites dela Constantinopol. Asemănarea nu se datoreşte de altminteri faptului că zugravii dela Argeş cunoşteau aceste mozaicuri şi-şi vor fi propus să le copieze, ci împrejurării că, la fel cu mozaiştii dela Constantinopol, ţineau şi ei de aceeaşi şcoală de pictură bizantină ale cărei roade, începând din veacul al XII-lea şi până în al XIV-lea, se văd în atâtea biserici,

(Foto arh. Alex. Petit.).

Fig. 11. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc; vedere interioară spre miazăzi.

răspândite de-a-lungul țărilor de artă bizantină: din Italia meridională și Sicilia, trecând prin Constantinopol și Peninsula Balcanică, până în depărtatele ținuturi ale Rusiei.

Tot atât de importante ca picturile bizantine cele mai frumoase și mai renumite ale veacurilor al XIII-lea și al XIV-lea, frescile Bisericii Domnești din Curtea de Argeș se caracterizează prin nesfârșit de variatul lor colorit, delicat și somptuos în același timp, prin fondul lor bogat de arhitectură prezentată în perspective curioase, ca în picturile lui Giotto, prin noblețea atitudinilor și grația ținutei personagiilor, prin conștiinciozitatea cu care sunt redate detaliile costumelor și ale mobilierului (mai cu seamă la picturile din altar), în sfârșit, prin expresia întotdeauna adequată a gesturilor și a figurilor cari, în multe scene, amintesc arta atât de particulară a meșterilor italieni ai *tre-* și *quattrocentului* (în nebănuit de prețioasele redări din scenele *Adormirea Maicii Domnului* (fig. 12), de pildă, *Sărutarea lui Iuda* sau *Rugăciunea cea de peste fire* (fig. 22)).

Subiectele reprezentate și distribuția lor pe pereții bisericii[1]

In Pronaos, în partea de jos a pereților și de jur împrejur, sunt prinse diferite fragmente de picturi datând din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, scoase — cu

[1]) Picturile numerotate 1, 2, etc... 131 sunt din veacul al XIV-lea în întregime sau cel puțin parțial; cele însemnate A_1, A_2, etc. sunt din jurul anului 1750; a_1, a_2, etc. din 1827; iar b_1, b_2, etc. sunt din timpul ultimei restaurări.

prilejul restaurării interiorului — din naos, unde fuseseră executate peste picturile originale din veacul al XIV-lea. Intre acestea, pe peretele dinspre apus, în stânga celui ce intră, mai importante sunt:

A_1. *Ghetsemani* (Rugăciunea cea de peste fire), atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgovişte.

A_2. *Sfânta spălare a picioarelor*, atribuită aceluiaşi. Ambele scene, executate în jurul anului 1750, fuseseră prinse peste scenele asemănătoare No. 127 şi 128 din naos.

Deasupra acestor fragmente, pe pereţii lungi, sub planul de naştere al bolţilor, sunt înfăţişate, într'o friză continuă cuprinzând 14 scene, *Viaţa şi minunile Sfântului Niculae* (patronul bisericii).

Reprezentarea în ordine cronologică a întâmplărilor începe pe peretele din spre răsărit, deasupra şi în dreapta uşii care dă în naos (vezi schema 1):

1. *Naşterea Sfântului*, tratată de zugrav în chip foarte asemănător cu Naşterea lui Iisus. In stânga, mama Sfântului, *Nona*, aureolată ca şi Fecioara Maria, e asistată în momentul naşterii de trei femei; alături, o a patra femeie îmbăiază noul născut, care, ca şi pruncul Iisus, are capul nimbat.

2. *Darea Sfântului la învăţătură*. Asistat de mama lui, înfăţişată în atitudine de madonă, Sfântul primeşte din mâna unui dascăl bătrân abecedarul, pe a cărui primă pagină se vede scris alfabetul grec. Alături de copilul sortit a deveni sfânt, alţi doi şcolari întind o filacteră purtând o inscripţie în limba greacă. Deşi, după cât se pare, pictorul a fost sârb de origină, iar

inscripţiile ce explică scena sunt în limba slavonă, alfabetul de pe abecedar, ca şi versetele de pe filacteră în scena cu şcoala, sunt greceşti; zugravul a ţinut de sigur să se conformeze ştirii după care Sfântul Niculae ar fi învăţat carte grecească.

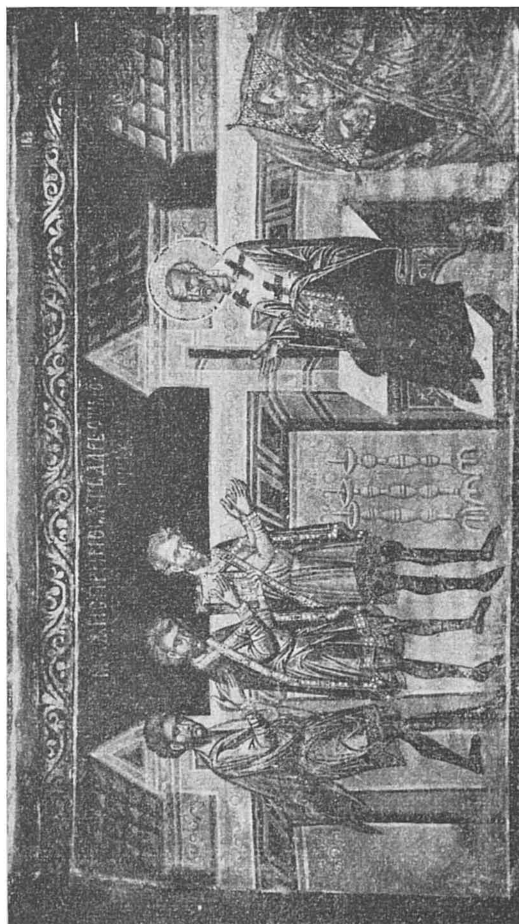
Ciclul se continuă pe peretele din spre apus (vezi schema 2):

3. *Hirotonisirea Sfântului.* Ceremonia hirotonisirii, la care asistă trei feţe bisericeşti (două cu mitre pe cap), este prezentată pe un fond de arhitectură; în dreapta, Sfântul Niculae primind binecuvântarea unui sfânt patriarh, se înclină.

Ciclul se continuă cu minunile Sfântului Niculae:

4. *Trei voevozi* înfăţişaţi sub trăsăturile celor trei vârste, — a tinereţii, a maturităţii şi a bătrâneţii, — condamnaţi la moarte fără pricină, în timpul împărăţiei lui Constantin, aşteaptă într'o închisoare sorocul pedepsei supreme. Cu picioarele prinse în scândurile groase ale băncii pe care stau, ei au zugrăvite pe chipuri sentimentele profunde de cari sunt stăpâniţi: cel tânăr, cu capul înclinat pe umărul drept, se arată cuprins de adâncă tristeţe; cel matur, resemnat, pare totuşi sigur de nevinovăţia lui, pe care şi-o exprimă prin gestul elocvent al palmelor întinse; cel bătrân, cu faţa senină, înţelept şi încrezător în dreptatea lui Dumnezeu, schiţează pentru ceilalţi doi un gest de îmbărbătare.

5. *Sfântul Niculae se arată în vis Impăratului Constantin,* spre a-l determina să dispue liberarea din închisoare a celor trei voevozi.

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 12. — Cei trei voevozi încărcați cu daruri în fața Sfântului Niculae.

6. *Sfântul se arată în vis guvernatorului Avlavie,* încercând să-l convingă de nevinovăția celor trei condamnați.

7. *Sfântul scapă dela moarte pe cei trei voevozi.* Cu mâinile legate şi ochii acoperiţi, cei trei condamnaţi aşteaptă cu resemnare lovitura călăului, a cărui sabie e oprită în ultimul moment de Sfânt.

8. *Impăratul Constantin înmânează celor trei voevozi*— cum zice inscripţia: « bărbaţilor sfinţi » — *daruri pentru Sfântul Niculae.*

9. *Cei trei voevozi încărcaţi cu daruri ajung la Sfânt;* aşezat pe un tron, acesta primeşte din mâinile lor ofranda.

10. *Sfântul dăruieşte trei pungi cu aur* celor trei fecioare sortite pierzării. Trei fecioare sunt reprezentate în stânga, dormind în acelaşi pat. Un om în picioare, poate tatăl copilelor, păşeşte grăbit spre Sfântul apărut în uşe, din mâna căruia primeşte preţul răscumpărării virtuţii lor.

11. *Rugăciune la icoana Sfântului.* După o ipoteză a lui Tafrali, zugravul a voit poate să reprezinte minunea întâmplată unui tânăr din Catane, furat de Arabi şi scăpat din mâinile acestora în urma rugăciunilor înaintea icoanei Sfântului.

12. *Sfântul taie copacul în care dracii îşi făcuseră culcuşi.* De sigur o aluzie la distrugerea cultului vechiu al « arborilor sfinţi », practicat de unii păgâni.

13. *Sfântul, pe mare, scapă vieaţa unor corăbieri ameninţaţi de furtună.*

14. *Sfinţi Profeţi.*

15. *Bogatul nemilostiv ispăşindu-şi păcatul.*

16. *Tabloul votiv.* Ocupă tot timpanul de deasupra uşii care dă în naos. Centrul compoziţiei e ocupat de

Fig 13 — Chipul lui Radu I din icoana hramului

Iisus Christos pe tron, încadrat, în dreapta, de Fecioara Maria, iar în stânga de Sfântul Niculae, patronul bisericii. In colţul din stânga, sub trăsăturile rigide caracteristice picturii bizantine, cu plete lungi şi barbă castanie, ctitorul bisericii pentru zugrăveală, Radu I Basarab (ca 1374 — ca 1385), stă îngenunchiat, în chip de donator, cu mâinile întinse către Iisus Christos. Stricat puţin în partea de jos, tabloul votiv cuprindea probabil în acest loc şi o inscripţie explicativă; nu-i exclus ca, la fel cu Metochites din tabloul votiv dela Kahrie-Djami din Constantinopol, voevodul să fi ţinut în mâini modelul bisericii pe care o dăruia împodobită lui Christos.

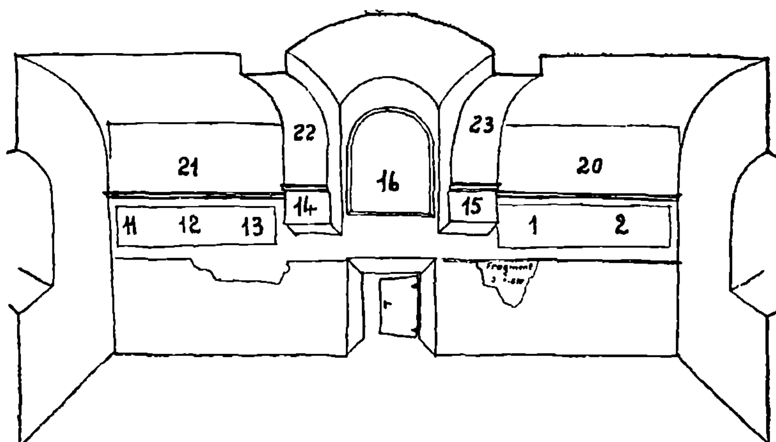
17. *Intrarea Maicii Domnului în Biserică.* Ocupă tot timpanul de deasupra uşii ce dă în exterior. In faţa unui altar acoperit cu un baldachin, marele preot, îmbrăcat în odăjdii strălucitoare, plecat şi cu mâinile întinse, primeşte în biserică pe Fecioara ce vine însoţită de un grup de femei cu lumânări în mâini. Părinţii Fecioarei, *Sfinţii Ioachim şi Ana,* sunt reprezentaţi în dreapta, pe planul I-iu, aureolaţi.

18. *Logodna Sfintei Fecioare.* In stânga, preotul Zaharia, în genunchi, se roagă în faţa altarului; alături, acelaşi încredinţează pe Fecioară lui Iosif, «ca să fie păzitorul purităţii ei».

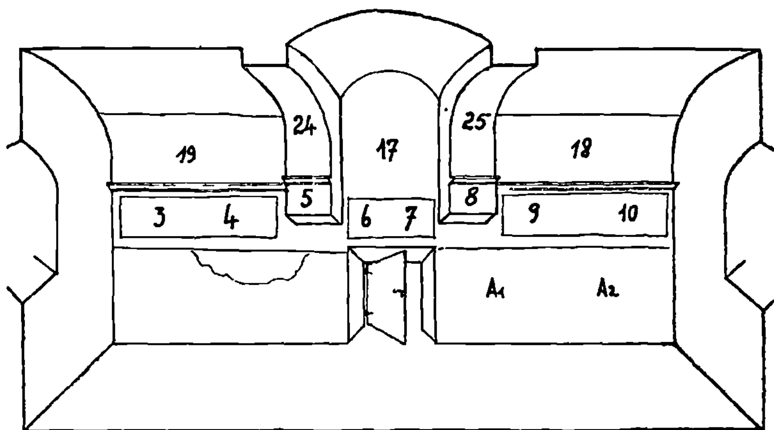
19, 20 şi 21. *Sinoade ecumenice.*

22, 23, 24 şi 25. *Mucenici.*

Pe restul cilindrului, picturile foarte deteriorate ale celorlalte patru sinoade ecumenice.

Schema 1. — Peretele dinspre răsărit al pronaosului.

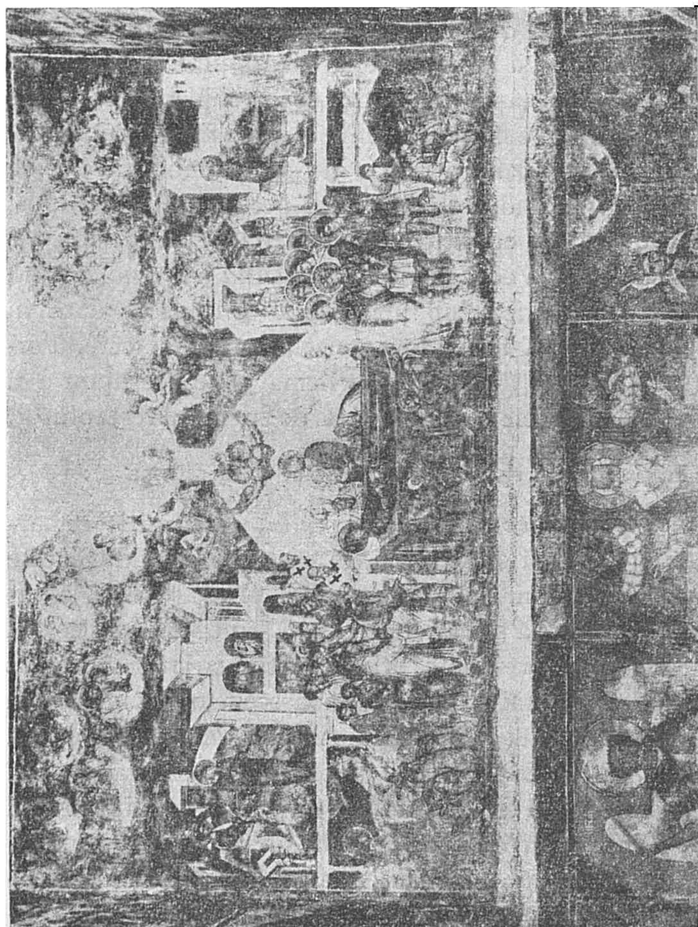
Schema 2. — Peretele dinspre apus al pronaosului.

In Naos. Picturile de pe partea de jos a pereţilor, sub primul profil care marchează planul de naştere al arcurilor ce leagă stâlpii centrali cu pereţii din spre apus şi răsărit, datează în cea mai mare parte din jurul anului 1827 şi sunt opera zugravului Pantelimon. Toată această fâşie de frescă, ce înconjoară pereţii de jur împrejur, e formată dintr'o draperie deasupra căreia se desfăşoară o teorie de sfinţi mucenici şi de cuvioşi. In rândul acestora, pe peretele dinspre apus, în stânga celui ce intră, sunt înfăţişaţi ctitorii: *Radu I* (Radu Negru-Vodă al tradiţiei) şi *Ana Doamna*, ţinând în mâini biserica sub înfăţişarea ce-i fusese dată în veacul al XIX-lea, după o nechibzuită refacere. Portretele acestea (a_1 şi a_2 pe schema 3) se presupun a fi copiate după cele vechi, distruse de zugravul restaurator.

Pe partea din spre apus a naosului (vezi schema 3):

26. *Adormirea Maicii Domnului*, compoziţie remarcabilă, de mari dimensiuni, în care zugravul dovedeşte o mare stăpânire a meşteşugului, prin aşezarea şi expresia adecuată situaţiei pe care a ştiut s'o dea fiecărui personagiu reprezentat, prin coloritul variat şi armonios al întregei lucrări, prin gruparea scenelor secundare în jurul subiectului principal. Centrul compoziţiei îl ocupă *Fecioara*, întinsă pe un mare catafalc, încadrat, în stânga, de un grup de zece apostoli şi doi episcopi îmbrăcaţi în odăjdii, în dreapta, de un grup de îngeri. In faţa acestora, al 11-lea apostol, încovoiat la picioarele Fecioarei, întinde braţele către Arhanghelul Mi-

hail, în timp ce un al 12-lea apostol, de cealaltă parte a catafalcului, privind îndurerat corpul neînsufleţit,

(Foto arh. Alex. Petit)

Fig. 14. — « *Adormirea Maicii Domnului* ».

face gestul închinării. Motivul central al scenei e pus în evidenţă de o mare aureolă albăstruie pe care se detaşează, lângă catafalc, figura îndurerată a Mântuitorului, ţinând pe braţul drept, sub chipul unei făpturi femeieşti minuscule, sufletul Maicii Sale. In spatele grupului de apostoli şi îngeri, desenate în perspective curioase dar pline de pitoresc, diferite edificii din ferestrele şi porticele cărora femei plângând şi bărbaţi iau parte la funeraliile pământeşti ale Maicii Domnului. Deasupra, zugrăvite mai puţin mişcător, dar mai pline de înţelesul sfânt al întâmplării, sunt înfăţişate momentele înălţării Fecioarei la Cer. In mijloc, prinsă într'o mare aureolă, se vede Fecioara pe tron, încadrată de doi îngeri ce par că o susţin. Deasupra capului Fecioarei, într'un cerc de lumină, porţile cerului deschise, gata s'o primească. Cortegiul apoteozei Sfintei Fecioare e completat pe tot întinsul câmpului din jurul scenelor centrale de 11 grupuri formate fiecare din câte un apostol şi un înger purtaţi pe nori.

Alte patru scene secundare încadrează, două câte două, scena principală a funeraliilor: în dreapta, în colţul de jos, *Apostolii veghind la mormântul Fecioarei*; deasupra, o scenă foarte rară în iconografia bizantină: *Fecioara îşi împarte veşmintele.* In stânga, jos, pe un fond de peisaj, *Fecioara se roagă*; deasupra, *Arhanghelul Gavril vesteşte Născătoarei de Dumnezeu mutarea Ei în vieaţa cealaltă.*

27. *Fuga în Egipt*, frescă din veacul al XIV-lea, retuşată puţin în partea dreaptă şi pe alocuri comple-

tată de restaurator. Sunt înfăţişate cele trei episoade ale întâmplării. In stânga, *Visul lui Iosif*. Invăluit într'o mantie roşie, Iosif doarme lungit pe pământ; în fund, măgăriţa lui Iosif păzită de tânărul Iacob. Imediat alături, *Sfânta Familie în drum spre Nazaret*; cu pruncul pe umăr, Iosif deschide drumul. In mijloc, *Călătoria în Ţara lui Israel*. Fecioara, rămasă în urmă, pare obosită. Iosif şi Iacob, cari au depăşit-o, întorc capetele rugători, căutând s'o îmbărbăteze. In dreapta, *Sosirea la Nazaret*. In cap, Iosif înaintează grăbit, arătând lui Iacob cu amândouă mâinile zidurile oraşului. Nu-i lipsit de pitoresc peisajul muntos din fund şi cei trei oameni ce privesc curioşi cortegiul Sfintei Familii.

28. *Schimbarea la Faţă*, frescă din veacul al XIV-lea, a cărei parte superioară, distrusă parţial, a fost retuşată şi completată de restaurator. Subiectul e tratat într'un peisaj romantic, reprezentând muntele Thaborului. In stânga, Iisus, însoţit de ucenicii Petru, Iacob şi Ioan, suie muntele în vârful căruia e înfăţişată minunea: Mântuitorul, după rugăciune, îşi schimbă înfăţişarea « aşa încât faţa lui străluci ca soarele iar veştmintele lui se făcură albe ca lumina » (Matei, 1, 2). Inconjurat de un cerc luminos, care-I reprezintă gloria, Iisus Christos stă de vorbă cu profeţii Moise şi Ilie, ce se arată de-a-dreapta şi de-a-stânga, în afara cercului de lumină. In partea de jos a scenei, doi din apostoli, auzind vorbele ce le vin din norul luminos — « acesta este fiul meu cel iubit întru carele bine am voit; pe acesta să-l ascultaţi » — sunt cuprinşi de mare

spaimă. Unul, cel din dreapta, e înfăţişat cu faţa la pământ; celălalt, după toate aparenţele Petru, e înfăţişat în momentul în care stă să se prăbuşească, orbit de raza luminoasă venită de sus. In dreapta, Iisus însoţit de Petru şi Ion — împotriva prescripţiilor iconografice Iacob lipseşte — sunt arătaţi în clipa când, coborînd muntele, după săvârşirea minunii, Iisus le porunceşte: « Nimănui să nu spuneţi ce aţi văzut până ce Fiul Omului nu se va scula din morţi ».

29. *Sfântul Dumitru.*

30. *Sfânt ostaş martir.* Figură remarcabilă şi expresivă, zugrăvită pe un fond bogat de arhitectură, în care se observă unele elemente caracteristice epocii primei Renaşteri italiene.

31. *Nunta dela Cana Galileii.* Scena reprezintă cele două momente principale ale ospăţului: în stânga, parţial distrusă de bara de fier ce întăreşte arcul bolţii, se vede masa întinsă la care s'a sfârşit vinul; în dreapta, Iisus, având în stânga pe Fecioara Maria, binecuvântează apa, prefăcând-o în vin. Remarcabilă şi plină de majestate e figura lui Iisus; admirabil redate mişcările servitorilor, mai cu seamă a celui din mijloc, care înjunghie un viţel.

32. *Uciderea pruncilor.* Partea dreaptă a frescii, în care se vede şi Fecioara cu pruncul Iisus, este din veacul al XIV-lea; restul e opera restauratorilor din 1750 şi 1916.

33. *Sfânt ostaş martir.* Infăţişând o expresie tristă, cu capul uşor plecat pe umărul stâng, Sfântul, foarte

tânăr, se profilează cu eleganţă pe un fond de arhitectură.

34. *Tâlmăcirea Pildei neghinelor.* La un ospăţ, aşezat în capul mesei, pe tron (figura lui şi o parte din umeri sunt acoperiţi de şaiba tirantului de fier care întăreşte arcul bolţii), Iisus explică apostolilor pilda cu neghina din ţarină.

Subiectul compoziţiei este tras dintr'un pasagiu al Evangheliei lui Matei, care redă însăşi vorbele Mântuitorului: «Cel ce samănă sămânţa bună este Fiul omului. Ţarina este lumea; sămânţa bună sunt fii Impărăţiei, neghina sunt fii celui rău. Vrăjmaşul care a semănat-o este Diavolul; secerişul este sfârşitul veacului; secerătorii sunt Ingerii. Deci, cum se smulge neghina şi se arde în foc, aşa va fi şi la sfârşitul veacului. Fiul omului va trimite Ingerii Săi şi ei vor smulge din Impărăţia lui toate lucrurile cari sunt pricină de păcătuire şi pe cei ce săvârşesc fărădelegea şi-i vor arunca în cuptorul aprins; acolo va fi plânsul şi scrâşnirea dinţilor» (Matei, XIII, 37—42).

a_3. *Iisus tămădueşte pe cel îndrăcit*, frescă din veacul al XIX-lea.

a_4. *Floriile* (Intrarea lui Iisus în Ierusalim), frescă din veacul al XIX-lea.

a_5. *Invierea lui Lazăr*, frescă din veacul al XIX-lea.

a_6 şi a_7. *Profeţi*, medalioane din veacul al XIX-lea.

Pe bolta mică din colţul miazănoapte-apus (vezi schema 3, dreapta):

35. *Iisus vindecă pe soacra lui Petru,* frescă din veacul al XIV-lea, pe alocuri retuşată.

36. *Iisus mergând pe valurile mării,* frescă foarte deteriorată. Se vede o barcă cu apostoli; unul din ei, sărit în apă, înoată spre Iisus.

37. *Iisus cheamă pe Simon Petru şi pe ceilalţi apostoli la pescuit.* Iisus şi discipolii săi sunt înfăţişaţi într'o barcă. In valurile spumoase ale mării înoată o mulţime de peşti. Fresca interpretează textul biblic: Iisus a văzut două corăbii... S'a suit într'una din ele, care era a lui Simon... Când a încetat să vorbească a zis lui Simon: « Depărtează-o la adânc şi aruncaţi-vă mrejele pentru pescuire». Invăţătorule, zisu-I-a Simon, toată noaptea ne-am trudit şi n'am prins nimic; dar, la cuvântul Tău, voi arunca mrejele!. Şi după ce le-au aruncat au prins atâţia peşti că începeau să li se rupă mrejele (Luca, V, 2—5).

38. *Pescuitul miraculos,* frescă mult stricată, a cărei înţelegere e anevoioasă. In mijlocul mării, se văd mai multe bărci; într'una, Iisus binecuvântează apostolii. De sigur o continuare a subiectului înfăţişat în fresca alăturată.

b_1. *Iisus în pustiu ispitit de diavol,* pictură executată în tempera în 1916, pe urmele frescii vechi din veacul al XIV-lea.

b_2. *Iisus în pustiu,* aceeaşi scenă, completată cu un personaj; executată, ca şi precedenta, în 1916.

39. *Iisus cheamă în rândul Apostolilor pe Matei.* Ilustrează momentul când Iisus, trecând cu apostolii,

vede la o vamă un om cu numele Matei, căruia îi face semn să-l urmeze (Matei, IX, 9; Luca V, 27).

40. *Parabola semănătorului.* Frescă mult stricată, înfăţişând pe Iisus în mijlocul apostolilor cărora le spune: « Iată au ieşit semănătorul să samăne sămânţa, etc. » (Matei, XIII, 3—8).

41. *Sfântul Macabei în deşert*, frescă foarte stricată.

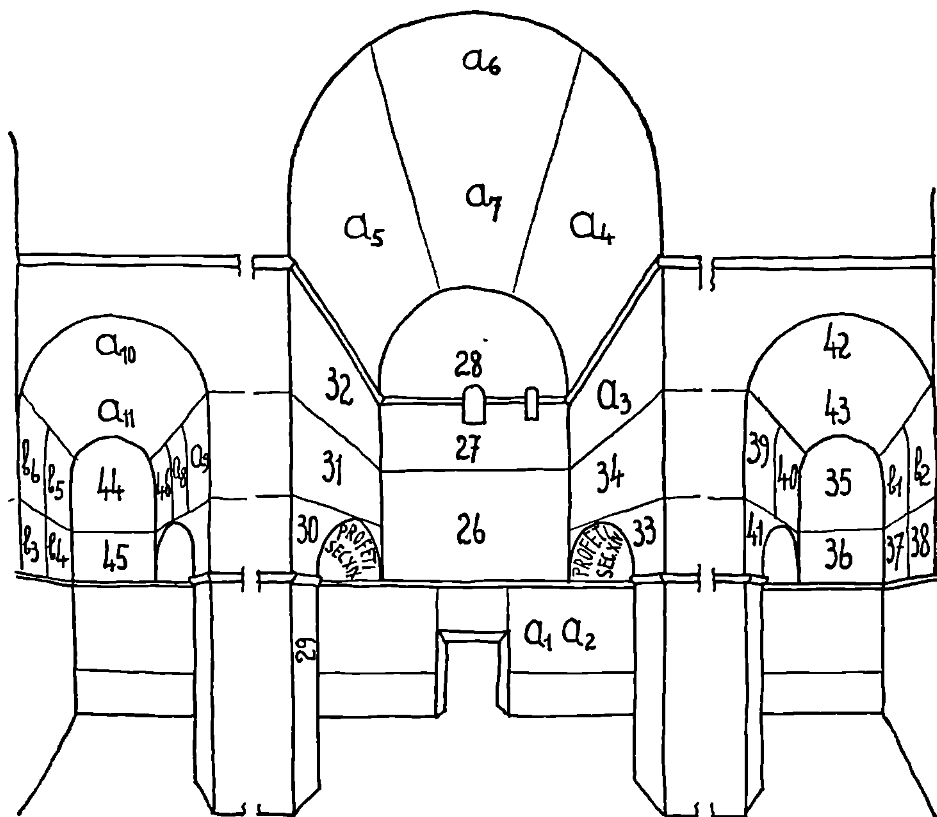
42. *Sfântul Pimen*, medalion din veacul al XIV-lea, mult retuşat.

43. *Sfântul Domiţian*, medalion din veacul al XIV-lea, mult retuşat.

Pe bolta mică din colţul miazăzi-apus (vezi schema 3, stânga):

44. *Răstignirea lui Iisus.* Frescă din veacul al XIV-lea, retuşată mult la începutul celui de al XIX-lea. Iisus, asistat de un grup de Sfinte Femei, între cari se vede şi Fecioara, înfăţişat pe cruce, între cei doi tâlhari. Interesantă ca grupare şi colorit, fresca e totuşi, prin desenul stângaci şi atitudinile rigide date personajelor de restaurator, inferioară picturilor din veacul al XIV-lea.

45. *Urcarea şi coborîrea de pe cruce.* Frescă din veacul al XIV-lea, retuşată, ca şi precedenta, la începutul veacului al XIX-lea. Scena cuprinde două momente: unul anterior, altul posterior răstignirii. In stânga, Iisus, în mijlocul oştenilor păzitori, e înfăţişat cu mâinile pe scară, gata să se urce pe cruce. Prezentarea aceasta se apropie mult de modelele iconografiei bizantine din Italia, deosebindu-se de indicaţiile date în

Schema 3. — Partea dinspre apus a naosului.

Erminia grecească, în care se cere ca Iisus, leşinat, să fie târît pe cruce de soldaţi. In dreapta, se înfăţişează coborîrea de pe cruce: corpul neînsufleţit al Mântuitorului e susţinut de Fecioară şi de doi bărbaţi: Iosif din Arimateia şi Nicodem.

46. *Spânzurarea lui Iuda*, frescă din veacul al XIV-lea, foarte stricată şi mult retuşată.

a_8. *Iisus vindecă*. Scenă refăcută de mai multe ori, foarte deteriorată, a cărei înţelegere rămâne, din această pricină, anevoioasă.

a_9. *Renegarea lui Petru*, pictură refăcută pe urmele celei din veacul al XIV-lea.

b_3. *Iisus ducându-şi crucea*. Pictură nouă, executată în tempera, cu prilejul ultimei restaurări din 1916.

b_4. *Pironirea lui Iisus pe cruce*. Idem ca precedenta.

b_5. *Iisus înaintea lui Irod*. Idem ca precedenta.

b_6. *Iisus în faţa lui Pilat*. Idem ca precedenta.

a_{10}. şi a_{11}. *Prooroci*.

Pe partea din spre miazăzi a naosului (vezi schema 4):

47. *Intâmpinarea Domnului*. Frescă din veacul al XIV-lea, uşor retuşată în partea de jos. Scena înfăţişată e împărţită în două de fereastră: în stânga, *Iosif şi Maria în faţa templului din Ierusalim*; pe braţul drept, după legea lui Moise, Iosif ţine perechea de turturele aduse să fie jertfite lui Dumnezeu, fiindcă cel dintâi născut al său a fost parte bărbătească. In dreapta, *bătrânul Simeon*, căruia Duhul Sfânt îi vestise că nu

va gusta moartea până ce nu va vedea pe unsul Domnului, ţine în braţe pe pruncul Iisus şi aduce laude lui Dumnezeu. E reprezentat în clipa când rosteşte invocaţia: «Acum slobozeşte pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul tău, în pace» (Luca II, 29).

48. *Călătoria lui Iosif şi a Mariei către Bethleem, pentru recensământ.* Scena se petrece în cadrul unui peisaj de munte. Un personaj tânăr, de bună seamă Iacob fiul lui Iosif, merge în capul convoiului, ducându-şi haina pe bastonul de pe umăr. Lui îi urmează Fecioara, călare, în urma căreia, cu oarecare greutate, păşeşte Iosif. Deşi animalul pe care călăreşte Fecioara este un căluţ sglobiu, scena ilustrează totuşi vădit textul unei evanghelii apocrife, care precizează: «şi adusu-şi-au (Iosif) măgăriţa, şi au aşezat pe ea pe Maria; şi feciorul lui ducea dobitocul, iară el venea pe urmă...».

49. *Recensământul în faţa lui Quirinus.* Subiect rar interpretat de zugravi în biserici. In stânga, Quirinus, ocârmuitorul Siriei, stă în jeţ, având în stânga lui scribul care înscrie pe Iosif şi pe Maria «cea logodită lui şi care era grea» (Luca, II, 5). Contrar unui simţ comun de discreţie, ce se observă de obiceiu în picturile bizantine, zugravul dela Argeş a redat cu îndrăzneală apropiata maternitate a Mariei.

50. *Irod iscodeşte pe cei trei magi.* Scena este despărţită în două, înfăţişând două momente ale episodului. In stânga, sus, se văd venind din depărtare, «dela Răsărit», călăuziţi de stea, cei trei magi. In dreapta, pe un fond fantezist de arhitectură, ce vrea să repre-

zinte zidurile şi turnurile Ierusalimului, Irod împăratul, însoţit de patru ostaşi, stă de vorbă cu cei trei magi, poruncindu-le să meargă la Bethleem, şi de vor afla pe prunc să vie să-i dea de veste, ca să meargă şi el să i se închine. Grupul lui Irod şi al soldaţilor e plin de mişcare şi expresie. Unul din soldaţi se apleacă spre Irod, voind parcă să-i spună ceva la ureche. Impăratul, cu chipul sever încadrat de o barbă neagră, poartă pe cap o coroană împodobită cu perle. Cei trei crai, reprezentaţi sub trăsăturile caracteristice celor trei vârste ale omului, se înfăţişează lui Irod în costume bogate, oferindu-i daruri.

51. *Irod întrebând pe arhiereii şi cărturarii poporului unde este să se nască Iisus.*

52. *Iisus lasă Apostolii lângă grădina Ghetsemani, iar el merge să se roage.*

53. *Rugăciunea de pe munte şi Iuda tocmeşte vânzarea lui Isus.* Scenă remarcabilă prin expresia şi mişcarea personajelor. Reprezintă două momente din timpul rugăciunii. In stânga, pe planul al doilea, Iuda, figură caracteristic evreiască, tocmeşte vânzarea lui Iisus, explicând soldaţilor semnul prin care vor putea recunoaşte pe cel vândut. In faţă, pe planul întâi, Petru, cei doi fii ai lui Zevedeu şi un alt apostol, luaţi de Mântuitor ca să privegheze cu El, se lasă furaţi de somn, în timp ce Iisus, puţin mai la o parte, porneşte să se roage. Cei 4 apostoli sunt înfăţişaţi în momentul când Iisus, întorcându-se după rugăciunea dintâi, îi găseşte dormind. Adresându-se lui Petru, cu faţa inundată de un

surâs ironic şi plin de bunătate în acelaşi timp, Iisus îi mustră: «astfel n'aţi avut puterea un singur ceas să pri-

(Colecţia Com. Mon. Ist.).

Fig. 15. — Ghetsemani şi Iuda tocmeşte vânzarea lui Isus.

vegheaţi cu mine» (Matei, XXVI, 40). Petru, speriat de cuvântul Domnului, cată să deştepte pe unul din apostoli, lungit cu faţa la pământ. Celălalt, din dreapta

lui Petru, într'o mişcare admirabil redată, este prins în momentul când, aţipind, capul i se apleacă brusc către pământ făcând să-i salte, pletele (fig. 15). Ieşind din canoanele rigide ale picturii bizantine, zugravul se lasă înrâurit de noile principii ale Renaşterii italiene.

54. *Trădarea lui Iuda* şi *Prinderea lui Iisus*. Remarcabil redată, în această scenă, este mişcarea lui Simon Petru, care, cu sabia trasă, se pregăteşte să lovească pe unul din servitorii arhiereului, care pusese mâna pe Iisus. In colţul din dreapta, jos, Petru, reprezentat pentru a doua oară, stă aplecat asupra lui Malchus, căruia, după ce l-a trântit jos, vrea să-i tae urechea.

55. *Batjocorirea lui Iisus*.

56. *Drumul spre Golgota*. Iisus, precedat de cei doi tâlhari ce aveau să fie răstigniţi alături de El, îşi duce crucea, urmat de grupul soldaţilor păzitori, în faţa cărora se remarcă figura severă şi îndurerată a Sfântului Petru. Cortegiul e închis de grupul « Fecioarelor din Ierusalim », aproape ascunse de aureola Maicii Domnului.

57. *Sfânt ostaş martir*.

58. *Iisus copil*.

59. *Sfânt ostaş*.

A_3. *Buna vestire*, frescă din jurul anului 1750, atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgovişte.

A_4. *Abraam şi cei trei îngeri*, frescă din jurul anului 1750, atribuită aceluiaşi.

A_5. *Botezul lui Iisus Christos*, frescă din jurul anului 1750, atribuită aceluiaşi.

a_{12}. *Naşterea lui Iisus Christos*, frescă executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

Pe stâlp :

A_6. *Martiriul Sfântului Petru*, frescă din jurul anului 1750.

A_7. *Martiriul Sfântului Haralambie*, frescă din jurul anului 1750.

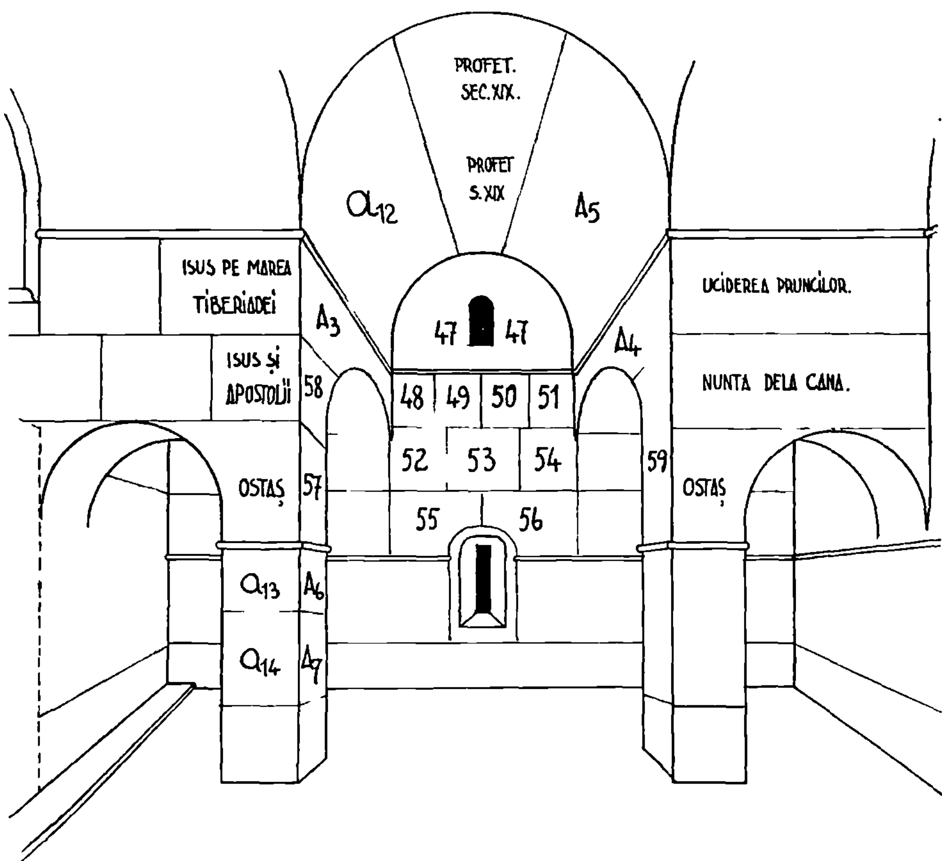
a_{13}. *Martiriul Sfântului Pavel*, frescă din secolul al XIX-lea.

a_{14}. *Martiriul Sfântului Toma*, frescă din secolul al XIX-lea.

Pe partea din spre miazănoapte a naosului (vezi schema 5):

60. *Coborîrea de pe cruce şi punerea în mormânt.* Frescă din veacul al XIV-lea, mult retuşată, pe alocuri chiar refăcută în 1827. Scena este despărţită în două de fereastră. In stânga, *Coborîrea de pe cruce.* Iisus, aproape gol, foarte slab e întins pe catafalc, având la căpătâi pe Fecioara Maria, iar la picioare pe Iosif din Arimateia. De cealaltă parte a catafalcului, aplecat asupra corpului, Sf. Ion, având alături pe Maria Magdalena, care ridică disperată braţele spre cer. In dreapta ferestrii, *Punerea în mormânt*, scenă rară în iconografia bizantină. Trupul Domnului, înfăşurat în giulgiu, este purtat de Fecioară, de Iosif şi de Ion spre mormântul ce se vede săpat în stânca de alături.

61. *Săturarea celor cinci mii de oameni cu cinci pâini şi doi peşti.* Cele trei momente principale ale acestei minuni sunt reprezentate într'o friză continuă, prinsă între pereţii cilindrului mare. In stânga, Iisus,

Schema 4. Partea dinspre miazăzi a naosului.

având în faţă doi apostoli, blagosloveşte cele cinci pâini. Imediat alături, întors cu faţa spre dreapta, Iisus frânge cele cinci pâini şi le dă ucenicilor să le împartă celor cinci mii de oameni, « aşezaţi », din porunca lui, « în rânduri, ca la masă, pe iarba verde » (Marcu, VIII, 39). De remarcat, în grupul din mijloc, unul din apostoli, care se apleacă întinzând două pâini unui personaj ce face o sforţare spre a ajunge să le ia, iar în fund, spre dreapta, mişcarea plină de graţie a unui copilaş ce fuge după un apostol căruia îi cere pâine, trăgându-l de pulpana mantiei. In dreapta, pe planul I-iu, aşezat, Iisus primeşte cele 12 coşuri cu fărâmiturile rămase după săturarea mulţimilor. Ultimul grup din dreapta, format din bărbaţi şi femei cu copii în braţe, înfăţişează norodul, care, « văzând minunea făcută, zice: «Acesta este într'adevăr Proorocul carele va să vie în lume » (Ion VI, 14).

62. *Iisus tămădueşte o femeie care pătimea de 12 ani.*

63. *Iisus alungă vanzătorii din templu.* Mişcările şi spaima personajelor ce întregesc scena sunt admirabil redate. Deşi cam speriată, figura lui Iisus trădează revolta ce l-a cuprins: cu mâinile ridicate, învârtind cu dreapta un biciu, face gestul alungării negustorilor.

64. *Iisus învie pe fata lui Jair.* Pe un fond bogat de arhitectură, Iisus, având în spate grupul apostolilor, este reprezentat în stânga. La picioarele lui, îngenunchiat, se roagă bătrânul Jair. Partea dreaptă a scenei este ocupată de patul (îmbrăcat ca un catafalc) în care zace întinsă fiica lui Jair, pe care Domnul o va învia.

65. *Pecetluirea mormântului lui Iisus.*

66. *Ovreii cer lui Pilat să institue o gardă pentru paza mormântului* și *Ingerul vestește Sfintelor Femei Invierea.* Trei sferturi din scenă sunt ocupate de episodul I-iu. Pilat, stând jos și având alături un aghiotant cu lancea în mână, primește vizita unui grup de Evrei veniți să-i ceară instituirea unei gărzi pentru paza mormântului « înșelătorului care, în viață fiind, se lăudase că a treia zi va învia din morți ». In colțul din dreapta, un înger, remarcabil ca înfățișare și colorit, ridică piatra de pe mormântul Domnului, după înviere, arătând Sfintelor Femei (ale căror capete curioase se zăresc în partea de sus a scenei, între aripile îngerului) mormântul gol și zicându-le: « ce căutați pe cel viu între cei morți, etc. ».

67. *Pilda celui ce a zidit palat.* Scena înfățișează un bogătaș, poate un împărat, care, îmbrăcat în haine scumpe, plin de mândrie, stă într'un jeț și supraveghează construirea palatului său abia început. In timp ce lucrul e în toi, printre turnurile unui castel ce formează fondul scenei, un înger apare din cer, vestind împăratului, care întoarce brusc capul către el, inutilitatea construirii unei case pentru viața aceasta trecătoare. O inscripție scrisă în românește mult mai târziu și înlăturată apoi de restauratorii din urmă punea în gura îngerului, adresate împăratului, următoarele cuvinte: « nebune! la noapte va să iasă sufletul tău dela tine ».

68. și 69. *Sfinți Militari.*

70. *Sfânt Profet.*

a_{15}. *Dărîmarea Ierusalimului*, scenă refăcută în întregime în veacul al XIX-lea.

a_{16}. *Invierea Domnului*, frescă executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

a_{17}. *Duminica Tuturor Sfinţilor*, frescă de acelaşi.

a_{18}. *Iisus şi Samariteanca*, frescă de acelaşi.

a_{19}. *Sfânt Profet*, frescă de acelaşi.

Pe stâlpul dinspre altar sunt zugrăvite, cu o delicateţă şi o graţie demne de toată atenţia, 4 scene din viaţa Sfintei Filofteia. Executate în jurul anului 1750, frescele acestea sunt, după toate aparenţele, opera restauratorului din acea vreme a picturilor bisericii, zugravul Radu sin Mihai din Târgovişte.

Distribuţia scenelor pe stâlp şi subiectele înfăţişate sunt următoarele:

A_8. *Milostenia Sfintei Filofteia.* In partea de jos a scenei, zugrăvită de două ori, Sfânta împarte copiilor săraci mâncarea pe care trebuia s'o ducă plugarilor tatălui său (unul din aceştia e înfăţişat deasupra lucrând pământul).

A_9. *Martiriul Sfintei Filofteia.* Prinsă în momentul când împărţea bucatele copiilor, Sfânta e ucisă de mâna propriului ei tată.

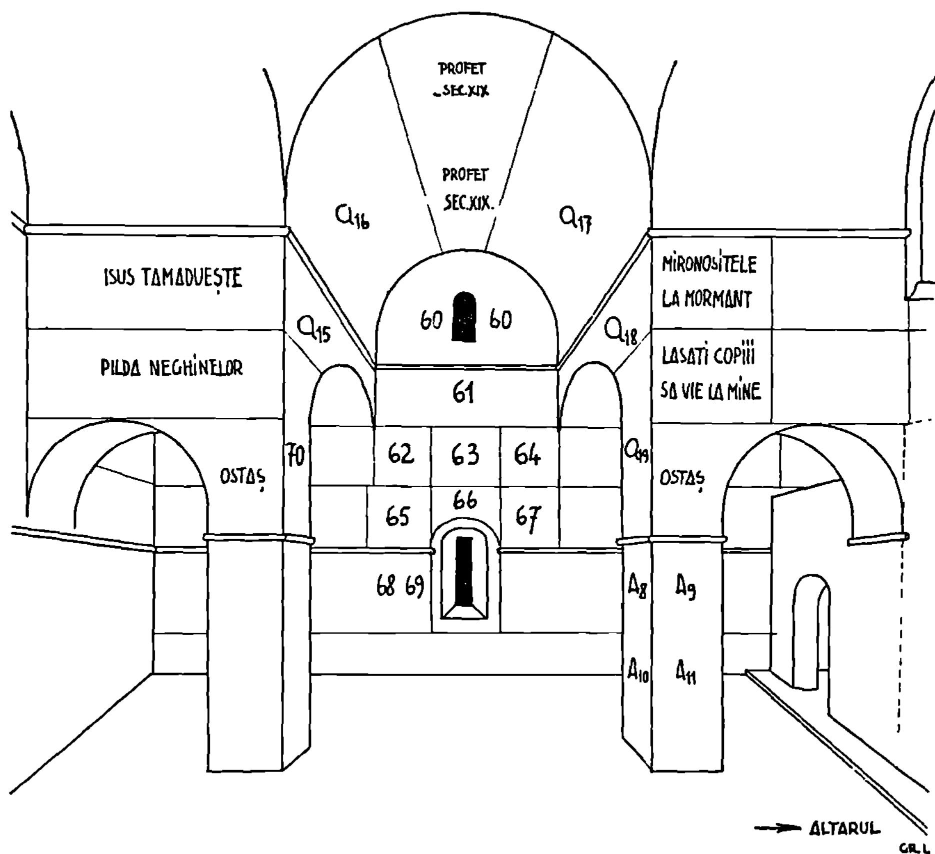
A_{10}. *Inmormântarea Sfintei Filofteia.*

A_{11}. *«Radu-Negru», cu episcopi şi mulţime de cler, aduce moaştele Sfintei dela Târnova la Argeş.*

(Colecţia Com. Mon. Ist.).

Fig. 16. Milostenia Sfintei Filofteia.

Schema 5. — Partea dinspre Miazănoapte a naosului

Pe faţa din spre altar a stâlpului, se mai păstrează de asemeni două fresci din veacul al XIV-lea; una deasupra (71) şi alta dedesubt (72) reprezentând:

71. *Iisus binecuvântând.*

72. *Fragmente din portretul unui cavaler.* Se presupune a fi fost portretul cavalerului al cărui mormânt se şi găseşte alături.

Pe pendentifi, tamburul turlei şi cupolă (vezi schema 6):

73. *Evanghelistul Ion.* Frescă remarcabilă din veacul al XIV-lea, ocupând pendentivul din spre Sud-Est. Infăţişează pe evanghelist dictând unui înger Evanghelia.

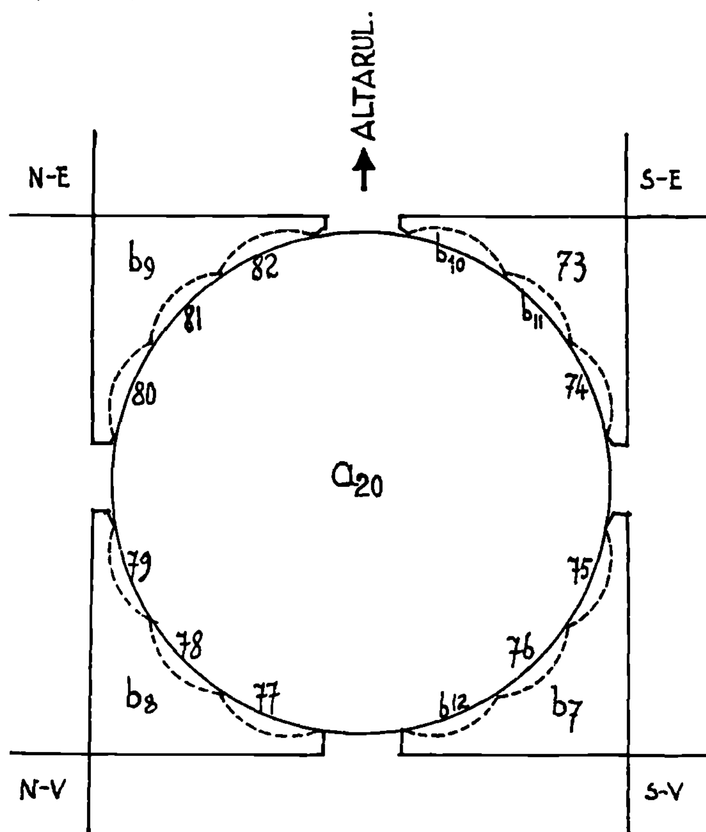
b_7. *Evanghelistul Matei.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Sud-Vest, completată de restauratorul din 1916, pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea.

b_8. *Evanghelistul Marcu.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Nord-Vest, completată de restauratorul din 1916 pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea

b_9. *Evanghelistul Luca.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Nord-Est, completată de restauratorul din 1916 pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea.

Din cei 12 profeţi înfăţişati pe tamburul turlei, trei, şi anume: b_{10} (*Naum*), b_{11} (*Baruh*) şi b_{12} (*Ilie*), sunt înîntregime refăcuţi de restauratorul din 1916. Ceilalţi, remarcabili prin expresia severă a figurilor, prin prestanţa şi severitatea ţinutei, prin desenul corect al cutelor veştmintelor, cari amintesc de aproape togele romane şi greceşti, sunt toţi din veacul al XIV-lea:

74. *Profetul Daniel.*
75. *Profetul Iona.*

Schema 6. Pendentifii, tamburul turlei şi cupola proectate în plan.

76. *Profetul Osie.*
77. *Profetul Eliseu.*

78. *Profetul Isaia.*
79. *Profetul Ieremia.*
80. *Prodromul* (*Ion Botezătorul*).
81. *Profetul Habacuc.*
82. *Profetul Zaharia.*

Unii dintre profeţii ce au prevestit venirea Mesiei au în mâini filactere cu inscripţii referitoare la proorocirile lor. Astfel, pe filactera lui Zaharia, stau scrise în greceşte cuvintele: «Muntele Domnului, muntele Sfânt», trase din profeţia sa: «Astfel vorbi Iahveh: m'am întors iarăşi la Sion şi vreau să locuiesc în mijlocul Ierusalimului; Ierusalimul se va chema oraşul adevărului şi muntele Iahveh al armatelor, Muntele sfânt» (Zaharia, VIII, 3). Pe filactera lui Isaia se citeşte inscripţia: «O fecioară va naşte», fragment din proorocirea sa: «iată că Fecioara a conceput şi va naşte fiu, pe care îl va chema Emanuel» (Isaia, VII, 14). Pe filactera lui Iona scrie: «în desnădejde am chemat pe Iahveh şi el mi-a răspuns» (Iona, II, 2).

a_{20}. *Iisus Christos Pantocrator*, înconjurat în partea de jos de o coroană de îngeri şi serafimi; frescă mediocră, executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

Pe cilindrul mare din spre răsărit şi pe absida altarului (vezi schema 7):

A_{12} şi A_{13}. *Profeţi în medalion*, fresci din jurul anului 1750, retuşate.

a_{21}. *Inălţarea Domnului*, frescă de importanţă secundară, executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

a_{82}. *Coborîrea Sfântului Duh*, frescă de importanţă secundară, executată de zugravul Pantelimon în 1827.

83. *Maica Domnului cu Pruncul pe genunchi*. Aşezată pe tron, Fecioara e încadrată în dreapta de Sfântul Niculae şi Arhanghelul Mihail, în stânga de Sfântul Ion Gură de Aur şi Arhanghelul Gavril.

84. *Ingerul vesteşte mironositelor învierea Domnului*. Frescă din veacul al XIV-lea; foarte ştearsă, a fost uşor întărită de restaurator.

85. *Iisus arătându-se mironositelor le zice*: «bucuraţi-vă». Din fresca deteriorată a veacului al XIV-lea s'au putut distinge trei siluete: a lui Iisus şi a Sfintelor Femei; pe baza acestor resturi, scena a fost întărită şi completată de restaurator.

86. *Maria Magdalena şi cealaltă Marie vestesc Apostolilor învierea Domnului*. Apostolii, grupaţi în dreapta scenei, ascultă uimiţi relatările Mironositelor.

87. *Petru şi Ion la mormântul gol*. Scena înfăţişează un sever peisaj de munte. Cei doi Apostoli, curioşi să vadă dacă spusele Sfintelor Femei erau adevărate, aleargă la mormântul Domnului. Primul ajuns, reprezentat sub trăsăturile unui om tânăr, este Ion. Plin de curiozitate, se pleacă asupra mormântului, a cărui piatră lipseşte, şi rămâne uimit constatând că nu conţine decât giulgiul care înfăşura trupul lui Iisus. Expresiunea de uimire, unită cu un sentiment de spaimă, sunt redate de artist în chip desăvârşit, atât prin gesturile mâinilor cât şi prin trăsăturile feţei apostolului. Rămas ceva mai în urmă, Petru (cu figura

severă încadrată de o barbă rotundă) se oprește speriat din mers. Emoția face să i se îndoaie genunchii. Prin mișcarea și expresia personajelor, prin simplitatea cu care e povestit episodul și prin coloritul ei, scena e de un patetism pe care numai mâna unui adevărat maestru era capabilă să-l redea.

Subiectul compoziției este tras din trei versete ale evangheliei lui Ioan: « Petru și celălalt ucenic au ieșit și au plecat spre mormânt. Amândoi împreună au început să alerge, dar celălalt ucenic alerga mai repede decât Petru și a ajuns cel dintâi la mormânt. S'a plecat, s'a uitat înlăuntru și a văzut giulgiul!..» (Ion, XX, 3—5).

88. *Iisus în drum spre Emaus.* Iisus, în picioare, ocupă centrul compoziției. In dreapta lui stă apostolul Luca, în stânga, Cleopas. Peisajul înconjurător, muntos, e arătat ca fiind oriental prin cele câteva plante exotice semănate printre personaje; se distinge, mai ales, între Iisus și Luca, desenul gingaș al unui palmier. Figura pală a Mântuitorului, a cărui privire se pierde în zare, e înconjurată de un nimb auriu-deschis. Indreptându-se către Iisus cu brațele deschise, ca și când și-ar fi recunoscut stăpânul, Luca i se închină. Cleopas, neîncrezător, are o figură speriată; cu capul întors, în timp ce continuă să meargă, —mantia-i verde, bătută de vânt, pune în evidență mișcarea, — el face parcă gestul de a invita pe Luca să înainteze. Prin felul cum e conceput subiectul, prin înfățișarea plină de expresie a personajelor și, mai

ales, prin coloritul ei armonios şi dulce, scena aceasta se numără printre cele mai de preţ din câte ni s'au păstrat din veacul al XIV-lea.

(Colecţia Com. Mon. Ist.)

Fig. 17. — Popasul în drumul spre Emaus.

89. *Popasul în drum spre Emaus.* Iisus e înfăţişat la masă, alături de Luca (în dreapta lui) şi de Cleopas, pe o terasă dincolo de care, alcătuind fondul tabloului, se zăreşte faţada unui palat. Iisus e înfăţişat în momentul când, după binecuvântarea bucatelor, frânge pâinea spre a o împărţi discipolilor. Luca, ale cărui

înfăţişare şi gesturi sunt pline de expresie, întinde mâna dreaptă spre a lua pâinea oferită de Iisus. In acest moment, Cleopas recunoaşte pe Iisus după felul cum frânge pâinea: de unde, în scena precedentă, figura lui era speriată, trădând lipsa de încredere faţă de persoana Mântuitorului, în clipa aceasta, recunoscându-l, înalţă mâinile amândouă, schiţând cu pocăinţă gestul prin care-şi cere iertăciune (fig. 17).

90. *Luca şi Cleopas vestesc Apostolilor învierea Domnului, povestind întâlnirea lor cu Iisus în drumul spre Emaus.* Luca şi Cleopas, în picioare, povestesc celorlalţi zece apostoli, cari îi ascultă aşezaţi grămadă jos, întâlnirea lor cu Iisus. In grupul apostolilor se remarcă unul, în mijloc, care întoarce capul întrebător către ceilalţi, de parcă ar zice: «voi credeţi?». Figurile tuturor se desenează desluşit pe un fond liniştit de arhitectură interioară. Pe zidul din faţă, între capul lui Luca şi al primului apostol din grupul celor zece, care, după înfăţişare, pare să fie Petru, se desenează, graţioasă, într'un medalion, silueta unui cocoş. Prin aceasta, zugravul a voit de sigur să facă o aluzie discretă la lepădarea lui Petru din seara judecăţii, care a precedat Răstignirea. In partea de jos, fresca e puţin cam ştearsă, culorile pe alocurea amestecându-se.

91. *Toma necredinciosul.* Culorile frescii din veacul al XIV-lea, şterse, par să fi fost puţin întărite de restaurator.

92. *Iisus predică pe Marea Tiberiadei.* Frescă din veacul al XIV-lea, mult deteriorată.

93. *Lăsaţi copiii să vie la mine.* Frescă distrusă parţial de şaiba tirantului de fier care leagă pereţii cilindrului.

94. *Iisus primit în casa Martei.* Mântuitorul, având în spate pe Sfântul Petru şi alţi doi apostoli, stă pe un scaun şi binecuvântează. In faţa lui, îngenunchiată a rugă, stă Marta, îmbrăcată în veştmânt albastru.

95. *Iisus îngrijeşte omul căzut în mâinile tâlharilor.* Două scene ale aceluiaşi episod: în dreapta, Iisus se pleacă să spele « cu untdelemn şi vin » rănile omului care, ducându-se « din Ierusalim în spre Erihon au căzut în tâlhari »; în stânga, Iisus poartă victima pe umăr, căutându-i un adăpost.

96. *Iisus apare Apostolilor pe Marea Tiberiadei.* Scena se petrece pe malurile Mării Tiberiadei. Cu o naivitate primitivă, marea e reprezentată în stânga sub forma unui lac albastru, nu cu mult mai mare decât barca lăsată de apostoli la « ţărm ». Centrul compoziţiei e ocupat de grupul Apostolilor. In faţa lor, aşezat, e înfăţişat Iisus, binecuvântând. Intre ei, o pâine, un peşte şi focul. Se înfăţişează momentul pomenit în inscripţia grecească de deasupra crenelurilor zidului ce-şi întinde curbura între cei doi munţi: « iară ei au dat lui o parte de peşte fript » (Luca XXIV, 42).

97. *Iisus se arată Apostolilor în Munţii Galileii.* Scena înfăţişează un peisaj de munte. Imprăştiaţi sărăcăcios printre personaje, câţiva pomi semănând cu nişte păsări ciudate, cu àripile întinse şi cu picioarele uriaşe înfipte în pământ. Pe acest fond, în colţul din

dreapta, însoţit de trei apostoli, Iisus întoarce capul spre Petru, care, rămas mai în urmă, indică cu o mişcare mirată pe un tânăr ce se ţine după el. Interpretează pasagiul biblic: «Petru s'a întors şi a văzut venind după ei pe ucenicul pe care îl iubea Iisus... şi a zis: Doamne, dar cu acesta ce va fi?» (Ion, XXI, 20—21).

98. *Iisus dă Apostolilor puterea de a predica noua lege.* Scena e împărţită în două de figura impunătoare a Mântuitorului, care, în mijloc, ridicat pe un podiu, binecuvântează cu ambele mâini apostolii despărţiţi în grupuri de câte 6, deoparte şi de alta. Simetria perfectă dintre grupurile apostolilor, în raport cu centrul, s'a păstrat şi în dispoziţia edificiilor ce alcătuesc fondul de arhitectură al tabloului.

99. *Pilda muierii păcătoase.* Adusă în faţa lui Iisus, «femeia păcătoasă», cu trăsăturile şi înfăţişarea unei femei frumoase şi elegante, stă cu mâinile împreunate pe piept în act de pocăinţă, în timp ce Iisus, aplecându-se către o piatră, o arată Apostolilor, zicându-le: «acela care se crede fără păcat să arunce mai întâi cu piatra». Cu un gest plin de înţeles, detaşându-se din grupul acuzatorilor, un bătrân se dă pocăit înapoi din faţa lui Iisus, părând a zice: «eu nu voiu face aceasta Doamne!».

100. *Pilda celor zece Fecioare.* Cuprinzând cele două momente principale ale episodului, scena înfăţişează pe Iisus de două ori: în dreapta, binecuvântând trei din cele cinci *fecioare înţelepte* (două au fost astupate de

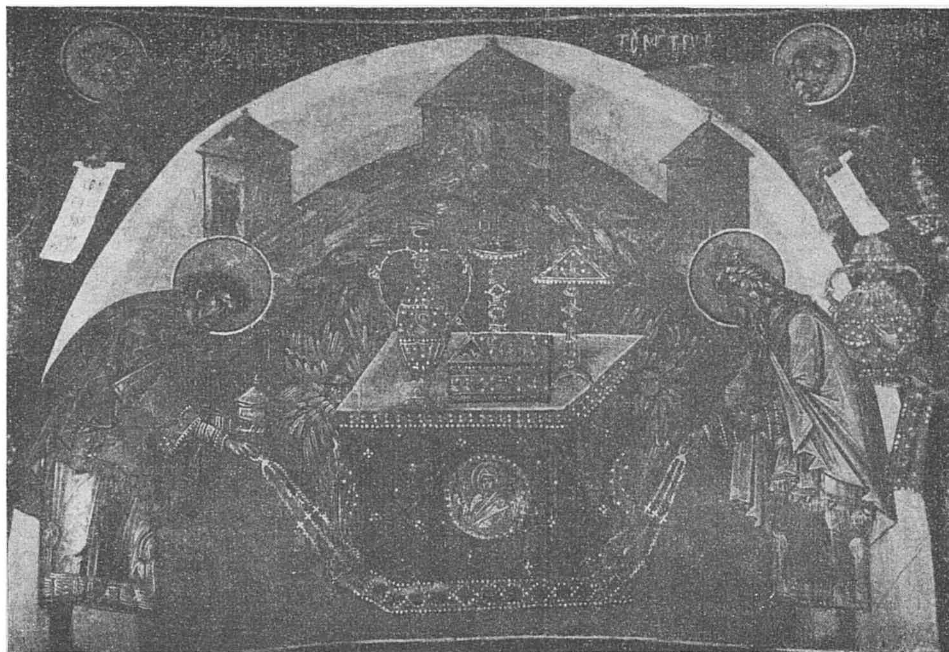
(Colecţia Com. Mon. Ist.).

Fig. 18. — Pilda celor zece fecioare.

zidul catapetesmei ridicat în veacul al XVIII-lea); în stânga, făcând cu mâna dreaptă un semn prin care vrea să îndepărteze pe cele şase *fecioare nebune*, pentru cari poarta Raiului e închisă. Edificiul care formează fondul tabloului închipueşte, în imaginaţia zugravului, Paradisul. Mişcările personajelor sunt pline de realitate, iar vestmintele fără mâneci ale fecioarelor, cari accentuiază şi mai mult eleganţa modelelor, dau, prin felul cum sunt tratate cutele şi prin coloritul lor, un caracter cu totul aparte acestei scene (fig. 18).

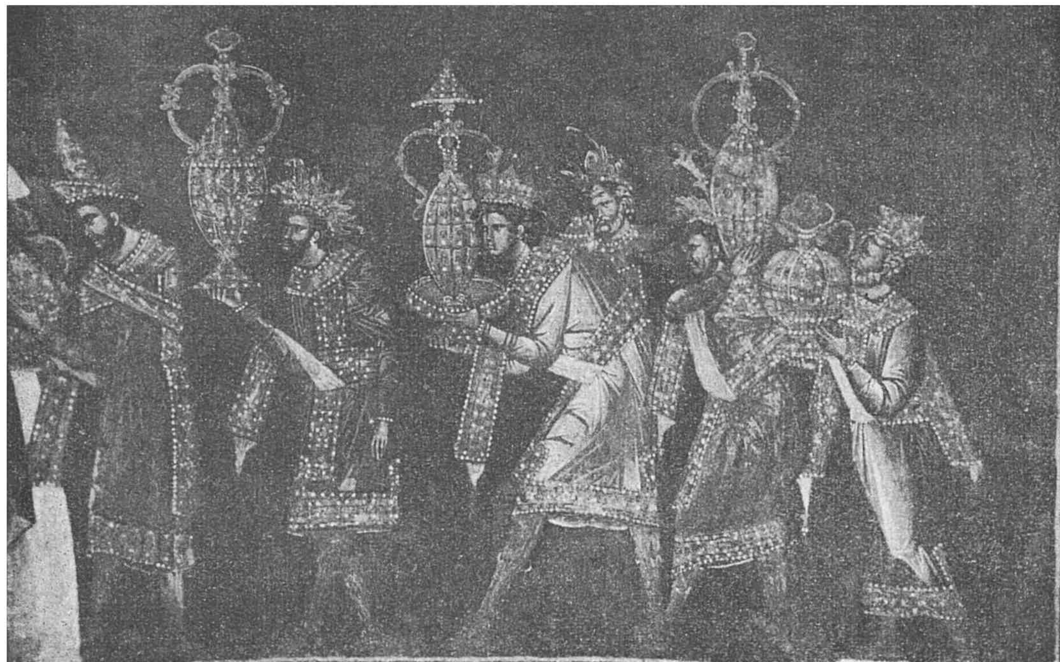
101. *Cortul mărturisirii*. Tema iconografică este rară. Subiectul ei e scos din Vechiul Testament. Centrul compoziţiei îl ocupă masa altarului, încadrată, în dreapta, de Moise, în stânga de Aron, reprezentaţi în clipa celebrării liturghiei sfinte. Cele 12 seminţii ale lui Israel, reprezentate fiecare prin regii lor — 6 deoparte, 6 de alta — aduc daruri. Motivul central este subliniat de o serie de cercuri albastre şi albe, din cari, ca dintr'un curcubeu, de o parte şi de alta, răsar pe jumătate, închinându-se către grupurile adoratorilor încărcaţi de daruri scumpe, profeţii *Isaia* şi *Ieremia* (fig. 19).

102. *Impărtăşirea Apostolilor*. Sub baldachinul ce adăposteşte masa sfântă, Iisus e înfăţişat de două ori. In stânga, săvârşeşte prima parte a tainei împărtăşaniei, explicată prin invocaţia: « luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu, care pentru voi se frânge ». In dreapta, desăvârşeşte taina, întinzând apostolilor potirul şi zicând: « beţi din acesta toţi; acesta este sângele meu,

(Colecţia Com. Mon. Ist.).

Fig. 19. — Cortul mărturisirii: Moise şi Aron în faţa altarului.

(Colecţia Com. Mon Ist.).

Fig. 20.— Cortul mărturisirii: şase din cele 12 seminţii ale lui Israel, reprezentate prin regii lor.

al legii celei noui, care pentru voi se varsă ». Cele două grupuri ce compun scena diferă prin felul compoziţiei şi desenul personajelor, punând în evidenţă manierele de lucru a doi artişti diferiţi: unul, mai puţin priceput, căruia i se datoreşte grupul celor cinci apostoli grămădiţi în stânga şi animaţi de mişcări greoaie, altul, foarte talentat, autorul grupului din dreapta, inclusiv cele două figuri ale lui Iisus şi apostolul din stânga, care întinde mâinile să primească pâinea oferită de Domnul. Reprezentaţi mult mai degajat, cu figuri expresive şi mişcări violente, bine puse în evidenţă de îndoiturile hainelor, apostolii ce compun grupul din dreapta formează împreună cu motivul central una din frescele de mare preţ ale bisericii.

103. *Sfântul Ierarh Spiridon.*
104. *Sfântul Ierarh Vasile.*
105. *Sfântul Ierarh Grigore.*
106. *Sfântul Ierarh Chiril.*
107. *Sfânt Ostaş.*
108. *Sfânt Ostaş.*

Pe bolta mică din colţul miazănoapte-răsărit şi pe absida mică din această parte (vezi schema 7, stânga):

109. *Sfântul Ion Botezătorul în închisoare.* Scena prezintă două momente diferite: în stânga, Sfântul îmbrăcat în piele de cămilă şi purtând pe umeri crucea, face gestul binecuvântării către Irod; în dreapta, Sfântul în închisoare. Fresca, din veacul al XIV-lea, a fost mult retuşată în 1916.

110. *Dansul Salomeii.* După executarea acestui dans care a plăcut mult lui Irod şi oaspeţilor lui, Impăratul a zis Salomeii: « cere-mi orice vrei şi-ţi voi da ». Şi, din îndemnul mamei sale, fiica Herodiadei a cerut lui Irod Capul Sfântului Ion Botezătorul. Frescă din veacul al XIV-lea, întărită şi mult retuşată în 1916.

111. *Tăierea capului Sfântului Ion Botezătorul şi înmormântarea lui.* Cele două episoade sunt reprezentate pe acelaşi tablou: în stânga, călăul, după execuţie, se pregăteşte să-şi vâre sabia în teacă, în timp ce sfântul se apleacă să-şi ridice singur capul desprins de trup. Alături, în dreapta, doi ucenici duc pe braţe, spre mormânt, trupul înfăşurat în giulgiu al precursorului. Frescă din veacul al XIV-lea, întărită şi retuşată în 1916.

112. *Sfânt pustnic.*

113. *Intâlnirea Sfintei Fecioare cu Elisabeta.* Frescă din veacul al XIV-lea, întărită şi mult retuşată în 1916.

114. *Iisus citind în sinagogă.* Frescă din veacul al XIV-lea, întărită, mult retuşată şi, pe alocuri, completată, în 1916.

115. *Iisus tămădueşte un suferind* (?). Intr'un decor de arhitectură — în dreapta se vede şi o bisericuţă — sunt reprezentaţi pe o estradă doi oameni: unul, îmbrăcat în veştminte scumpe, se roagă cu mâinile ridicate la cer, altul, alături, stă cu braţele încrucişate pe piept. Insoţit de apostolul Petru, Iisus se îndreaptă spre ei binecuvântând. Capul lui Iisus, ca şi acel al apostο-

lului, sunt întoarse către un grup de oameni ce par să-i urmărească. Frescă din veacul al XIV-lea, retuşată în 1916.

116. *Parabola Fiului Pierdut.* Centrul compoziţiei îl ocupă Iisus, înfăţişat în chip de părinte, de două ori: în stânga, vorbeşte cu doi servitori, dându-le ordine; în mijloc, primeşte cu braţele deschise pe *Fiul Pierdut.* Contrastul dintre bine şi rău e pus în evidenţă prin veştmintele şi înfăţişarea personajelor principale: tatăl, cu figura blândă dar impunătoare, cu plete şi barbă stufoasă, este îmbrăcat cu o bogată mantie albastră şi o haină violetă; fiul, slab, cu figura suptă de suferinţă, are corpul sfrijit acoperit numai cu o piele de animal. Alături, un servitor întinde pentru fiul regăsit o haină nouă, în timp ce altul înjunghie, din ordinul părintelui, « viţelul cel mai gras ». Alţi doi fii sunt înfăţişaţi convorbind în colţul din dreapta.

117. *Maica Domnului Rugătoare cu Iisus pe piept.* Frescă din veacul al XIV-lea, retuşată în veacul al XVIII-lea.

118. *Sfântul Mormânt.* Scenă foarte curioasă şi rară, asemănătoare cu desenul ce figurează pe pecetea cavalerilor ordinului Sf. Ion din Ierusalem. Corpul lui Iisus, înfăşurat în giulgiu, e întins pe o placă de piatră, la adăpostul unui baldachin. Un grup compact de îngeri şi sfinţi încadrează mormântul. Dedesubt, patru îngeri îngenunchiaţi, înveştmântaţi în roş şi alb, întind lumânări aprinse şi cădelniţează. Prezenţa acestei scene rare în biserica dela Argeş s'ar putea

explica, după părerea lui Tafrali, prin faptul că Domnitorul care a zugrăvit biserica, sau nobilul bărbat al cărui mormânt se găseşte în faţa proscomidiei (şi al cărui portret s'a păstrat pe stâlpul alăturat) a putut fi cavaler al ordinului Sf. Ion din Ierusalim.

119. şi 120. *Sfinţii Ierarhi Petre din Alexandria şi Silvestru Papă al Romei.*

121. şi 122. *Sfântul Ierarh Ion Milostivul şi un Sfânt Episcop.*

Pe bolta mică din colţul dinspre miazăzi-răsărit (vezi schema 7, dreapta):

123. *Sfânt Pustnic.*

124. *Cina cea de Taină*, frescă din veacul al XIV-lea, foarte ştearsă.

125. *Invierea Fiului Văduvii*, frescă din veacul al XIV-lea, foarte ştearsă.

126. *Inger.*

127. *Sfânta spălare a Picioarelor.* Scena, remarcabilă ca grupare, expresie şi colorit, prezentată pe un fond bogat de arhitectură, interpretează versetul biblic: « Inainte de praznicul Paştelor, Iisus... s'a sculat dela masă, s'a desbrăcat de hainele lui, a luat un ştergar şi s'a încins cu el. Apoi a turnat apă într'un lighian şi a început să spele picioarele ucenicilor săi » (Ion, XIII, 4—5). In stânga, Iisus, ridicat pe o estradă de piatră, încins cu un şervet, înaintează cu mâinile întinse către Petru, care, cu piciorul drept într'un vas cu apă, stă pe o bancă alături de alţi apostoli. Scena

înfățișează momentul când Iisus, după ce a spălat picioarele celorlalți apostoli, ajunge la Petru, care « nu

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 21. — Fragment din Sfânta spălare a picioarelor.

îndrăzni să lase să-i fie spălate picioarele de mâinile neprihănite ce creiaseră pe Adam ». Iisus îl amenință

atunci, zicându-i: «dacă nu te spăl eu, nu vei avea parte de mine». La auzul acestor vorbe, Petru, speriat, zise: «Doamne. nu-mi spăla numai picioarele, ci şi mâinile şi capul». Gesturile făcute de Petru sunt în această privinţă elocvente: cu mâna stângă îşi ridică sutana băgând cu grabă piciorul drept în vasul cu apă, iar mâna dreaptă arată Domnului capul. Cu mişcări şi atitudini ce amintesc în pictura dela Argeş operele primei Renaşteri italiene, ceilalţi apostoli sunt înfăţişaţi legându-şi sandalele (fig. 21).

128. *Rugăciunea cea de peste fire.* Scena se petrece în grădina Ghetsemani, pe care pictorul o aminteşte cu un singur arbore, crescut într'un peisaj muntos. Iisus e înfăţişat de trei ori: în stânga, pe un bloc de piatră, îngenunchiat, rugându-se; alături, pe alt bloc de piatră, în picioare, făcându-şi a doua rugăciune, priveşte în sus ca orbit de fâşia de lumină ce coboară din cer; în dreapta, în mijlocul apostolilor lăsaţi să privegheze, şi pe cari îi găseşte la întoarcere adormiţi. Scena repetă, tratând deosebit, subiectul reprezentat pe peretele din spre miazăzi (vezi nr. 53). Mult superioară însă acesteia, prin compoziţie, mişcare şi colorit, fresca de care ne ocupăm acum este o operă de mare preţ a bisericii Sfântul Niculae (fig. 22).

A_{14}. *Iisus tămădueşte un îndrăcit,* frescă din jurul anului 1750, atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgovişte.

A_{15}. *Tămăduirea celor zece leproşi,* frescă în jurul anului 1750, de acelaşi, însă refăcută.

6*

(Colecția Com Mon. Ist.).

Fig. 22. — Fragment din Rugăciunea cea de peste fire.

Schema 7. — Absida altarului, bolta mică din dreapta și bolta mică din stânga cu absidiola ei. Linia punctată arată catapeteasma zidită în veacul al XVIII-lea.

129. *Sfântul Ion Botezătorul.*

130. *Sfântul Mina,* remarcabilă figură încadrată de o barbă castanie şi un păr stufos.

131. *Sfânt Ostaş.*

Nu sunt de asemeni lipsite de interes iconiţele ce împodobesc iconostasul construit în veacul al XVIII-lea. Ele sunt probabil opera aceluiaşi Radu sin Mihai din Târgovişte. Printre frescile mai mari rămase dela acesta, se remarcă, în stânga uşii ce dă în proscomidie, figura *Arhanghelului Mihail* (care a suferit totuşi unele retuşeri). Imbrăcat milităreşte, Arhanghelul ridică spada către o făptură omenească, ce pare să fie o femeie, prinsă sub picioarele sale. Pe filacteră, inscripţia zice: « spre inimile necurate ce vin în prea curata casă a lui Dumnezeu, fără milostivire întind sabia mea ».

MORMINTELE DIN BISERICA SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

In dorinţa de a aduna cât mai multe ştiri privitoare la biserica Curţii Domneşti din Argeş, la viaţa de început a Principatului şi la voevozii dintâi ai Ţării Româneşti, Comisia Monumentelor Istorice, terminând lucrările de restaurare ale importantului edificiu, a hotărît, în 1920, să facă cercetări amănunţite şi în interior, sub pardoseala bisericii. In chipul acesta, în urma săpăturilor făcute cu răbdare şi după un anume plan, dinainte stabilit, profesorul Virgil Drăghiceanu a descoperit în naos, punându-le apoi în evidenţă cu pietre noui de căpătâi, o mulţime de morminte de voevozi şi fii de Domn. Din nenorocire, toate aceste preţioase cavouri fuseseră profanate; unul singur, socotit a fi al lui Radu I, ctitorul bisericii pentru zugrăveală, a fost găsit neatins, mortul zăcând într'o atitudine nesilită, alături de toate podoabele de preţ cu cari fusese gătit în ziua înmormântării.

Cu ocazia acestor refaceri, s'a constatat de asemeni că pardoseala bisericii suferise în decursul veacurilor o înălţare apreciabilă; că prima pardoseală fusese făcută din cărămizi puse pe lat peste un strat de pă-

mânt bătut; că, peste aceasta. s'a așezat în 1750, cu prilejul lucrărilor de refacere de atunci, o a doua pardoseală, tot de cărămizi; că, în sfârșit, stricată cu vremea, această de a doua pardoseală a fost părăsită și ea în veacul al XIX-lea, punându-se deasupra un strat gros de nisip, peste care s'au așezat apoi lespezile de piatră ale ultimei pardoseli, înălțată cu aproape 50 cm față de cea dintâi, așa cum o cerea terenul din jurul bisericii, înălțat cu vremea și el.

Pe baza obiectelor găsite în morminte, a unor inscripții sau fragmente de inscripții și a considerațiunilor istorice ce s'au putut face apoi în jurul indiciilor date, mai toate mormintele descoperite în naos au fost identificate. Prea puține din ele pot fi arătate însă ca aparținând cu siguranță unui anume voevod sau boer. Iată (după relatările conducătorului săpăturilor din 1920, profesorul Virgil Drăghiceanu), unde au fost găsite și cui au fost atribuite aceste morminte (vezi fig. 22).

Mormântul 1, ce se presupunea până acum a fi cel mai vechiu din biserică, este arătat ca aparținând *voevodului Vladislav-Vlaicu* și soției sale *Doamna Cherana*, sau poate *Cherața*. In mormântul acesta, scandalos profanat, s'au găsit, pe lângă o brățară și un cercel ce au aparținut Doamnei, și câteva fragmente din inscripția funerară săpată pe piatra ce va fi acoperit la început mormântul. Aceste fragmente cuprind literile slave **лa, нс, въ, χa**, cari prin reconstituire dau: [в]лa[д]нс[лa]въ, χa, adică *Vladislav*, și

din altă parte o inscripţie: *Hristos*. Dacă mormântul 1 este identificat ca fiind al lui Vladislav, atunci scheletul de femeie, găsit în aceiaşi groapă nu poate fi decât al Doamnei acestuia.

Aşa cum am arătat, Vladislav Vlaicu este primul Domn dela care avem o ştire scrisă dată din cetatea de reşedinţă Argeş. El este acela care pusese în stare de a fi din nou locuite casele domneşti ale Curţii, desăvârşind totodată şi biserica vecină. Era deci firesc ca trupul lui să-şi găsească odihna de veci în biserica cetăţii de scaun, pe care el o sfârşise şi o dăduse cultului. Lipsa de temei a tradiţiei populare, — formată cine ştie când, — după care Vladislav şi-ar fi având mormântul la ctitoria sa dela Tismana, e dovedită de două documente autentice: unul din 1385, al lui Dan I, fiul lui Radu I, altul din 1387. al lui Mircea cel Bătrân. In ele se precizează că biserica de zid şi chiliile dela Tismana au fost înălţate din temelii de Radu I, urmaşul lui Vladislav şi înzestrate cu multe locuri şi lucruri de Dan I. Biserica pe locul căreia Radu I a ridicat clădire nouă la Tismana, ctitorie a călugărului sârb Nicodem, era — tot după tradiţie — un modest lăcaş de închinare călugăresc, făcut din lemn de tisă. Nu se poate închipui deci că Vladislav Vlaicu, « voevod transalpin, ban de Severin şi duce de Făgăraş », cum se intitulează în latineşte pe propria-i pecete, stând la Argeş şi având aci biserică mare de închinare şi îngropăciune, să fi fost dus şi îngropat la Tismana, într'un modest edificiu de lemn. Bazaţi pe aceste con-

siderațiuni istorice și pe fragmentele de inscripție a căror reconstituire am redat-o mai sus, suntem îndreptățiți să afirmăm că mormântul 1 aparține voevodului Vladislav Vlaicu și Doamnei sale Cherana.

Mormântul 2, găsit profanat, conține scheletul unui voevod ce-și mai păstra, — unică podoabă, — diadema de mărgăritare prinsă pe cap la îngropare. Cele câteva fragmente din piatra funerară, litere disparate găsite în pământul răscolit, n'au putut aduce nicio lămurire în privința identității mortului. Fără a avea deci vreun indiciu temeinic, ci numai pe baza succesiunii la tron a voevozilor presupuși îngropați în această biserică, mormântul a fost atribuit lui *Dan I*, fiul lui Radu I, mort către 1387.

Mormântul 3, descoperit neprofanat într'un sarcofag de piatră, în fața stâlpului din spre miazăzi-apus al naosului, acolo unde tradiția populară știa că e îngropat ctitorul bisericii, « Negru-Vodă », este, după toate probabilitățile, al lui Radu I, voevodul în timpul și cu cheltuiala căruia s'a zugrăvit biserica, mort în jurul anului 1385.

Când s'a ridicat lespedea grea de piatră care acoperea sarcofagul, a apărut, în fundul gropii, întins pe un strat subțire de nisip, scheletul voevodului, înfășurat într'un giulgiu de mătase îmbucătățit și putrezit de mulțimea anilor. Capul, căzut către dreapta, lăsase ca diadema de fir de aur bătută cu mărgăritare ce-l încorona să alunece până sub bărbie. Printre cutele fine ale giulgiului putrezit, forma trunchiului se de-

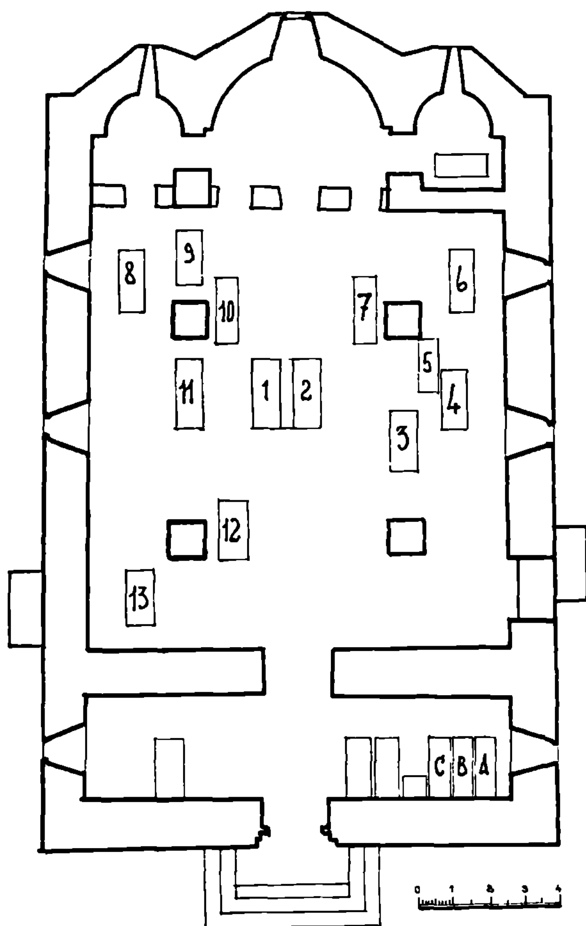

Fig. 23.— Planul bisericii Sfântul Niculae Domnesc cu indicarea locului mormintelor.

semna desluşit. Mâinile, strânse pe piept, erau fixate, dreapta peste stânga, cu o legătură de mătase şi fir, împodobită cu mărgăritare dispuse pe desenul unei cruci. Pe tors se păstrau încă resturi dintr'o tunică ce fusese purpurie, strânsă la piept şi încheiată cu 30 de nasturi plaţi de aur, cu faţa de argint scrijilat acoperită cu un smalţ verde, peste care se desenează un scut pentagonal de aur (stema familiei Basarabilor), având câmpul din dreapta gol, iar cel din stânga tăiat în sens transversal de patru bare. Douăzeci de nasturi asemănători, însă mai mici, împodobeau mânecile pe porţiunea dela cot în jos. Tunica lungă cobora până la jumătatea femurului, având colţurile celor două pulpane din faţă împodobite cu câte o rozetă de mărgăritare; o fâşie lată, formată din câteva şiruri de perle dispuse pe linii şerpuitoare, completa podoaba vestmântului, decorându-l pe umeri, la gât, pe piept, pe mâneci, şi la mijloc. Două cingători strângeau tunica Voevodului în jurul taliei: una, a hainei propriu zisă, făcută dintr'un şnur subţire, alta separată, pusă peste cea dintâi, formată dintr'o curea de piele căptuşită cu mătase roşie şi împodobită cu o împletitură lată de fir de aur şi mărgăritare, înfăţişând o succesiune de desenuri şi flori stilizate înconjurate de romburi de mărgăritare, la colţurile cărora scânteiau nişte steluţe de aur.

Cingătoarea de deasupra se încheia în faţă printr'o minunată pafta de aur, înfăţişând un castel medieval cu o faţadă în stil « gotic flamboyant » şi două turnu-

leţe poligonale prevăzute cu metereze la colţuri. Motivul central al juvaerului are în partea de jos, în faţa portalului, un balcon în care se vede, turnată în bronz pe un fond de smalţ albastru, o lebădă cu cap de femeie; pe faţadele laterale, prezentate în perspectivă, în două balconaşe mai mici, agăţate de o parte şi de alta a portalului, două figuri, un cavaler şi o doamnă, sunt înfăţişate faţă în faţă.

In degetele mâinilor, voevodul purta patru inele de aur împodobite cu pietre scumpe. Două din ele au săpate pe partea din afară a verigii inscripţii în limba latină; pe unul: « Ave Maria gracia plena Dominus te [cum] », adică, în româneşte: « te salut Marie cea plină de har, Domnul e cu tine »; pe celălalt: « Iesus autem, transiens per medi[um illorum ibat], adică: « Iar Isus, trecând prin mijlocul lor, mergea » (este vorba de un citat din Evanghelia lui Luca, IV, 30, privind venirea lui Iisus în Nazaret, unde fusese crescut).

Aproape de montura acestuia din urmă, veriga e decorată cu câte o stea cu opt laturi; sub una din acestea sunt gravate iniţialele AL. W., cari, mai curând decât monograma gravorului, aşa cum s'a afirmat, ar putea fi, socot, iniţialele numelui *Alexandru Voevod*. Inelele acestea, ceva mai mari decât celelalte două găsite pe aceleaşi degete, au aparţinut probabil voevodului Niculae Alexandru, dela care fiul său Radu (dacă al acestuia e mormântul de care ne ocupăm) a putut să le aibe moştenire.

Contemplarea acestui mormânt şi a voevodului învestmântat împărăteşte ce-şi doarme somnul de veci în el, face să ne gândim că, în vremea aceea, la curtea voevozilor dela Argeş nu era, aşa cum s'a crezut o vreme, un trai modest sau chiar umilit, potrivit stării de ţărani şi păstori a locuitorilor ţării, ci, mai degrabă, o viaţă rafinată de bogăţie şi fast, demnă de orice curte occidentală. Totalul podoabelor găsite în mormânt, zice profesorul Niculae Iorga, « arată o domnie bogată şi mândră peste o ţară care nu învăţa atunci cele dintâi elemente ale civilizaţiei sale »[1]).

Dacă, în urma descoperirii mormântului, istoricii sunt de acord în ce priveşte concluziile ce se pot trage asupra vieţii de Curte a Domnilor noştri dela început, în schimb, asupra identităţii voevodului ce-şi doarme somnul de veci în această groapă părerile sunt foarte împărţite. Unii, identificând pe legendarul întemeietor al ţării, — numit de tradiţie «Negru-Vodă», — cu adevăratul creator al Principatului muntean, Basarab I, cred că mormântul aparţine acestuia din urmă.

Alţii, având în vedere, nu fără dreptate, pe deoparte că, în 1352, când a murit Basarab I la Câmpulung, biserica Domnească din Curtea de Argeş nu era încă terminată, iar pe de alta că tradiţia populară, consemnată de data aceasta într'un document din 1714, precizează, vorbind de Basarab I şi de fiul acestuia,

---

[1]) Niculae Iorga, *Istoria Poporului Românesc*, vol. II, p. 19, Bucureşti, 1925.

Niculae Alexandru, că « au trupurile îngropate la Câmpulung », cred că mortul din sarcofagul dela Argeş ar fi un voevod dinaintea lui Basarab I, îngropat nu în biserica actuală, ci în capela pe locul căreia Basarab I avea să înceapă mai târziu să zidească biserică nouă.

Ipoteza aceasta, care, până acum, se sprijine numai pe faptul că o capelă mică se găsea anterior pe locul bisericii, este greu de susţinut.

Mai aproape de adevăr pare afirmaţia celor ce văd în scheletul neatins din mormântul dela Argeş rămăşiţele pământeşti ale lui Radu I, fiul lui Niculae Alexandru. Tradiţia populară, care transmisese din generaţie în generaţie ştirea că biserica ar fi fost zidită de întemeietorul Ţării, « Negru Vodă », preciza de asemeni că voevodul ctitor îşi doarme somnul de veci în lăcaşul ridicat de dânsul, arătând chiar şi locul unde se găseşte mormântul: în partea dreaptă a naosului, în faţa stranelor împărăteşti de lângă stâlpul bolţii. Şi în acest loc, de fapt, din moşi strămoşi, în ziua de Sfântul Niculae, aşezând coliva, toţi preoţii din Curtea de Argeş, în cap cu episcopul, citeau parastasul pentru pomenirea fericiţilor ctitori « Negru Vodă » şi Ana Doamna.

Potrivind tradiţia cu ştirile istorice şi având în vedere, pe de o parte că poporul a confundat deseori pe Radu-Vodă, întemeietor de numeroase mânăstiri, cu Negru Vodă al tradiţiei; pe de alta că Radu I a desăvârşit biserica zugrăvind-o, şi că deci, în ochii su-

puşilor săi, a putut trece pentru aceasta singur ctitor al lăcaşului, suntem îndreptăţiţi să afirmăm că *voevodul care se odihneşte de veci în acest mormânt este Radu I.* In orice caz, vârsta lui, veştmintele şi podoabele ce l-au însoţit în mormânt se potrivesc mult cu cele ale voevodului înfăţişat ca ctitor pe icoana hramului de deasupra uşii din pronaos. Dacă acesta este Radu I, sarcofagul cu rămăşiţele pământeşti din interiorul bisericii nu poate fi decât al lui.

Mormântul 4, găsit gol, — osemintele din el fuseseră strânse cândva şi aşezate, împreună cu osemintele altui schelet întreg (greu de ghicit pentru care motiv) într'o groapă mărginită de câteva cărămizi, între mormântul 3 şi stâlpul din faţă spre altar, — a fost atribuit, prin conformare cu tradiţia populară şi analogie cu mormântul 3, în dreapta căruia se găseşte, *Doamnei Ana,* soţia lui Radu I.

Mormântul 5, în care s'a găsit neatins scheletul întreg al unui copil, a fost atribuit, numai prin analogie cu mormintele 3 şi 4, lângă cari este situat, fiului lui Radu I, Vladislav, mort la vârsta de 15—20 ani.

Mormântul 6, găsit profanat, cuprinde rămăşiţele pământeşti ale lui *Voislav,* fiul lui Niculae Alexandru. Mormântul în care s'au găsit resturile veştmintelor fiului de Domn, câţiva butoni, o diademă de lame de aur şi o egretă de argint, era însemnat cu o piatră de mormânt pe care, sub stema Basarabilor, a fost descifrată următoarea inscripţie fragmentară în limba

slavonă: « *Voislav, fiul marelui Alexandru Voevod, s'a săvârşit în luna lui Ianuarie* » [1]).

Afirmându-se la început că Voislav a murit copil, prezenţa mormântului său în acest loc a făcut să se creadă, — eu însumi am susţinut-o cândva, — că biserica Sf. Niculae Domnesc din Curtea de Argeş era sfârşită şi dată cultului încă din vremea lui Niculae Alexandru, fiindcă altfel nu şi-ar fi îngropat în ea copilul. O cercetare mai atentă a faptelor înlătură însă, mai degrabă decât confirmă, această ipoteză. In adevăr, în urma cercetărilor antropologice făcute de profesorul Rainer asupra osemintelor aflate în mormintele din biserică, s'a putut constata că Voislav a murit la vârsta de 25—30 ani. Pe de altă parte, Vladislav Vlaicu, fiul cel întâiu născut şi urmaş în 1364 la tronul lui Niculae Alexandru, al cărui mormânt se află, cum am văzut, în mijlocul bisericii, a murit la vârsta de 30—40 ani. Luând în consideraţie durata domniei şi vârsta lui Vladislav, cuprinsă între aceste două limite, şi făcând toate combinaţiile posibile, reiese că Voislav, care este al 4-lea fiu al lui Niculae Alexandru, avea în 1364, la urcarea pe tron a fratelui său, cel mult 23 ani. Dacă a murit la vârsta de 25—30 ani, însemnează că săvârşirea lui din viaţă s'a întâmplat cel mai devreme în Ianuarie 1366. Putem dar trage concluzia, pe de o parte că biserica a fost sfâr-

[1]) Piatra se găseşte în biserică, prinsă în zidul care astupă vechea uşe din dreapta pronaosului.

şită după 1364, de vreme ce ctitorul ei principal, Niculae Alexandru, este îngropat la Câmpulung, unde i s'a găsit piatra de mormânt, iar pe de alta că mormântul lui Voislav este cel mai vechiu din biserică.

Mormântul 7, găsit profanat şi gol, se presupune a fi aparţinut unui *cavaler, fiu de Domn*, al cărui schelet, strâns, s'a găsit în cutia de cărămizi din faţa mormântului 5.

Mormântul 8, conţine scheletul întreg şi bine conservat al unui personaj mort în vârstă de peste 40 ani. Cu capul sprijinit pe o cărămidă, mortul pare să fi fost îngropat, fără cosciug, cu niciun veştmânt de mătase şi fără niciun fel de podoabă. Este vorba probabil de un boer sau fiu de domn călugărit, care va fi văzut în sărăcia totală singurul mijloc de a-şi dobândi mântuirea veşnică.

Mormântul 9, în parte profanat, conţine rămăşiţele pământeşti ale unui tânăr de 25—30 ani. Din podoabele pe cari le va fi avut la îngropare nu s'au mai găsit decât cinci nasturi de aur dela tunică şi o insignă reprezentând un cavaler. Făcându-se o apropiere între această insignă şi titlul probabil de nobleţe al mortului, s'a presupus că mormântul aparţine cavalerului al cărui portret se găseşte zugrăvit pe faţa din spre altar a stâlpului lângă care a fost aşezat. Având-se în vedere scena foarte rară a Sfântului Mormânt, zugrăvită pe curbura absidiolei proscomidiei în faţa căreia se găseşte mormântul, pare probabil să fie vorba

de un cavaler al ordinului Sf. Ion din Ierusalim, ordin pe pecetea căruia se găseşte reprezentată această scenă.

Mormântul 10, foarte profanat, conţine osemintele unui personaj ce n'a putut fi identificat. Din cauza unui număr mare de agrafe în formă de flori de crin găsite sub schelet, mormântul a fost botezat al *Cavalerului « florilor de crin »*.

Mormântul 11, descoperit în bună stare, este al boerului *Nan Udobă*, mort în vremea lui Mircea cel Bătrân. Identificarea mormântului s'a putut face graţie unei inscripţii săpată într'o slavonă barbară, pe veriga unuia din cele două inele de aur găsite în groapă, inscripţie care, descifrată cu greu, a dat lectura: *« inelul lui Nan Udobă »*. Pe celălalt inel, de origină germană, erau însemnate cuvintele « Hilf Goth », adică, pe româneşte, « Doamne ajută ».

Mormântul 12 este al unui necunoscut; lipsa totală de indicii nu permite identificarea.

Mormântul 13, deasupra căruia se găsea piatra de mormânt păstrată astăzi în Muzeul de artă religioasă din Bucureşti, — piatră pe care e înfăţişată, de dalta grosolană a unui meşter « Gheorghe », figura unui voevod bătrân, arătat de tradiţia populară a fi « Negru-Vodă », — este al unui boer sau Domn necunoscut. Fără niciun temei el a fost atribuit lui Dan II (1420—1431).

Mormintele descoperite în pronaos sunt mult mai recente. In unele din ele s'au găsit câte două sau chiar

trei schelete suprapuse. Mai importante dintre toate sunt cele trei din dreapta, acoperite cu lespezi împodobite cu inscripţii şi adăpostind rămăşiţele pământeşti a trei membri ai familiei Brătianu:

Mormântul A este al lui *Constantin Brătianu,* bunicul lui Ioan C. Brătianu. Pe lespedea care-l acopere se citeşte următoarea inscripţie: « *Trudit în lume, muncit în slujbe politiceşti, muncit în casă, slăbit de trude, griji câmpeneşti, cincizeci şi şase de ani cu muncă i-am vieţuit şi alte osteneli doborît. După moarte mi-am aflat odihna la Dumnezeu eu Brătianul biv vel clucer mare, în locul cel sub această piatră, chiar ca în cer; şi al meu suflet fie în Domnul precum în Cer. Constantin ce au adormit la leat 1844, Feb. 16.*

Mormântul B este al *Anastasiei Brătianu,* soţia lui Constantin Brătianu. Pe piatra ei funerară sunt săpate următoarele slove: « *Născută Tigveancă, apoi Brătiancă, prin lege am fost oarecând soţie celui, iubitului cinstit soţie Dincăi Brătianu, fost clucer mare şi am vieţuit cât au voit Dumnezeu, întru armonie foarte liniştită şi iară când acela au găsit cu cale ne-au chemat pă amândoi, dearândul, cu milostivire ne-au aşezat într'această casă, sub această piatră, loc dumnezeesc. Şi cerem iertare dela fiecare suflet creştinesc. Anastasia Brătianca, ce au adormit la leat 1839 Noembrie 21* ».

Mormântul C este al *Ilinchii Brătianu,* mama lui Ion C. Brătianu. Piatra sa de mormânt are următoarea inscripţie: « *Lipsit fără vreme de a soarelui lumină, a*

mea inimă geme şi sufletul suspină, gândind la fii, la soţul ce în lume am lăsat cu maica mea cea bună, în neagră locuinţă. Rugăm noi împreună înalta providenţă să adauge zile ce mie mi-au luat. Elenca Brătianu, ce au adormit la leat 1845 Mai 10, în vârstă de ani 24».

BISERICA SÂN NICOARĂ

Contemporană sau, poate, cu câţiva ani mai veche decât biserica Curţii Domneşti din vale, bisericuţa închinată sfântului Nicoară (care, în graiul poporului însemnează Niculae) se înfăţişează călătorului sub forma unor ruine pitoreşti răspândite pe culmea unui deluşor ce domină oraşul. Căzută în ruină poate chiar pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi lăsată în părăsire ani de-a-rândul, preţioasa zidire s'a risipit pe nebăgate de seamă, până când, în 1915, Comisiunea Monumentelor Istorice a purces, nu la o refacere, care nu mai era nici posibilă şi nu-şi mai avea nici rostul, ci la o întărire a zidurilor ce se mai ţineau în picioare. In cadrul pitoresc al parcului ce le înconjoară, rămăşiţele acestui vechiu lăcaş de rugăciune sunt nu numai evocatoare, ci şi capabile să permită o reconstituire fidelă a întregului monument.

Această foarte preţioasă bisericuţă, care, după arhitectură, şi mai ales după felul cum e conceput planul, n'a putut fi decât creştină ortodoxă, este, dintre câte ni s'au păstrat, primul exemplu de arhitectură bizantină pe care-l găsim în Ţara Românească. Micuţă,

dar bine proporţionată, construcţia se compunea dintr'o navă dreptunghiulară, lungă, terminată spre răsărit cu o absidă poligonală, decorată spre exterior, în partea de sus, cu un şir de firide oarbe, construite din cărămidă aparentă. Restul zidurilor, lucrate cu îngrijire din materiale locale, prezintă o alternanţă de şiruri de piatră brută de râu şi fâşii de câte trei rânduri

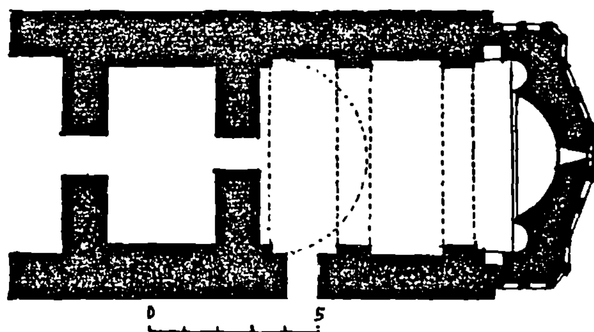

Fig. 24.— Planul bisericii Sân Nicoară.

de cărămizi aparente, dispoziţie care dă edificiului înfăţişarea caracteristică monumentelor provinciale bizantine din acea vreme. Interiorul era împărţit într'un pronaos îngust, de formă dreptunghiulară, şi într'un naos mai lung, separat de cel dintâi printr'un zid plin şi gros, străpuns de o uşe joasă. Absida are în interior forma unui arc de cerc şi este flancată în dreapta şi stânga de două mici nişe semicirculare, două absidiole, obişnuitele anexe ale oricărui altar ordodox:

proscomidia şi *diaconiconul* (fig. 23). Interesantă din punct de vedere structural este semicalota ce acopere absida centrală, construită din cărămizi înguste dispuse, după un procedeu al tehnicei bizantine, în « evantai ». La fel e construită semicalota minusculă a absidiolei din stânga, în timp ce la cea din dreapta cărămizile sferei sunt dispuse pe lat, în inele plane.

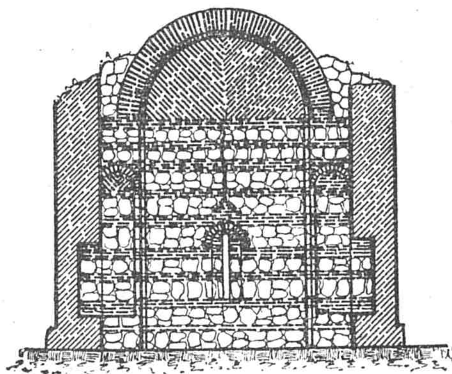
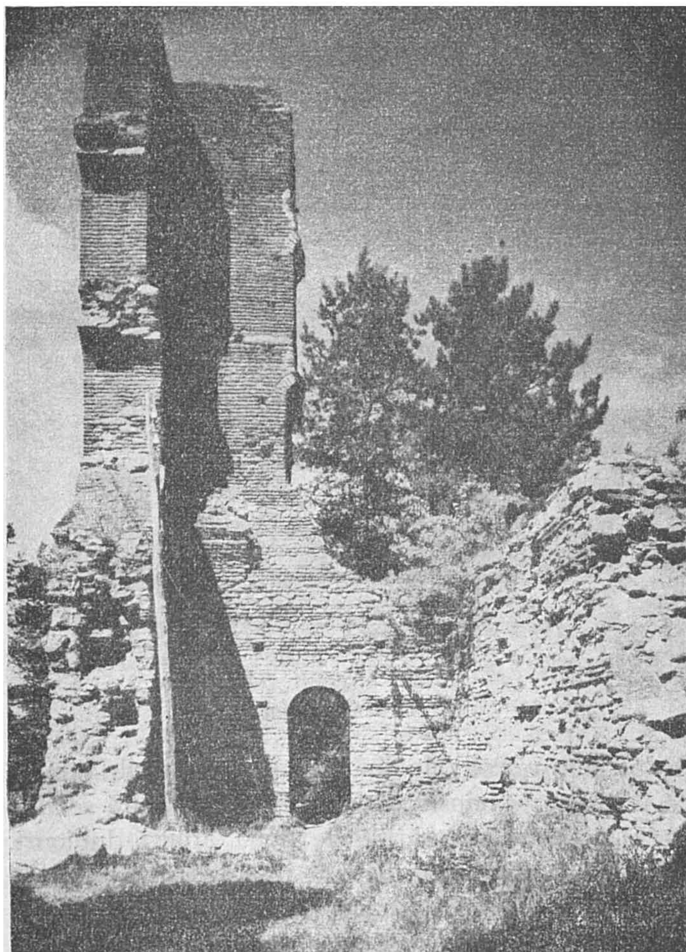

Fig. 25 — Absida bisericii Sân Nicoară văzută din interior.

După cum reiese clar din plan şi din zidurile rămase încă în picioare, naosul era acoperit cu o boltă semicilindrică, continuă, întărită de două arcuri dublouri. Tot o boltă cilindrică, dispusă însă perpendicular pe axa mare a edificiului, acoperea pronaosul (amorsa acestei bolţi se mai vede încă în colţul din stânga: fig. 25) deasupra căruia, într'o epocă posterioară necunoscută, s'a ridicat, numai din cărămidă aparentă,

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 26.— Ruinele bisericii Sân Nicoară văzute dinspre apus.

un înalt turn prismatic, ce a putut fi loc de observaţie asupra oraşului, sau poate numai clopotniţă a bisericuţei. Un desen, în care nu lipseşte fantezia, din 1840, al pictorului Michel Bouquet (fig. 26), ne arată acest turn (care poate n'a fost niciodată terminat), tot în ruină, însă mult mai complet, având trei caturi şi dominând cu masivitatea lui ruina construcţiei peste care era ridicat.

Asupra originii bisericuţii Sân Nicoară s'au emis mai multe păreri. D-l N. Iorga crede că modestul edificiu al fostei cetăţi de scaun este opera unor meşteri ardeleni şi că însăşi forma basilicală a bisericii este luată din Ardeal « căci în Răsărit modelele erau altele »[1]. D-l N. Ghika-Budeşti o socoteşte dimpotrivă înrudită cu paraclisul « Bogdan Serai » din Constantinopol[2]. O. Tafrali afirma, în schimb, că Sân Nicoară nu-i decât o capelă făcând parte din seria de bisericuţe bulgăreşti de tipul acelora dela Trapeziţa de lângă Târnova[3].

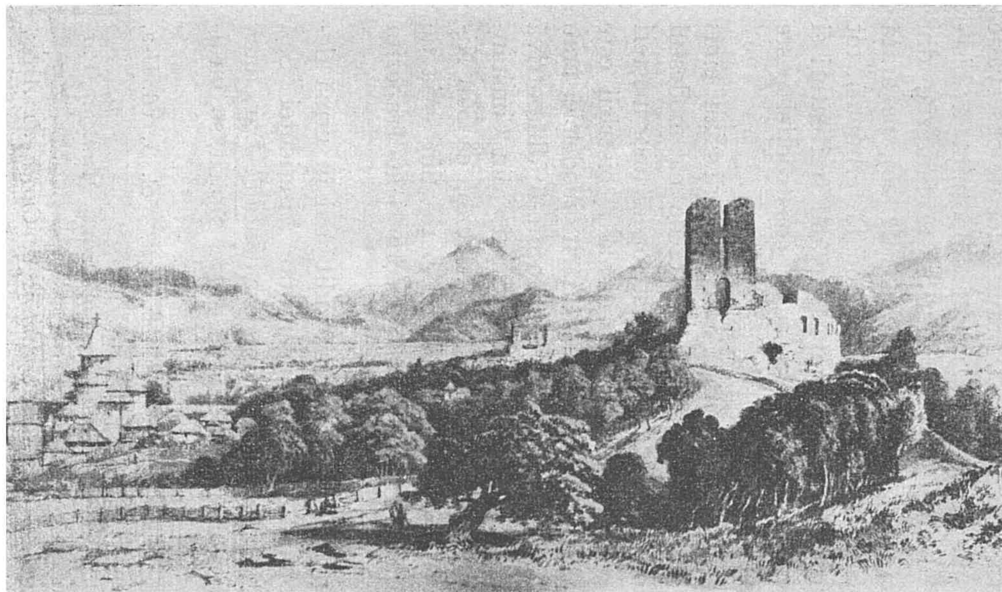
Este drept că masivul turn zidit mai în urmă deasupra pronaosului a împrumutat bisericuţei Sân Nicoară o înfăţişare oarecum occidentală. Dar, dacă tipul de plan drept, cu absidă către răsărit, se întâl-

---

[1]) N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, Vol. I, ed. II-a, Bucureşti 1929, p. 38.

[2]) N. Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, Partea I-a, Bucureşti 1927, p. 11.

[3]) O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeş*, Paris 1931, p. 30.

(Colecţia Academiei Române).

Fig. 27. — Curtea de Argeş în 1826, după un desen de Michel Bouquet. In dreapta se vede ruina bisericii Sân Nicoară; la stânga Biserica Domnească; în mijloc, mânăstirea lui Neagoe.

neşte deseori în Ardeal, chiar şi în epocile dinaintea zidirii bisericuţei dela Argeş, în schimb, arhitectura edificiului, precum şi procedeele de construcţie, nu au nimic comun cu arta de a clădi a meşterilor ardeleni din acea vreme.

Nici origina constantinopolitană nu poate fi pe deplin dovedită. Deşi, din punct de vedere al planului şi al arhitecturii exterioare, edificiul prezintă caracteristici netăgăduit bizantine, din punct de vedere al sistemului de boltire el se depărtează cu totul de tipul paraclisului Bogdan Serai.

Mult mai îndreptăţită mi se pare apropierea ce s'a făcut între Sân Nicoară şi capelele bizantine dela Trapeziţa. In adevăr, făcând abstracţie de arhitectura exterioară, oarecum diferită, şi de afirmaţiunea greşită a lui O. Tafrali că atât Sân Nicoară cât şi capelele dela Trapeziţa erau acoperite cu cupole, o analiză amănunţită a monumentelor în chestiune conduce la constatarea că atât tipul de plan cât şi sistemul de boltire sunt aceleaşi la Argeş şi la Trapeziţa. Fără să se tragă de aci o concluzie definitivă, se poate presupune totuşi, cu destulă dreptate, socot, că bisericuţa Sfântului Nicoară din Curtea de Argeş este opera unor meşteri bizantini crescuţi la una din şcolile de arhitectură provincială din Balcani.

In ce priveşte anul zidirii bisericii şi numele ctitorului ei, nimic nu se poate spune în mod sigur. Tradiţia populară, de sigur o tradiţie recentă, o atribuie unei Doamne catolice, Marghita, care ar fi fost soţia legen-

darului întemeietor al Ţării Româneşti, Negru Vodă. In prima versiune din 1711 a pomelnicului vechei biserici din Câmpulung, atribuită de tradiţie tot lui Negru-Vodă, Marghita este trecută ca soţie a lui Basarab-Voevod. Dacă acesta este numele adevărat al Doamnei întemeietorului Ţării Româneşti, în schimb, niciun document, afară de acest întârziat pomelnic, nu ne vorbeşte de ea; că va fi fost catolică, — lucru foarte puţin probabil, — cu atât mai mult nu putem afirma. In schimb, ştim că fiul lui Basarab I, Niculae Alexandru, a avut două soţii: cea dintâi, mama celor trei fii ai voevodului, dintre cari doi aveau să fie domnitori (unul sub numele de Vladislav Vlaicu, altul sub acela de Radu I), a fost creştină ortodoxă şi se chema Maria; cea de a doua, catolică, ne este cunoscută sub numele de Doamna Clara. Tradiţia populară, încurcând ca de obicei numele şi cronologia, a putut, mult mai târziu, să arate drept catolică pe legendara Doamnă Marghita, confundând-o cu cea de a doua soţie a voevodului Niculae Alexandru, Doamna Clara, aceasta, după cum am văzut, în adevăr catolică.

Conformându-se pe de o parte acestei tradiţii populare, pe de alta faptului sigur că misionarii catolici au avut multă vreme o biserică şi un episcop al lor la Curtea de Argeş, toţi istoricii noştri au considerat, unul după altul, ruinele modestului lăcaş de rugăciune închinat Sfântului Nicoară ca fiind rămăşiţele bisericii catolice ridicate în cetatea voevozilor români de reprezentanţii Sfântului Scaun. Afirmaţiunea aceasta, de

atâtea ori repetată în cărţile de istorie şi în manualele de şcoală, e cu totul lipsită de temei. Mai întâi, nici planul şi nici arhitectura bisericii nu se potrivesc cu cerinţele obişnuite ale unui program de construcţie catolică. Planul este împărţit, după tipicul tradiţional, bizantin, al cultului ortodox, în pronaos, naos şi o încăpere specială pentru altar, absida. Mai mult, aceasta din urmă este prevăzută cu cele două anexe ce se găsesc numai în bisericile orientale: *proscomidia* şi *diaconiconul*. Arhitectura cât şi procedeele de construcţie sunt apoi cu totul bizantine. Dacă s'ar fi gândit să-şi facă biserică pentru cultul lor, catolicii ar fi pus să se zidească, aşa cum au făcut şi în alte părţi, -- la Baia sau Cotnari în Moldova, unde resturi din clădirile lor ni s'au păstrat, — un edificiu corespunzător cerinţelor cultului catolic şi stilului întrebuinţat în acea vreme în lumea catolică. Documente sigure ne vorbesc totuşi de o biserică catolică la Curtea de Argeş; şi aceasta a existat. Părăsită, însă, de voie sau de nevoie, către sfârşitul veacului al XVI-lea, ea s'a dărâmat, s'a risipit şi, cu vremea, s'a pierdut chiar amintirea locului unde se găsea. Poporul, ştiind din tradiţie că Negru Vodă a avut de soţie pe Doamna Marghita, catolică, şi tot din tradiţie ştiind că bisericuţa Sân Nicoară fusese zidită în vremea acestui voevod, a atribuit modestul lăcaş ruinat şi desafectat de pe dealul din faţa Curţii Domneşti Doamnei Marghita, făcând ca ruinele lui să fie luate drept rămăşiţele bisericii catolice din Curtea de Argeş.

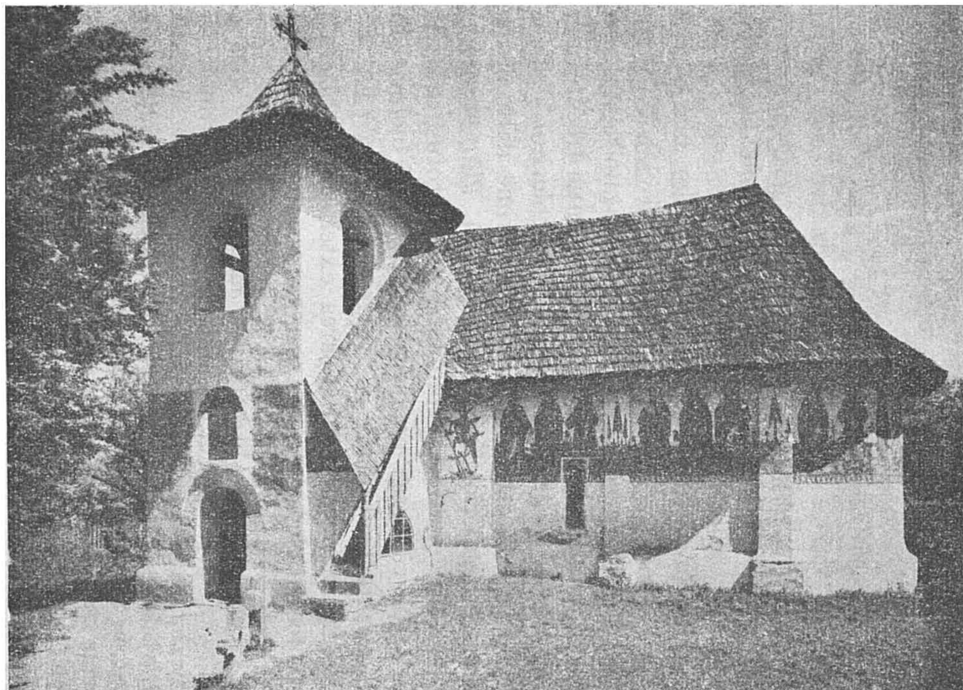
Că biserica Sân Nicoară nu poate să fi fost lăcașul de închinare al catolicilor ne-o mai dovedește și un document din 1603. Fostul episcop catolic de Argeș, Bernardino Quirini, stabilit în 1602 la Bacău, trimite în 1603 cardinalului Cintio la Roma o scrisoare în care, pe lângă altele, îi vorbește și de greutățile pe cari le întâmpină din pricina intrigilor clerului polon la zidirea bisericii catolice pe care pusese să o ridice la Bacău, *în locul celei dela Argeș, distrusă din temelii:* «loco ecclesiae Argiensis in Transalpina, funditus eversae». Așa dar biserica catolică din Curtea de Argeș, distrusă din temelii încă din 1603, se găsea în altă parte; ea n'a putut fi în niciun caz Sân Nicoară, ale cărei ziduri și o parte din bolți se mai țin în picioare încă și astăzi.

BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI, ZISĂ « OLARI »

Situată în cartierul străvechiu al olarilor, mai la vale și spre miazănoapte de ruinele capelei Sân Nicoară, biserica Adormirea Maicii Domnului, cunoscută mai ales sub numele de « Olari », atrage atenția trecătorului prin înfățișarea ei pitorească și prin coloritul strident al celor câtorva sfinți zugrăviți în mărime naturală pe jumătatea superioară a fațadelor ei [1]). Plin de interes arhitectonic și istoric, edificiul nu este totuși atât de vechiu pe cât vrea poporul și unii istorici înclinați să dea crezare tradiției.

Forma planului și înfățișarea exterioară a bisericii sunt foarte deosebite de ceea ce construiau în mod

[1]) Picturile acestea, executate de mâna destul de abilă a unui zugrav popular, sunt din jurul anului 1869. Inscripțiile cu litere chirilice cari le însoțesc arată numele celor ce au plătit zugrăveala. Astfel, cei doi sfinți de pe peretele clopotniței « s'au plătit de Sandu Iordache »; primii trei pe peretele bisericii, în dreapta ciudatei dar destul de expresivei reprezentări a *Morții*, « s'au plătit de Ilie Argeșanu; următorii trei, de Matei Bădârcea; în sfârșit, cei patru de pe laturile absidei au fost făcuți cu cheltuiala dumnealor: Dumitru Drăguț, Ion Sân George, popa Dinu și Kiriță Duca.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 28. — Biserica «Olari» văzută dinspre miazăzi.

obişnuit în acele vremuri meşterii din Ţara Românească. Dreptunghiulară în plan, având atât partea din spre apus cât şi pe cea din spre răsărit terminate în chip de abside poligonale, bisericuţa prezintă o disimetrie care-i dă un caracter cu totul particular: o ieşitură patrată, alipită pronaosului pe faţa din spre miazăzi, formând un masiv turn-clopotniţă de două ori mai înalt decât biserica. Parterul acestui turn, o încăpere de formă pătrată, închide anteintrarea în pronaos; etajul, având câte un gol mare în arc de cerc pe fiecare faţă, cuprinde camera clopotelor, a cărei scară de acces, agăţată pe latura din spre stradă şi acoperită foarte simplu cu o învelitoare prăvălită, de şindrilă, accentuează şi mai mult caracterul rustic al întregului monument (fig. 28).

Pronaosul poligonal, separat de naos prin trei arcade rezemate pe stâlpi octogonali, este acoperit de un mănunchi de lunete cilindrice, foarte rar întâlnite în arhitectura muntenească.

Naosul e acoperit cu o înaltă cupolă sferică, frântă la jumătate de un profil şi ridicată pe patru arcuri late ce se sprijinesc la rândul lor pe patru pilaştri scoşi din zidurile mărginaşe, aşa fel încât să formeze în plan patratul cerut de sistemul întrebuinţat la boltire (fig. 29).

Liniile strâmbe şi suprafeţele neregulate ale pereţilor interiori, cari vădesc o mână înţelegătoare a formelor de arhitectură dar nu atât de abilă pentru modelarea lor, sunt înveselite de câteva picturi ce par a fi con-

temporane cu biserica — adică din veacul al XVII-lea sau al XVIII-lea — a căror factură, compoziţie şi colorit nu sunt lipsite de interes. Demne de admirat sunt, mai ales, în naos, pe timpanul din spre miazăzi: *Sfânta Spălare a Picioarelor* şi *Cina cea de Taină*; iar pe tim-

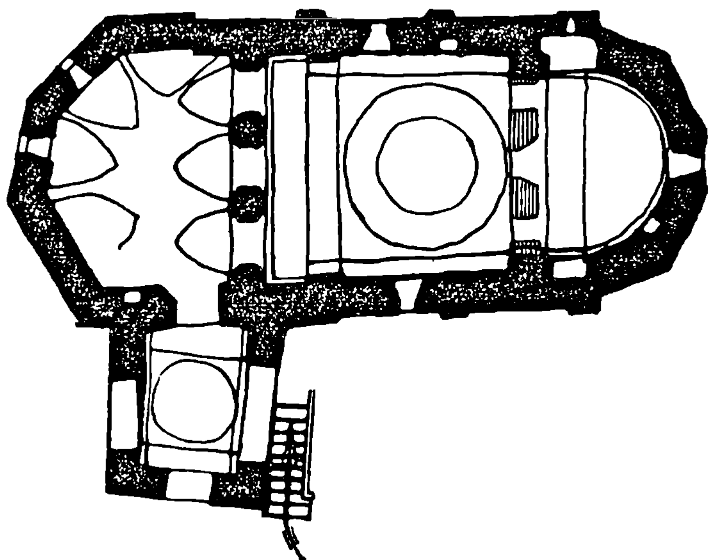

Fig. 29. — Planul bisericii «Olari».

panul din spre miazănoapte, *Coborîrea în Mormânt* şi *Invierea.*

Publicând un plan foarte asemănător cu al bisericuţii Sân Nicoară, cu care o socotea contemporană şi înrudită de aproape, O. Tafrali, în impunătoarea lui

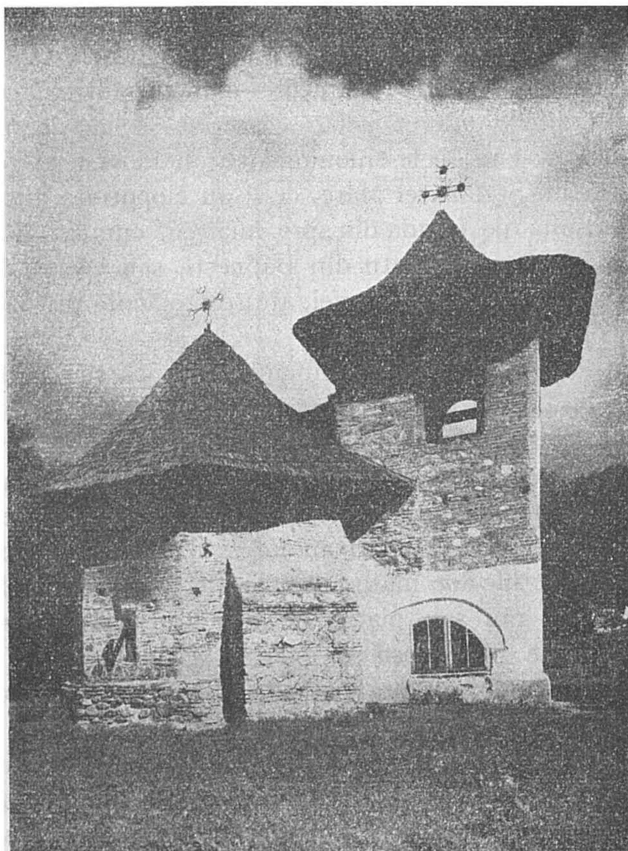
lucrare asupra monumentelor bizantine din Curtea de Argeş, afirma că biserica Olari ar fi fost zidită în anul 1300. In afară de faptul că structura naosului este cu totul diferită de cea a bisericuţii Sân Nicoară — schiţa de plan publicată cu o idee preconcepută de O. Tafrali nu corespunde realităţii — edificiul întreg, construit dintr'o singură dată, prezintă mai degrabă asemănări cu unele monumente moldoveneşti din vremea lui Ştefan cel Mare, ce-şi au clopotniţa alipită pronaosului pe faţada din spre miazăzi, cum ar fi biserica logofătului Tăutu din Bălineşti, sau vechea Mitropolie a Mirăuţilor Sucevei, atât de refăcută în veacul al XVII-lea.

Faptul că exteriorul edificiului, pe părţile netencuite, lasă să se vadă o zidărie de bolovani de râu sau piatră grosolan cioplită şi cărămidă aparentă (vezi fig. 30), asemănătoare zidăriei bisericuţii Sân Nicoară, nu este un indiciu că cele două edificii sunt contemporane. Meşterii populari au întrebuinţat întotdeauna în construcţiile lor materialele locale; şi, la Argeş, bolovanii de râu sau piatra de carieră cioplită sumar şi cărămida n'au lipsit niciodată.

Inscripţia de deasupra arcadei centrale dintre pronaos şi naos, pictată în 1869 în urma unei refaceri pe care a suferit-o biserica, afirmă, e adevărat, potrivit tradiţiei, că modestul lăcaş de închinăciune «*prenoit cu zidărie a fost la început zidit de Monahia Salomia la anul* 1300». Aceeaşi tradiţie locală precizează de asemeni că mormântul ctitoriţei dintâi se găseşte în însăşi

8*

curtea bisericii, unde de fapt şi există. Numai că pe crucea care-l străjuieşte, Grigore Tocilescu descifrase

(Foto. arh. Alex. Petit).

Fig. 30.— Biserica «Olari» văzută dinspre apus.

încă din 1886 următoarea inscripţie: «*această sfântă cruce a fost ridicată de credincioşii lui Dumnezeu Theodor*, Monahia Salomia, *Radul*, *Voica*, etc...» şi, mai departe, vremea lui *Constantin Voevod*. Acest «Constantin Voevod» al inscripţiei nu poate fi decât Constantin Basarab Cârnul (1654—1658) sau Constantin Brâncoveanu (1688—1714), singurii domnitori munteni cunoscuţi sub numele de Constantin Voevod, până în epoca Mavrocordaţilor. O piatră de mormânt zidită în peretele pridvorului, sub fereastra din dreapta, poartă o inscripţie slavonă şi data 1687.

Potrivind aceste indicaţii suplimentare cu tradiţia, şi având în vedere forma planului şi, mai cu seamă, traseul bolţilor, întrebuinţate în Muntenia numai dintr'a doua jumătate a veacului al XVII-lea încoace, suntem îndreptăţiţi să afirmăm că data construcţiei acestui pitoresc monument nu trece dincolo de ultimul sfert al veacului al XVII-lea.

BISERICA FOSTEI MÂNĂSTIRI A ARGEȘULUI

Situată în partea din spre miazănoapte a orașului, la o depărtare de aproape 2 km. de vechea așezare a Curții Domnești, fosta biserică episcopală este singurul și cel mai de preț edificiu rămas din numeroasele construcții ce au format altădată întregul renumitei mânăstiri a Curții de Argeș, înălțată de Neagoe Basarab pe locul unei așezări bisericești mai vechi.

Deși situată în fosta capitală a Țării și, după cât se pare, având un trecut istoric foarte important, biserica veche pe locul căreia Neagoe avea să clădească actualul edificiu nu este pomenită până la începutul veacului al XVI-lea de niciunul din documentele istorice cunoscute. Neagoe Basarab, vorbind cel dintâi despre ea, ne spune, într'una din inscripțiile ce împodobesc fațada principală a bisericii sale (vezi pag. 185), că găsind-o Domnia-lui « dărîmată și neîntărită și având osârdie și dragoste către dânsa, ochii lui s'au deschis de s'a hotărît să o rezidească ». Duioasa legendă popu-

lară a Mânăstirii Argeşului ne vorbeşte de asemeni despre:

Un zid părăsit
Şi neisprăvit,
La loc de grindiş
La verde-aluniş,

pe care Domnul, se înţelege legendarul « Negru Vodă », găsindu-l în urma indicaţiilor date lui de un ciobănaş, cum îl vede, zice:

Iată zidul meu
Aici aleg eu
Loc de mănăstire
Şi de pomenire.

Ceva mai precis, un prelat grec dela Muntele Athos, povestind sărbătoarea sfinţirii nouei zidiri, la care fusese chemat să ia parte, spune că Neagoe « a spart Mitropolia din Argeş din temelii şi a zidit în locul ei altă Sfântă biserică ». De aci putem deduce că vechiul edificiu religios ce se găsea ruinat pe locul actualei mânăstiri era biserica dintâi a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, întemeiată în 1359 de Niculae Alexandru Basarab.

Renumita biserică a Mânăstirii Argeşului, sau a Meşterului Manole, cum i-a zis vreme îndelungată poporul, este fără îndoială monumentul cel mai curios şi mai interesant în acelaşi timp pe care ni l-a lăsat veacul al XVI-lea în Muntenia. Puţine biserici româneşti s'au bucurat de atâta faimă şi, mai

ales, niciuna n'a fost atât de duios cântată de legendele populare ca Mânăstirea Argeşului, deşi atât în Muntenia cât şi în Moldova (în aceasta din urmă mai ales), avem monumente a căror importanţă, din multe puncte de vedere, este netăgăduit mai mare.

Când, către 1512, ruina vechei Mitropolii a Argeşului stârni «osârdia şi dragostea lui», noul Domn din neamul Craioveştilor, Neagoe-Basarab, hotărî să ridice în locul ei o biserică extraordinară, de o bogăţie uimitoare, cum nimeni nu mai clădise până atunci. Şi, pentru ca noul edificiu să reziste vremurilor şi să preamărească de-a-pururi numele ctitorului său, materialele cele mai bune au fost alese, fără economie, iar punerea lor în operă s'a făcut, aşa cum relatează o cronică anonimă a Ţării, cu o tehnică desăvârşită. Piatra întrebuinţată în construcţie, un calcar de bună calitate, grăunţos şi de coloare gălbue, a fost adusă dela Albeşti de lângă Câmpulung. Marmora şi mozaicul, de cari ţinuturile româneşti nu dispuneau, au fost aduse cu mari cheltueli — după cât se pare — dela Constantinopol.

Pentru a realiza opera dorită, Neagoe Basarab a făcut apel la o seamă de meşteri pricepuţi, dintre cari, după toate aparenţele, n'au lipsit nici cei ce realizaseră pentru înaintaşul său Radu cel Mare minunata mânăstire din dealul Târgoviştei, cu care biserica dela Argeş are multe însuşiri comune. Unele relatări pretind că Neagoe Basarab, care şi-ar fi petrecut o parte din tinereţe la Constantinopol, unde s'ar fi ocupat

între altele şi cu supravegherea lucrărilor de construcţie ale unei moschei, ar fi adus cu sine, când s'a întors în ţară, un arhitect cu numele de Manolli din Niaesia, care lucra la Constantinopol.

Alături de acest meşter, care ar fi deci arhitectul lucrării, însuşi Neagoe pare să fi luat o parte destul de activă la construcţia bisericii sale.

Dacă aceste relatări sunt adevărate, atunci Manolli, din care poezia populară a făcut pe « Meşterul Manole » a cărui duioasă legendă e cunoscută de toată suflarea românească, ar fi mai degrabă un armean ce lucra la Constantinopol, de unde va fi fost apoi adus în Ţara Românească.

Dispoziţia decorului şi felul ornamentelor dela Argeş sunt de natură să justifice această origină a arhitectului, care, după părerea noastră, n'a fost decât decoratorul (poate, din unele puncte de vedere, şi sfătuitorul) meşterului care a conceput biserica în întregul ei. Pe când cel dintâi stăpânea meşteşugul decorativ armenesc şi era în acelaşi timp în curent şi cu ce se realiza în acest domeniu şi în acea vreme la Constantinopol, cel de al doilea era bun cunoscător al monumentelor noastre mai vechi şi, mai ales, un abil interpret al principiilor constructive ţinând de şcoala sârbească.

Incepută probabil în 1512, sau, poate, foarte curând după această dată, biserica a fost terminată, pentru ce priveşte arhitectura, în anul 1517. Mai rămăsese însă de făcut decoraţia interioară, şi cum fondurile băneşti ale Domniei se secătuiseră, biserica fu târnosită

fără această podoabă în 1517. In 1526, ginerele lui Neagoe, Radu dela Afumaţi, în scurta şi veşnic turburata lui domnie, găsi totuşi răgazul necesar şi banii cu cari realiză în chip onorabil zugrăveala interioară a vestitei ctitorii. Dar meşterii din urmă, cari au refăcut biserica transformând-o, potrivit dorinţei Regelui Carol I, în mausoleu al familiei regale, au socotit că această pictură e de mică valoare artistică

Fig. 31. — Domniţa Roxanda, fiica lui Neagoe Basarab, după o pictură murală din vremea lui Radu dela Afumaţi. (In muzeul de artă religioasă din Bucureşti).

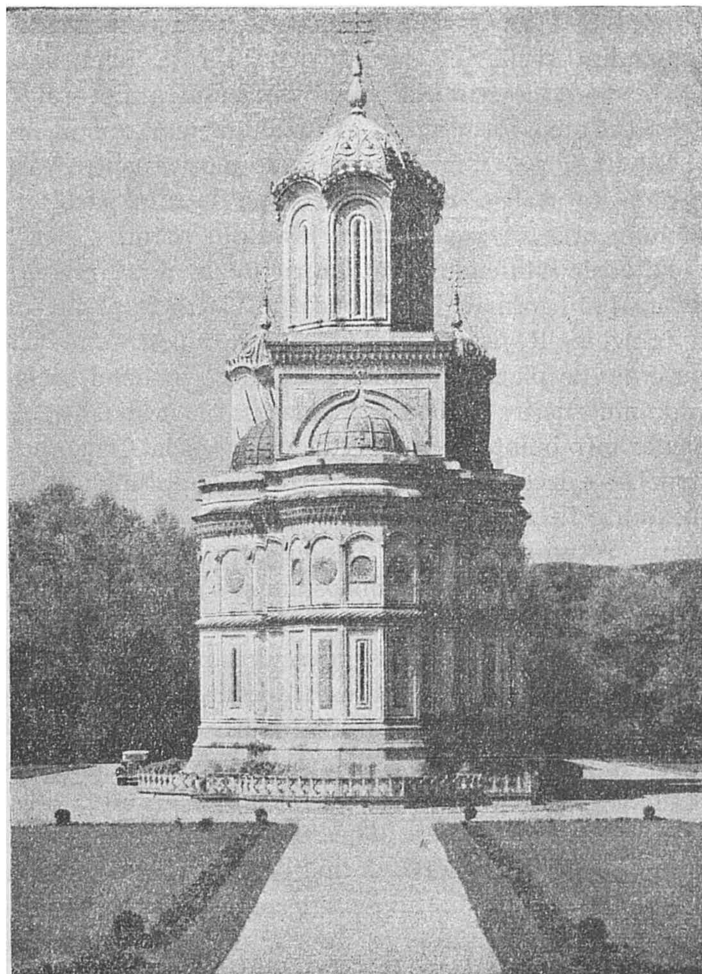
şi, desprinzând-o din tencuiala burduşită care avea nevoie de întărire, au înlăturat-o. (Resturile cele mai importante ale acestor picturi, operă a unui zugrav Dobromir, precum şi inscripţia lui Radu dela Afumaţi, au fost din fericire transportate şi depuse în Muzeul de artă religioasă din Bucureşti). In locul ei, pe zidurile netezite, pictura nouă, culorile vii şi poleiala de aur împrăştiată fără economie, îmbogăţeşte în mod silit interiorul, aruncând asupra lui o nuanţă de veselie ce nu-şi găseşte locul într'un lăcaş de închinare şi, cu atât mai puţin, într'un mausoleu.

Intregul edificiu se ridică pe o platformă pardosită cu lespezi de piatră, înălţată cu trei trepte deasupra solului şi mărginită de jur împrejurul bisericii cu o balustradă nouă de piatră, cioplită după modelul celei vechi, din care s'au găsit fragmente în forma unor mari flori trilobate. In faţa bisericii, platforma aceasta se prelungeşte, formând o curticică pătrată, în mijlocul căreia se înalţă un graţios aghiazmatar, construit odată cu biserica şi ca şi aceasta, restaurat în vremea lui Carol I de arhitectul francez Lecomte du Nouy. Croit după modelul fântânilor decorative ce se găsesc în faţa anumitor moschei turceşti, aghiazmatarul dela Argeş a fost adaptat la biserica lui Neagoe ca loc de pregătire şi sfinţire a apelor în ziua de Bobotează, precum şi ca altar pentru rugăciunile ce se fac în anumite împrejurări în aer liber.

Văzută din faţă sau din spre altar, biserica are o înfăţişare destul de proporţionată şi elegantă (fig. 33).

Fig. 32. — Tabloul votiv al bisericii lui Neagoe, pictat de zugravul Dobromir. (Muzeul de artă religioasă din Bucureşti)

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 33. — Biserica Mânăstirii Argeşului văzută dinspre alta:.

Privită însă din lături, construcţia pare oarecum îngrămădită şi lipsită de proporţia cerută unei bune opere de arhitectură. Bogăţia decorului sculptural şi coloritul albastru şi auriu al fondului unor ornamente (existent şi pe vremea lui Neagoe, motiv pentru care restauratorul le-a reînoit) face, pe de altă parte, ca monumentul să apară puţin ieşit din scară.

Faţadele edificiului sunt împărţite în două registre de un brâu format din ciubuce de piatră împletite ca o frânghie. Registrul inferior, —ridicat peste un soclu puternic de piatră de talie, tăiat după modelul soclurilor mult ieşite şi bogat profilate armeneşti şi georgiene, întrebuinţate în această vreme şi la Constantinopol, — e decorat cu o serie de panouri dreptunghiulare, încadrate fiecare de câte o ramă dublă de ciubuce de piatră rotunjite. Fiecare panou cuprinde câte o fereastră dublă pe feţele pronaosului şi simplă pe abside. Ferestrele sunt toate încadrate cu rame de piatră împodobite pe toate laturile cu sculpturi minuţioase şi bogate. Registrul superior este decorat cu o serie de firide largi, înconjurate, ca şi panourile de jos, cu ciubuce de piatră, dar cari se întorc la extremitatea superioară formând arcuri în semicerc înlănţuite. Fiecare punct de întretăiere al acestor arcaturi este decorat cu un buton de piatră în formă de disc cu faţa ornată de împletituri, iar în mijloc, fiecare firidă are o rozetă de piatră cioplită « à jour », dacă este pusă în dreptul unei ferestre de jos, sau umplută cu o ţesătură de motive geometrice şi florale, dacă cores-

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 34. — Biserica Mânăstirii Argeşului văzută din faţă.

punde unui panou cu ferestre oarbe de pe registrul inferior.

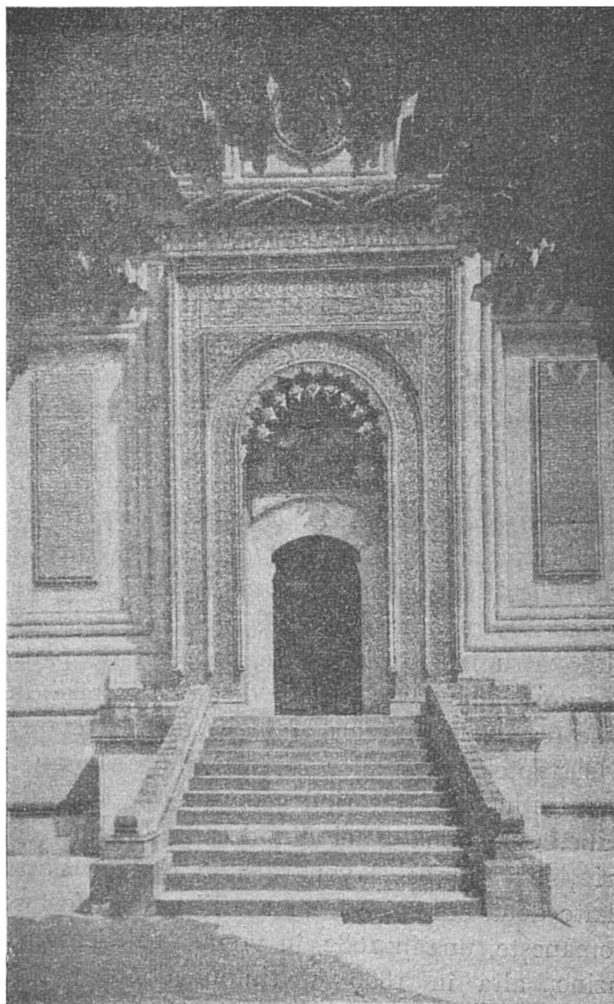
Partea superioară a faţadelor este încoronată de o cornişe formată din două şiruri suprapuse de stalactite şi alveole, protejate de o poală continuă de acoperiş, deasupra cărora zidurile faţadelor se mai continuă puţin şi primesc pe ele o friză formată dintr'o ţesătură continuă de flori cu ornamente geometrice de origini diverse.

Baza turlei mari de pe naos se sfârşeşte cu o cornişe asemănătoare celei de pe faţadă. Feţele turlelor sunt decorate cu panouri, încadrate, ca şi cele de pe registrele faţadelor, cu ciubuce de piatră, şi au fiecare câte o fereastră în mijloc. La turla mare, aceste panouri sunt terminate în arc de cerc, iar cornişa de deasupra, dimpreună cu acoperişul, urmează curbura lor; la turla de pe pronaos, panourile sunt dreptunghiulare, cornişa dreaptă şi supraînălţată de o coroană de flori trilobate, tăiate în piatră; la turlele mici, panourile, dimpreună cu ferestrele lor, sunt răsucite faţă de verticală, la o turlă dela dreapta spre stânga, la alta dela stânga spre dreapta, amintind cu aspectul lor ciudat forma unor minarete de giamii turceşti dela Adrianopoli, Filipopoli şi Constantinopol.

Planul bisericii cuprinde două părţi distincte, ce se văd foarte bine atât din exterior cât şi din interior: un naos în formă de treflă, supraînălţat de o turlă, şi un pronaos larg, încoronat cu trei turle.

Intrarea bisericii, unică, se găseşte pe faţada dinspre apus. Douăsprezece trepte de piatră, al căror număr, după tradiţie, aminteşte cele 12 seminţii ale lui Israel, conduc în faţa unei arcade prinsă într'o ramă lată, formând un portal decorat din belşug (fig. 35). Tot acest motiv arhitectonic central este nou, refăcut după modelul celui vechi cu prilejul restaurării din vremea Regelui Carol I. Deasupra arcului, subliniat de un feston de flori de crin tăiate delicat în piatră, o inscripţie în limba românească, ce fusese săpată pe piatra veche în 1793, ne spune că: «*această Sfântă şi dumnezeească besearică s'au ridicat den temelie întru slava şi cinstea Adormirii prea Sfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare şi pururea Fecioarei Mariei, de cel întru Sfânt Dumnezeu bine credincios Io Neagoe Voevod Basarab şi s'au târnosit la leat 7025 (1517) de prea Sfinţitul Patriarh al Ţarigradului Kir Theolipt; iar scaun de Episcopie s'au aşezat la anul dela Hristos 1793*.

Alte patru inscripţii, săpate pe plăci de piatră şi prinse două de o parte şi două de alta a intrării, în panourile registrului inferior, amintesc în fraze clare vorbele şi faptele voevozilor cari au zidit sau au avut grije întreţinând şi întărind acest preţios lăcaş de rugăciune. Cele două plăci din dreapta intrării conţin inscripţiile în limba slavonă ale lui Neagoe Basarab; celelalte două din stânga, rămase libere, au fost scrise în româneşte, una în 1682, în vremea lui Şerban Cantacuzino, alta în 1866, în timpul domniei Regelui Carol I.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 35. — Biserica Mânăstirii Argeşului intrarea.

Pe lângă frumuseţea lor decorativă, inscripţiile din vremea lui Neagoe Basarab sunt de un interes istoric cu totul special, pentru gândurile înalte ale piosului voevod cât şi pentru felul ales în care sunt exprimate (vezi conţinutul acestor inscripţii la pag. 185).

Arhitectura interioară. Deşi înoit, strident colorat şi prea mult « dres », interiorul prezintă totuşi, din punct de vedere structural şi arhitectonic, un interes cu totul deosebit.

Ridicat cu încă trei trepte deasupra palierului scării dela intrare, pronaosul, care constitue partea cea mai originală a planului, are formă unui dreptunghiu cu latura mai lungă perpendiculară pe axa principală a edificiului. In mijloc, împins către naos, un fel de pridvor sprijinit pe doisprezece stâlpi dispuşi în plan după un patrat, susţine o turlă, care, prin intermediul unei baze în formă de piramidă, continuată apoi cu un trunchi de con, se înalţă până la 24 metri deasupra pardoselii. Alte două turle mai mici încoronează cele două colţuri din spre apus ale încăperii. Părţile laterale, rămase dincolo de şirul stâlpilor centrali, sunt acoperite cu bolţi semicilindrice sub acoperiş şi servesc ca loc de îngropăciune.

Cei doisprezece stâlpi din pronaos, cari, cum ne spune un cronicar al vremii, închipuesc pe cei doisprezece Apostoli, au o înălţime de 7,20 metri şi un diametru variind între 65 şi 70 centimetri. Bazele lor sunt relativ asemănătoare: patrate la partea care stă pe pardoseală, colţurile lor se teşesc pe măsură ce se înalţă,

9*

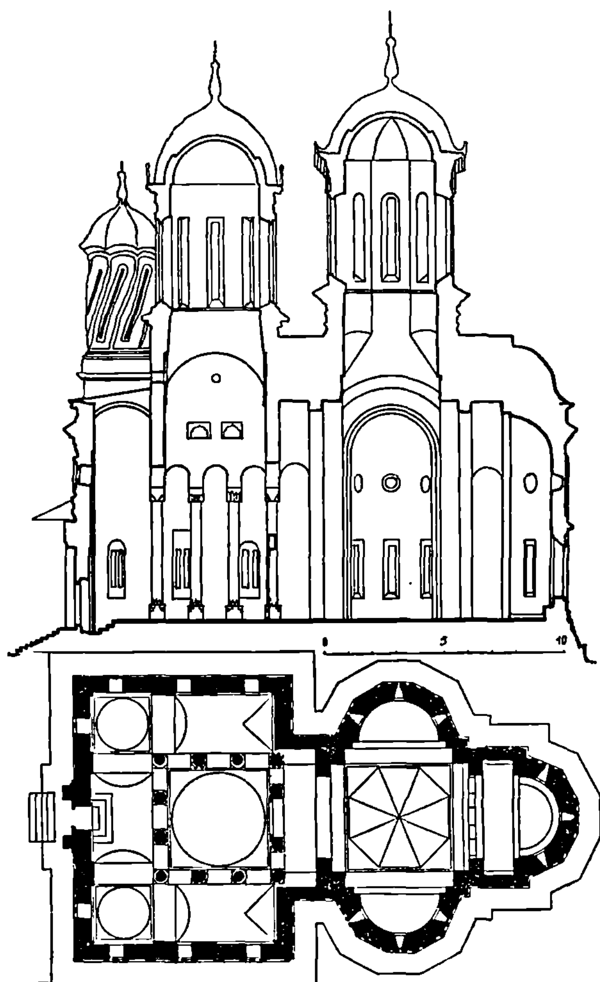

Fig. 36. — Biserica Mânăstirii Argeşului. Secţie şi plan.

ajungând printr'o succesiune de trepte la o formă octogonală mărginită de câteva profile regulate, a căror tăetură aminteşte pe cea a soclului exterior al bisericii. Ceea ce le face să se deosebească unele de altele e felul în care sunt legate cu fusurile coloanelor respective. Aşa, de pildă, în vreme ce la o coloană fusul rotund pleacă direct de pe faţa octogonală a bazei, la alta, acelaşi fus răsare dintr'o brăţară de flori de crin tăiate în relief, fără să fie modelate, pe feţele unui tambur care prelungeşte spre coloană ultimul profil al bazei.

Fusurile coloanelor sunt de trei feluri: cilindrice, octogonale şi octogonale în torsadă. Cele octogonale sunt aşezate la rând pe latura din spre naos; cele cilindrice, două la mijloc, pe latura dinspre intrare, şi câte unul în şirurile laterale; cele în torsadă, câte două în capul din spre apus al fiecărui şir lateral.

Capitelurile, a căror formă aminteşte de aproape pe cea a bazelor, diferă ca şi acestea dela unul la altul prin aceea că sunt legate de fus fie prin intermediul unui profil, fie prin mijlocirea unei coroane de flori de crin, fie, în sfârşit, prin înlocuirea treptelor dela colţuri cu o serie de alveole suprapuse.

Separaţiunea între naos şi pronaos nu se mai face, ca la bisericile anterioare cunoscute, printr'un zid cu uşe la mijloc. Şirul celor patru coloane dispuse către naos înlocuieşte zidul plin de odinioară, iar un chenar de poartă, prins între cele două coloane centrale, aminteşte locul uşii. Chenarul acesta, formând un fel

de portal întors la partea superioară în arc de cerc, este construit, ca şi portalul dela intrare, din lespezi de marmoră de diferite feluri. Pe cele două feţe ale lui, deasupra profilului care subliniază extradosul arcului, se găseşte câte o inscripţie. Cea din spre pronaos este nouă; compusă de poetul Vasile Alecsandri cu ocazia restaurării lăcaşului în timpul domniei Regelui Carol I, ea are următorul cuprins:

Tu ce te lupţi în lume cu crâncena durere
Tu ce din umbra neagră aspiri să vezi lumină
In ăst lăcaş de pace găsi-vei mângâiere
Altarul pune raze pe fruntea ce se'nchină.

Cea din spre naos, scrisă în limba slavonă, este pusă de Radu dela Afumaţi, ginerele lui Neagoe Basarab. şi are, tradus în româneşte, următorul conţinut:

« *Cu vrerea Tatălui, ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh, Amin. In cinstea lui Cristos Eu blagocestivul Neagoe Voevod ridicat-am din temelii această sfântă şi dumnezească biserică a Preacuratei Maici a Domnului; eu am început şi zugrăveala pe care n'am putut s-o săvârşesc plecând în cele veşnice. Fac rugăciune celui pe care Dumnezeu îl va ridica în locul meu să ducă el la bun sfârşit lucrarea şi să facă zugrăveala acolo unde a poruncit Domnia mea. Şi eu, cu vrerea Domnului nostru Christos, eu Radu Vodă, am săvârşit-o în timpul egumenului Kir Gheorghe, la leat 7033—1526 de la Christos — în ziua de 18 a lunii Septembrie* ».

Structura naosului aminteşte încă principiile de construcţie sârbeşti. Patratul peste care se ridică turla este determinat de arcuri longitudinale duble şi de cilindri transversali, întăriţi cu câte un « arc dublou ». Interiorul naosului este luminat de nouă ferestre, tăiate câte trei în fiecare absidă.

Turla naosului, foarte înaltă, de secţiune octogonală atât în interior cât şi în exterior, este ridicată pe patratul bazei prin intermediul a patru trompe de colţ. (Inainte ca biserica să fi fost refăcută de restauratorul Regelui Carol I, arhitectul Lecomte du Nouy, aceste trompe erau perfect conice, însă foarte plate. Restauratorul, care a schimbat pe alocuri aspectul cel vechiu al bisericii, introducând elemente noui şi « dregând » unele imperfecţiuni cari dădeau totuşi un caracter deosebit monumentului, a înlocuit aceste trompe plate cu un fel de planuri înclinate, cari, plecând dela intersecţia extradosurilor arcurilor mari, se termină la înălţimea planului de naştere al tamburului octogonal, unificându-se într'o suprafaţă aproape conică).

Prin caracterul special al liniilor ei de arhitectură exterioară şi, mai ales, prin podoaba de sculpturi bogate împrăştiate pe toate zidurile faţadelor şi a turlelor, biserica Mânăstirii Argeşului se înscrie, alături de ctitoria lui Radu cel Mare dela Mânăstirea Dealului şi de alte câteva biserici moldoveneşti, într'o categorie aparte: clasa monumentelor înrâurite de arta armeano-georgiană.

Arta armenească a jucat, după cum se ştie, un rol destul de important în formaţia arhitecturii bizantine. Separat, asupra arhitecturii moldoveneşti şi munteneşti ea avea să mai exercite, în unire cu artele georgiană, persană şi otomană, o înrâurire pe cât de curioasă pe atât de importantă.

Lăsând la o parte arcurile piezişe caracteristice bolţilor moldoveneşti, arcuri cu ajutorul cărora se micşorează diametrul cupolelor şi cari, după toate probabilităţile, ne-au venit din Iran prin intermediul Armeniei, înrâurirea artei armeneşti asupra construcţiilor româneşti se face simţită mai ales în domeniul arhitecturii decorative. Toată podoaba de ciubuce rotunjite de piatră şi sculpturi, care îmbracă biserica Mânăstirii Dealului din Târgovişte; toate pietrele înflorite ale Episcopiei din Curtea de Argeş; turla Dragomirnei din Bucovina — cel puţin pentru ce priveşte ideea de a o acoperi în întregime cu ornamente — şi toate pietrele dantelate ale faţadelor bisericii Trei Ierarhi din Iaşi se datoresc unor mâini abile şi bine cunoscătoare ale artei din Armenia şi din regiunile învecinate, supuse influenţelor armeneşti.

Drumurile pe cari această artă a pătruns în România, precum şi epocile în cari se constată înrâurirea ei în Muntenia şi Moldova sunt diferite. In Muntenia, încă de pe vremea lui Mircea cel Bătrân apăruseră în decorul exterior al bisericii mânăstirii Cozia o seamă de elemente sculpturale (fusuri de colonete formate din ciubuce de piatră împletite ca o frânghie, rozete

compuse cu motive geometrice şi împletituri, lintouri cu decor floral stilizat, etc.), elemente de o structură specială şi de provenienţă nouă, a căror origină trebue căutată în arta armenească şi caucaziană. In ce măsură aceste elemente armeano-caucaziene, venite la Cozia prin intermediul Serbiei, au contribuit la formarea decorului exterior al bisericilor clădite în cursul secolului al XV-lea, nu ştim, fiindcă din perioada de timp care se întinde dela Mircea cel Bătrân la Radu cel Mare nu ni s'a păstrat niciun monument.

La începutul veacului al XVI-lea, decorul arhitectural cu totul nou pentru Ţara Românească pe care-l găsim pe faţada bisericilor mânăstirilor Dealului şi Argeşului ne pune în faţa unui fapt împlinit: o creaţie artistică realizată cu elemente disparate de origini străine, adaptate însă destul de bine şi, s'ar putea spune, definitiv, pe osatura caracteristic locală a monumentelor. Din punct de vedere planimetric şi structural, aceste două importante edificii sunt o prelucrare originală a tipurilor anterioare împământenite în Muntenia. O analiză amănunţită a părţilor lor principale ne îndreptăţeşte chiar să afirmăm că ele n'au putut fi concepute decât de un meşter local — poate acelaşi la Deal ca şi la Argeş — bun cunoscător al monumentelor noastre mai vechi. Dimpotrivă, felul cum e dispus decorul şi ornamentele ce-l compun sunt dovezi că meşterii decoratori şi cioplitorii de piatră erau străini. Caracteristicile fiecărui element în parte dau, în această privinţă, indicaţii sigure asupra prove-

nienţii motivelor decorative. Astfel, panourile făcute din ciubuce de piatră ce împodobesc faţadele n'au niciun rol constructiv; ele sunt pur şi simplu decorative. Faptul acesta reiese şi din felul cum sunt construite; pietrele arcurilor, atât la Deal cât şi pe registrul superior dela Argeş, nu sunt rostuite radial, ci numai orizontal şi vertical; profilele, cari, la Deal, sunt intrate în raport cu faţa zidului, iar la Argeş aplicate în relief pe faţade, sunt cioplite la întâmplare în blocurile de piatră ce constituesc zidul, aşa cum se găsesc deseori în Armenia şi Georgia. La turla mare dela Argeş, însă, unde panoul e străpuns de ferestre, ciubucul înconjurător la arc e tăiat radial, odată cu piatra care-l poartă.

Cât priveşte dispoziţia arcadelor oarbe pe faţadă, ele se înşiruesc unele după altele fără să ţie seamă de unghiurile intrânde sau ieşinde; deseori chiar, cum e cazul la biserica dela Deal şi la monumentele inspirate apoi după aceasta, arcadele de pe registrul superior, mai numeroase, sunt aşezate oricum faţă de cele de pe registrul inferior, întocmai ca şi în monumentele din Georgia şi Armenia.

Ornamentaţia, pe de altă parte, este un amestec ciudat de motive armeneşti, caucaziene, persane, arabe şi otomane. Dispoziţia acestor motive pe faţade este făcută cu mult belşug, ceea ce contribue în mare măsură la o micşorare a efectului rezultat din armonia formelor şi volumelor de arhitectură. Abuzul acesta de decor dă chiar impresia — lucrul se observă la

Argeş şi, mai ales, la biserica Trei Ierarhi din Iaşi — că edificiul este ieşit din scară; caracter comun monumentelor din Armenia, din Georgia şi din alte ţări cu artă înrudită cu cea armenească. Cât priveşte ornamentaţia în sine, deşi nu perfect asemănătoare, prin felul cum sunt modelate, prin maniera ciopliturii şi prin perfecţia lucrului, motivele întrebuinţate, geometrice sau florale, sunt totuşi înrudite cu cele din Armenia şi Georgia. In întregul ei, însă, biserica mânăstirii Argeşului, ca şi ctitoria lui Radu cel Mare de lângă Târgovişte, este rezultatul unui proces de formaţie al unei arhitecturi la care au luat parte, alături de un meşter băştinaş (care, după toate aparenţele este adevăratul arhitect), un meşter decorator şi pietrarii lui specialişti străini. Aşa se şi explică pronunţatul caracter românesc al acestor monumente, cari, deşi la prima vedere par exotice, sunt totuşi un produs original local, cu însuşiri particulare ce nu se întâlnesc în monumentele niciunei alte ţări.

Infăţişarea dela început a mânăstirii. Inainte de restaurarea radicală ordonată de Regele Carol I arhitectului A. Lecomte du Nouy, biserica mânăstirii lui Neagoe nu era, aşa cum se vede astăzi, singură în imensul parc ce o înconjoară. Edificiul a fost dintru început croit în cadrul unui important centru mânăstiresc, care cuprindea, pe lângă biserica principală, şi o mulţime de alte clădiri trebuncioase unei astfel de aşezări.

Cronica anonimă a Ţării Româneşti ne spune că Neagoe Basarab, după ce sfârşi de zidit noua biserică

« puse de o îngrădi împrejur cu curte de zid şi înlăuntrul curţii făcu multe chilii călugăreşti şi o înfrumuseţă cu tot felul de trebuinţe, făcu trapezărie şi maghernită, magupie şi povarnă de olovină, pimniţă şi clopotniţă înaltă. . .. » [1]).

Distrusă de un incendiu, mânăstirea era în veacul al XVII-lea lipsită de clopotniţă şi de o parte din chilii. Matei Basarab, văzând-o « veche de nesocotiţi ani, şi stricată, cu multă cheltueală o au înnoit». In 1654, Paul din Alep trecând prin Curtea de Argeş, găseşte ctitoria lui Neagoe în foarte bune condiţii de conservare. « Pe deasupra porţii, ne spune el, este clopotniţa clădită acum de puţini ani de către răposatul Matei Voevod. Chiliile sunt de piatră, cu o galerie sus şi alta jos. La mijloc stă biserica, obiect de mirare pentru minte, fără asemuire printre mânăstirile din acest principat... ». [2])

Stricată de vreme dar întreţinută cu râvnă de voevozii următori (Şerban Cantacuzino mai cu seamă a reparat nu numai clădirile anexe ci şi biserica), mănăstirea s'a păstrat în întregul ei până în 1875. Din descrierea amănunţită pe care ne-a lăsat-o L. Reissenberger în lucrarea sa asupra bisericii dela Argeş, apărută la Viena în 1867, constatăm că mai toate clădirile mănăstireşti se păstrau încă destul de bine în acea vreme.

[1]) *Istoria Tierei Românesci*, în *Magazinu Istoricu pentru Dacia*, Bucureşti 1847, IV, p. 266.

[2]) Paul of Aleppo, *The Travels of Macarius*, Translated by F. C Balfour, London, 1836, II, p. 324.

(Colecţia Academiei Române).

Fig. 37. — Mânăstirea Argeşului văzută din exterior. După un desen din 1840 de Luigi Mayer.

« Biserica se înalţă, ne spune el, în mijlocul unei curţi pătrate care spre miazăzi se uneşte cu o a doua curte, unde este seminarul. Curtea are trei laturi formate din clădiri; cea de a patra lature este deschisă. Spre miazăzi e locuinţa cu două caturi a episcopului, clopotniţa, cancelariile şi câteva chilii; spre apus, legându-se cu locuinţa episcopală, sunt: sala de recepţie şi aceea a consistoriului, camera mosafirilor şi, mai departe, bisericuţa (paraclisul) şi cuhnia; spre miazănoapte celelalte chilii ale călugărilor... »[1]).

Procedând la o restaurare totală a bisericii vechi, făcută din punct de vedere tehnic în condiţii excelente, A. Lecomte du Nouy a greşit însă, distrugând fără putinţă de refacere, pe lângă decoraţia picturală interioară dela început, şi toate clădirile mânăstireşti, în cadrul cărora ctitoria lui Neagoe Basarab se înscria de minune.

[1]) L. Reissenberger, *L'église du monastère épiscopal de Curtea de Argeş*, Vienne, 1867, p. 35.

MORMINTELE DIN BISERICA FOSTEI MÂNĂSTIRI A ARGEȘULUI

Cu prilejul restaurării dintre 1875—1886 a monumentului, făcându-se săpături în interior, au fost găsite sub pardoseala pronaosului, în locurile special rezervate pentru aceasta, zece morminte. Cum dorința Regelui Carol I a fost să transforme după restaurare renumita ctitorie a lui Neagoe în mausoleu regal, din cele zece morminte vechi descoperite au fost păstrate în biserică, la locul lor de cinste, numai patru, cele identificate ca aparținând familiei lui Neagoe Basarab. Un al 5-lea mormânt, socotit a fi al unei călugărițe oarecare, Platonila, dar care de fapt era al Doamnei Despina a lui Neagoe, călugărită sub acest nume, a fost înlăturat odată cu celelalte. După refacerea pardoselilor, nici mormintele păstrate n'au mai fost lăsate în locul lor adevărat; trei din ele se găsesc tot în partea dreaptă a pronaosului, adică în locul rezervat ctitorilor dela început (3, 4 și 5 pe plan, fig. 38). Osemintele lui Radu dela Afumați, aflate tot în dreapta, au fost mutate într'o groapă nouă, în partea stângă (6 pe plan fig. 38). Lespedea care-i acoperă mormântul este însă cea veche.

Alături de mormintele vechi, aliniate și puse în gropi pregătite din nou, s'au așezat apoi, începând cu al

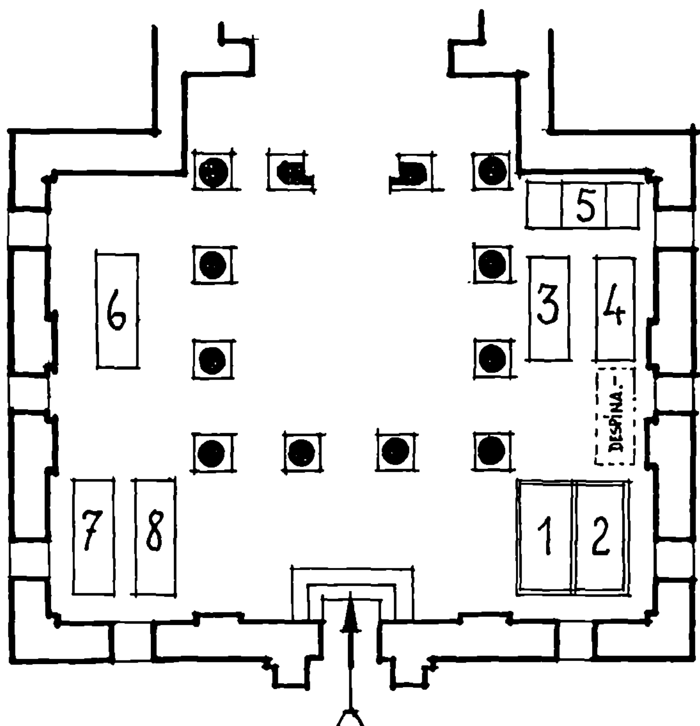

Fig. 38. — Planul pronaosului bisericii lui Neagoe cu arătarea locului mormintelor.

Regelui Carol I, mormintele membrilor familiei regale.

Iată cum sunt așezate și cui aparțin aceste morminte (vezi fig. 38):

Mormântul 1, acoperit cu o lespede de marmoră, este al Reginei Elisabeta, stinsă din viaţă în 1916. Inscripţia din chenarul pietrei spune:

« *Aci se odihneşte pe veci roaba lui Dumnezeu Elisabeta de Wied, cea dintâi regină a României, adormită întru Domnul în al 73-lea an de viaţă închinată Ţării ca slăvita Carmen Sylva şi Mama Răniţilor* ».

In acest mormânt au fost depuse şi osemintele principesei Maria, fiica Reginei Elisabeta şi a Regelui Carol I, moartă la fragedă vârstă.

Mormântul 2, acoperit cu o lespede de marmoră, cuprinde rămăşiţele pământeşti ale Regelui Carol I, mort la Sinaia la 11 Octomvrie 1914. Inscripţia din jurul pietrei are următorul cuprins:

« *Aci se odihneşte pe veci robul lui Dumnezeu Carol I de Hohenzollern, cel dintâiu rege al României, adormit întru Domnul în al 76-lea an de viaţă închinată Ţării, după o binecuvântată Domnie de peste 48 de ani* ».

Mormântul 3, acoperit cu lespede de piatră pe ale cărei margini se desfăşoară, în formă de chenar, o inscripţie, este al lui *Neagoe Basarab*. Mijlocul pietrei este împodobit cu o cruce cu picior şi două braţe, formată dintr'o împletitură continuă a unui ornament geometric. O rozetă mare, cioplită în uşor relief şi având faţa acoperită cu câteva rânduri suprapuse de solzi ce merg micşorându-se până se termină într'un vârtej, ocupă partea din vârful crucii până în chenarul inscripţiei. Alte rozete, mici ca nişte butoni, sunt semănate în locurile libere din colţuri şi dintre

braţele crucii. Scrisă în limba slavonă, inscripţia are, tradus în româneşte, următorul cuprins:

« *A încetat din viaţă robul lui Dumnezeu, Io Neagoe Basarab şi stăpânitor al tuturor ţinuturilor Ungro-Vlahiei şi al pământurilor dunărene, la 15 Septemvrie 7029. Am domnit nouă ani şi jumătate. Mă rog celui pe care Dumnezeu îl va alege moştenitor al scaunului meu să proteguiască acest loc de repaos şi de păstrare al oaselor mele, ferindu-l de a fi distrus* ».

Mormântul 4, acoperit cu o piatră a cărui podoabă se aseamănă mult cu cea de pe lespedea lui Neagoe, este al fiicei acestuia *Stana*, soţia voevodului moldovean Ştefăniţă. Inscripţia mortuară are în româneşte următorul cuprins:

« *A încetat din viaţă roaba lui Dumnezeu Doamna Stana, fiica lui Neagoe Vodă şi a soţiei sale Despina, fostă soţie a lui Ştefan Voevod. Inainte de moarte, călugărindu-se, şi-a luat numele de Sofronia. La leat 7039 (1531), Februarie 8.*

O cuvertură de catifea, având brodat pe ea numele *Doamnei Despina*, acopere lespedea aceasta, care e de fapt a Doamnei Stana. Mormântul Doamnei Despina, înlăturat cum s'a spus cu ocazia restaurării bisericii, se găsea între mormântul Doamnei Stana şi al Regelui Carol I. Rămăşiţele pământeşti ale Doamnei Despina, moartă sub numele ei de călugăriţă, Platonila, la 3 Ianuarie 1554, la Sibiu, fuseseră aduse aci doi ani mai târziu de mitropolitul Ananie. Inscripţia de pe lespedea ce-i acoperea mor-

mântul pomenea numai numele «*roabei lui Dumnezeu Platonila*».

Mormântul 5, acoperit cu o lespede de piatră tratată ca un triptic, cuprinde rămăşiţele pământeşti ale celor trei copii ai lui Neagoe Basarab, *Petru*, *Ion*, şi *Angelina*, morţi, după cât se pare, la fragedă vârstă şi aşezaţi, unul peste altul, în aceeaşi groapă. Inscripţiile în limba slavonă ce împodobesc marginile celor trei pagini ale acestei pietre nu dau anul morţii copiilor. Piatra de căpătâi a fost probabil cioplită şi aşezată peste groapă cu ocazia morţii celui din urmă. Iată cuprinsul inscripţiei: în dreapta: «*A încetat din viaţă robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod, fiul lui Io Basarab Voevod şi al soţiei sale Despina, la 15 Martie.*» La mijloc: «*A încetat din viaţă robul lui Dumnezeu Io Ion Voevod, fiul lui Basarab Voevod şi al soţiei sale Despina, la 27 Noembrie*». In stânga: «*A încetat din viaţă roaba lui Dumnezeu Angelina fica lui Io Basarab Voevod şi al soţiei sale Despina, la 3 August*».

Mormântul 6 este al voevodului *Radu dela Afumaţi*. Ginerele lui Neagoe Basarab şi ctitorul bisericii pentru pictură. Pe lângă interesul ei decorativ — voevodul încoronat este prezentat într'un relief plat, călare, cu buzduganul în mână şi mantia bătută de vânt — lespedea care-i acopere mormântul are şi un deosebit interes istoric, prin aceea că pe ea sunt enumărate în ordinea lor cronologică cele douăzeci de războaie purtate de domnitor în scurta şi sbuciumata-i domnie (1521—1529).

In jurul chenarului, format dintr'o împletitură de ornamente ca nişte cercuri înlănţuite, o inscripţie scrisă cu litere mai mari, în limba slavonă, spune:

« *A încetat din viaţă robul lui Dumnezeu bine credinciosul Io Radu, Voevod, şi stăpânitor al tuturor ţinuturilor Ungro-Vlahiei şi al pământurilor dunărene, fiul marelui şi bunului Radu Voevod, la 4 Ianuarie 7037 (1529)* ».

In mijloc sub basorelieful viteazului voevod, sunt scrise cu litere mici următoarele:

« *Vă fac cunoscut aci războaiele pe cari le-am purtat:* 1) *Bătălia contra Agarenilor*[1]); 2) *bătălia dela Glubavi;* 3) *din satul Ştefani pe Neajlov;* 4) *din Clejani;* 5) *din Ciocăneşti;* 6) *din cetatea Bucureştilor;* 7) *dela Târgovişte;* 8) *de pe malul Argeşului;* 9) *din satul Plata(reşti);* 10) *dela Alimăneşti pe Teleorman;* 11) *cea mai crâncenă dintre toate bătăliile la Grumaj (cu 7 drapele turceşti);* 12) *dela Nicopole;* 13) *dela Siştov;* 14) *dela cetatea Poenari, contra Horanilor*[2]); 15) *dela Gherghiţa;* 16) *a doua oară la Bucureşti;* 17) *din oraşul Slatina;* 18) *din cetatea Bucureştilor cu principele Vladislav;* 19) *din satul Rucăr;* 20) *dela Didrih. Astfel au fost dăruit de Dumnezeu cu domnie şi cu sceptru, înveşmântat cu centură şi cu mantie de purpură şi încoronat cu coroană. Plin de bogăţii şi cu armată mare am dat ori cui şi am fost cu milă pentru toţi şi*

---

[1]) Nume dat Turcilor, socotiţi ca descendenţi ai Agarei.

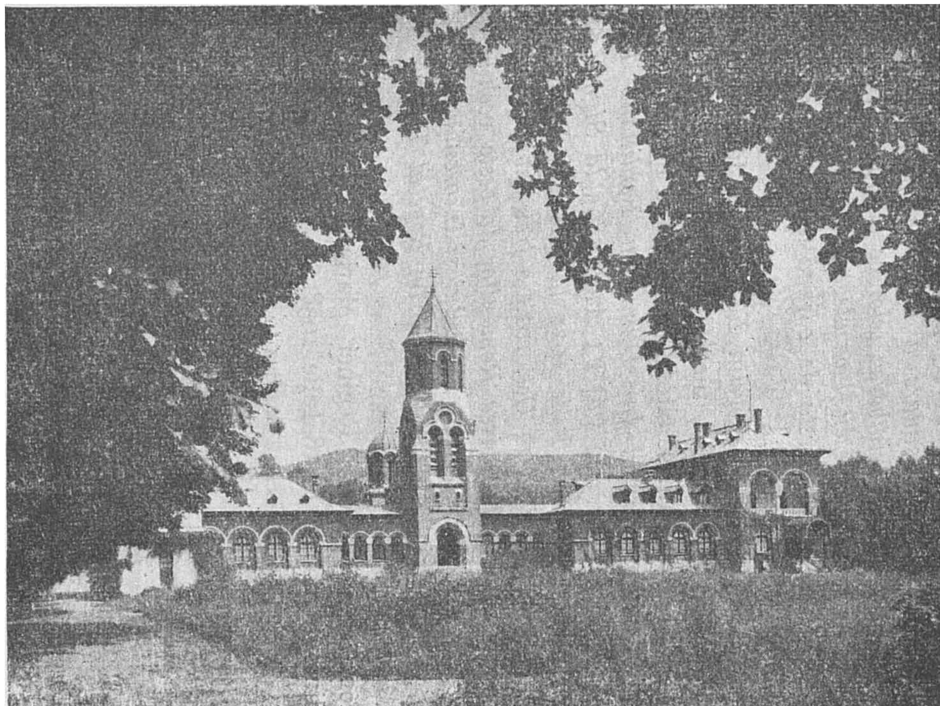
[2]) Tătari (?).

acuma mă odihnesc sub această piatră, aşteptând vocea arhanghelului, ultima sunare a trompetei pentru învierea lumii întregi, schimbarea celor ce au fost; şi mă rog celui pe care Dumnezeu îl va alege domn după mine să protejuiască locul acesta de odihnă al oaselor mele ca el să nu fie prădat».

Mormântul 7 este al *Regelui Ferdinand,* făuritorul Unirii tuturor Românilor, mort la 20 Iulie 1927. Pe piatra sa de mormânt se citeşte următoarea inscripţie:

«*Aci odihneşte robul lui Dumnezeu Ferdinand I Regele României, născut* [*la*] *24 Aug. 1865 la Sigmaringen, răposat* [*la*] *20 Iulie 1927 la Castelul Pelişor. Luând cârma Ţării la 11 Oct. 1914 a tras sabia în 15 Aug. 1916 pentru desrobirea Românilor de peste vechile hotare, înfăptuind întregirea neamului şi încoronându-se în 15 Oct. 1922 la Alba Iulia ca prim Rege al Tuturor Românilor.*

Mormântul 8 este al Reginei Maria soaţa regelui Ferdinand, moartă la 18 Iulie 1938.

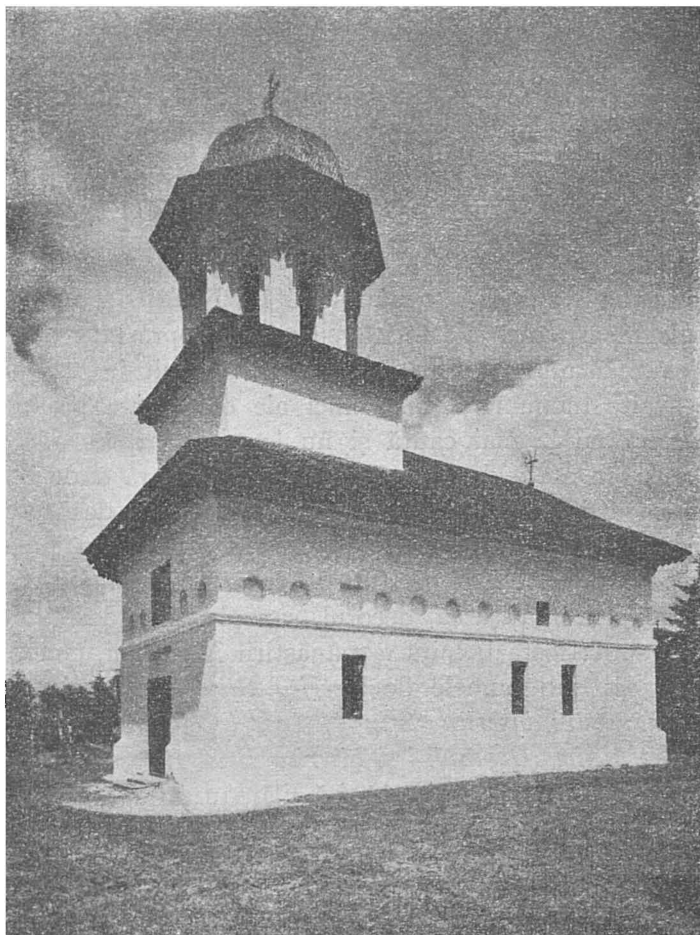
(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 39. — Palatul regal din Curtea de Argeș, construit în curtea mânăstirii după planurile arhitectului Lecomte du Nouy. Piatra fundamentală s'a pus la 13 Oct. 1886, a 2-a zi după sfințirea bisericii restaurate.

ALTE MONUMENTE VECHI IN CURTEA DE ARGEŞ

Faima statornică a mânăstirii lui Neagoe şi marea valoare artistică şi istorică pe care o reprezintă biserica Sfântului Niculae Domnesc lasă mult în umbră celelalte monumente mai mici ale oraşului. Aproape nimeni nu le mai caută şi nu le mai cercetează. Şi totuşi, în afară de ruina capelei Sân Nicoară şi de biserica «Olari», despre care am vorbit, Curtea de Argeş mai cuprinde câteva edificii religioase, dacă nu prea vechi, în orice caz destul de interesante şi atrăgătoare prin înfăţişarea, decorul, sau pitorescul lor. Acestea sunt: fosta bolniţă a mânăstirii Argeşului, cunoscută azi sub numele de *biserica Sfinţii Voevozi* sau *Flămânzeşti; biserica Sfinţii Ingeri; biserica Adormirea Maicii Domnului* şi *biserica Brad-Botoşari*.

Biserica Sfinţii Voevozi, zisă Flămânzeşti, se găseşte în marginea din spre miazănoapte a oraşului, dincolo de mânăstirea lui Neagoe, a cărei bolniţă se pare că a fost. Data construcţiei ei nu se cunoaşte; judecând însă după tipul de plan şi după arhitectura exterioară, pare să fi fost clădită către jumătatea veacului al XVIII-lea (fig. 40). Are un plan simplu, dreptun-

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 40. — Biserica Flămânzeşti văzută din faţă.

ghiular: naos alungit acoperit cu o cupolă ridicată pe patru arcuri late, sprijinite, la rândul lor, pe pilaştri de colţ, ca în unele biserici din veacul al XVII-lea;

(Foto arh. Alex. Petit)

Fig. 41. — Biserica Flamânzeşti văzută dinspre altar.

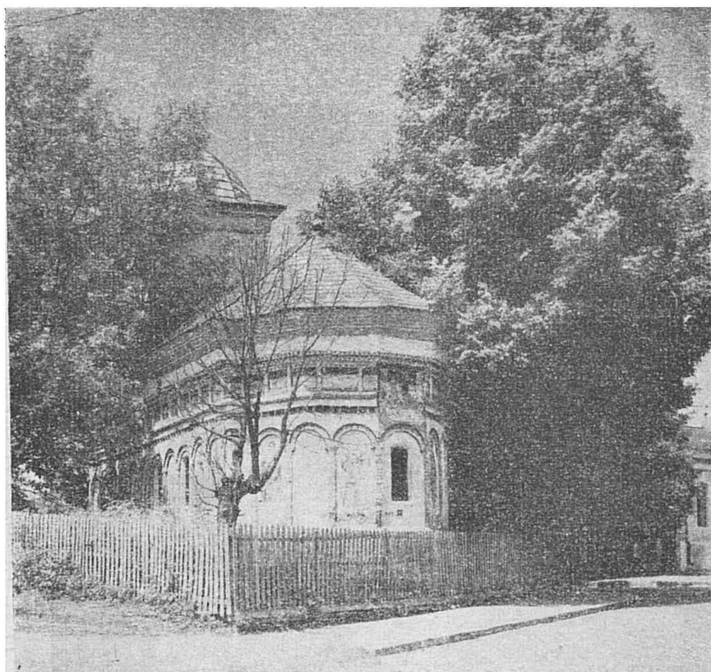
pronaos patrat acoperit cu o cupolă şi supraînălţat de o turlă-clopotniţă, la care se ajunge printr'o scară închisă într'un turnuleţ special alipit faţadei din spre

miazănoapte. Elegantă şi bine proporţionată, bisericuţa a fost restaurată de curând; cu această ocazie, a fost spălată, curăţită şi, pe alocuri, dreasă, şi zugrăveala interioară, nu lipsită de interes.

Biserica Sfinţii Ingeri se înalţă pe o culme de deal, puţin mai sus de piaţeta din centrul oraşului. A fost construită în 1717 după tipul de plan dreptunghiular, cu clopotniţă pe pronaos, creat în prima jumătate a veacului al XVII-lea de meşterii lui Matei Basarab. Faţadele, împărţite, după datină, cu un brâu în două registre, sunt decorate în partea de jos cu o serie de firide oarbe, lungi, formate din pilaştri drepţi şi arcaturi cu arhivoltele săpate în faţa zidului. Pe faţada din spre apus, un pridvor ridicat pe şase stâlpi de cărămidă precede intrarea. In interior, câteva fresci bine păstrate, contemporane cu biserica, pun în evidenţă priceperea lăudabilă a unui zugrav popular, căruia multe din modelele aflate în biserica Sfântului Niculae Domnesc nu-i erau necunoscute.

Biserica Adormirea Maicii Domnului, situată pe strada Negru Vodă, este o construcţie valoroasă din punct de vedere arhitectonic, datând din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Este croită pe un plan dreptunghiular, cu clopotniţă deasupra pronaosului, şi are faţadele împărţite în două registre decorate fiecare cu câte o serie de firide oarbe, în câmpul cărora se mai văd încă urme de picturi: siluete de sfinţi şi contururi diferite de scene religioase. Mai clară şi bine păstrată, se vede, deasupra ferestrei din absidă, o frescă

în culori vii, înfăţişând scena « Adormirea Maicii Domnului », icoana hramului.

(Foto arh. Alex Petit).

Fig. 42. — Biserica Maicii Domnului zisă şi Drujeşti.

Deşi bine păstrată (ar avea nevoie numai de mici reparaţii în interior), biserica este lăsată totuşi în stare de părăsire, în timp ce, cu o râvnă rău înţeleasă, s'a construit alături un lăcaş de rugăciuni nou, disproporţionat şi urît din toate punctele de vedere.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 43. — Biserica Cercel-Vodă zisă şi Brad-Botoşari.

Biserica Brad-Botoşari, zisă şi a lui Cercel-Vodă, se află în cartierul din spre miazăzi al oraşului. Străjuită de un curios pin, ce-şi apleacă trunchiul către intrare răsucindu-şi ramurile a pocăinţă, biserica, cu faţade albe şi turnuleţ de tinichea peste acoperiş, se ascunde într'un fund de curte, la care se ajunge printr'o străduţă întortochiată, dar nu lipsită de pitoresc. Construcţia nu prezintă însă niciun interes arhitectonic sau istoric; ctitorie a voievodului Petru Cercel (1583—1585), ea a fost în întregime refăcută la începutul veacului al XIX-lea, pierzându-şi cu această ocazie şi forma şi înfăţişarea dela început.

(Foto arh Alex Petit).

Fig. 44. — Fântână zisă a « Meşterului Manole ».

IMPREJURIMILE ARGEŞULUI

BISERICA DIN VALEA DANULUI

La satul şi biserica cu acest nume duce un drum de ţară îngrijit, care, desprinzându-se din şoseaua principală Curtea de Argeş-Aref, spre stânga, trece mai întâi prin satele Rădeşti şi Herişani. Numele satului vine probabil dela numele întemeietorului său, un Dan, proprietarul întregei văi dimprejur. De va fi fost acesta un boer oarecare, sau unul din cei trei voevozi cari, în intervalul de timp dela 1386 la 1447, au fost vremelnic stăpânitori la Argeş, este greu de ştiut. Forma — căzută de mult în desuetudine — a genetivului cu articolul postpus numelui personajului eponim, ne face să credem, în orice caz, că este vorba de o aşezare străveche.

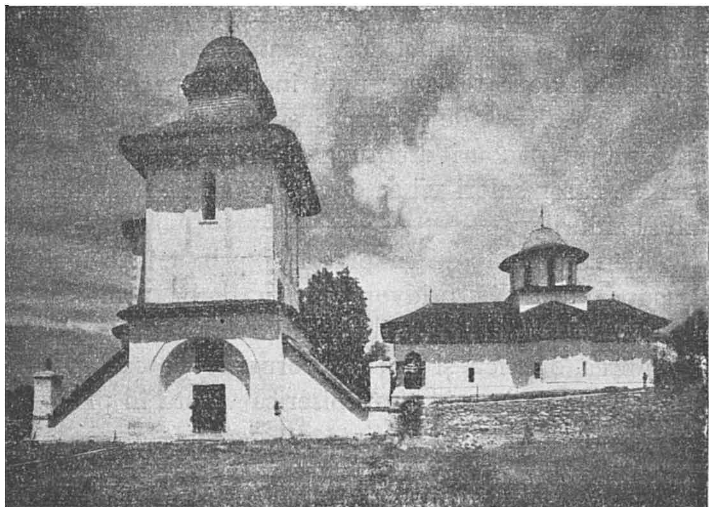
Bisericuţa dintâi a satului, construită din lemn, ca mai toate lăcaşurile de rugăciuni ale aşezărilor noastre rurale de odinioară, a dispărut de mult, pierzându-se chiar şi amintirea locului unde se găsea. Biserica actuală, de zid, este relativ nouă; ea a fost construită la începutul veacului al XIX-lea de episcopul cărturar Iosif al Argeşului şi de economul Episcopiei acestuia, Meletie.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 45. — Clopotniţa bisericii din Valea Danului.

Croită în chip de mânăstire, ctitoria acestor doi evlavioşi călugări este aşezată în mijlocul unei curţi mari, înconjurată cu ziduri de piatră şi având la intrare un puternic turn-clopotniţă. Golul intrării în curte este subliniat de o arcadă largă în plin centru,

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 46. — Biserica din Valea Danului.

în mijlocul căreia se deschide poarta. Două aripi triunghiulare de zid, ca doi contraforţi, acoperite ca şi clopotniţa cu şindrilă, proptesc fără nevoie, de o parte şi de alta, zidul din faţă al turnului. Deasupra gangului boltit al intrării se găseşte clopotniţa propriu zisă, la care se ajunge printr'o scară închisă într'un turnuleţ

special, alipit pe faţa din spre miazănoapte a turnului mare (fig. 45). Cu toată masivitatea ei, clopotniţa nu-i lipsită de eleganţă şi originalitate.

Biserica e de plan trilobat, cu turlă pe naos şi pridvor sprijinit pe patru stâlpi de cărămidă în faţa pronaosului. Brâul tradiţional, care încinge clădirea pe la mijloc, nu lipseşte; împins mai către straşină, el subliniază planul de naştere al bolţilor, separând în acelaşi timp faţadele în două registre: unul înalt, în partea de jos, decorat cu o serie de pilaştri drepţi, altul sub straşină, împărţit în panouri dreptunghiulare decorate cu picturi ale căror culori vii se detaşează strident pe fondul alb al zidurilor.

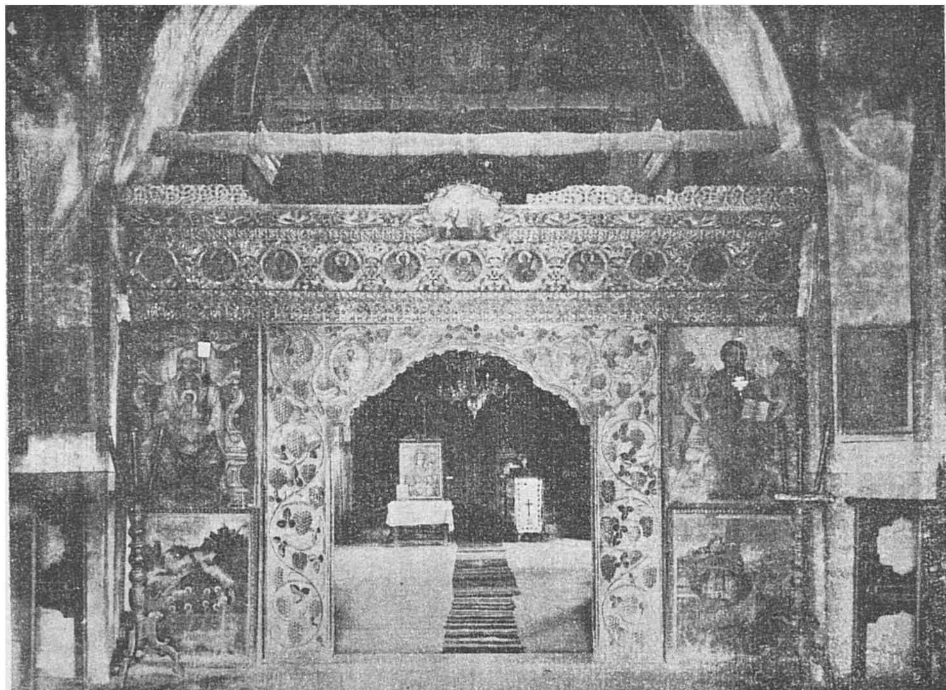
O inscripţie săpată în piatră şi prinsă, ca deobicei, deasupra uşii din pridvor dă, în limba românească mai veche, pe lângă desluşirile de rigoare în legătură cu zidirea bisericii şi unele « porunci » pe cari « să le păzească preoţii », cât timp biserica va sta în picioare:

« *Intru slava cei de o finţă de viaţă făcătoarei şi ne despărţitei Troiţe şi întru cinstea şi lauda acelui întru Sfinţi, părintelui nostru Niculae Miralichiei, s'au zidit această sfântă biserică din temelii pentru dragostea şi datoria către sfântul acesta Erarh al smeritului I episcop al Argeşului Iosifu, avându părtaşu la cheltuială pre cuviosul Meletie, iconomu alu acestii sfintei Episcopii, la toate câte până acumu s'au lucrat şi s'au făcutu; carele ostenitoriu au fost din începutu până s'au săvârşitu şi pentru cinstea către sfinţii după cari îşi au numirile, s'au adaos la icoanele cele mari şi chipurile alu sfântului*

şi dreptului Iosifu, logotniculu şi a lu sfântului Meletie Patriarhul Antohiei şi pentru că mai înainte au fostu altă bisearică prea mică şi de lemnu, unde loculu n'au lăsat a se face aceasta de zid, deci săvârşindu-se cu toate câte au trebuitu s'au şi târnositu acumu de însuşi prea sfinţia sa, fiindu anulu dela zidirea lumii 7319, iară de la Cristos 1811 Oct. 1.

Aceste porunci să le păzească preoţii din porunca arhierească până ce va sta besearica aceasta. I. *Pre nimenea să nu îngroape în besearică nici în tindă nici aicea în pridvor, nici înaintea besericii spre partea apusului, nici împrejurul besearici lângă zid, şi mormânturile să fie depărtate de zid de patru paşi de om, că pentru aceia s'au făcut curtea mare şi adâncimea gropii să fie de sase palme.* II. *La vremea când se cunună oamenii să nu îngădue a se face jocuri în curtea besearici nici afară împrejurul curţii, nici să se facă mâncări sau băuturi.* III. *Judecăţile cu pricini de stricăciuni holdelor şi fânaţilor din care se întâmplă înjurături şi bătăi nici de cum să nu se primească a se urma*».

In interior, pe lângă cupola naosului, ridicată peste arcurile mari prin mijlocirea a patru trompe conice de colţ, ceea ce atrage mult privirea este frumoasa tâmplă adusă dela mânăstirea lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeş (înlocuită, acolo, cu prilejul restaurării bisericii de arhitectul Lecomte du Nouy, cu un cadru metalic). Mult mai înaltă decât arcada dintre altar şi naos, tâmpla adusă dela Argeş — care, după stil şi lucrătură, pare să fie din vremea lui Şerban Can-

(Foto arh. Alex. Petit)

Fig. 47. — Interior în biserica din Valea Danului

tacuzino, unul din principalii restauratori ai ctitoriei lui Neagoe — n'a încăput în întregime în golul destinat catapetesmei. Astfel, partea superioară a acestei preţioase lucrări în lemn, cuprinzând unsprezece iconiţe circulare, a fost prinsă sub tirantul arcului dintre pronaos şi naos, unde, alături de alte lucrări tot în lemn, însă mult mai noui (patru icoane pictate şi o arcadă decorată cu ramuri de viţă de vie cu struguri), formează o separaţie deosebit de decorativă între cele două încăperi ale bisericii (fig. 47).

CETATEA « POENARI »

Drumul care duce la acest străvechiu punct întărit, loc de retragere şi rezistenţă al voevozilor dela Argeş, merge paralel cu albia râului Argeş, către izvoarele lui, trecând prin satele Pământeni, Ungureni, Bucşe neşti, Corbeni şi Căpăţâneni.

Dela Căpăţâneni, şoseaua, relativ bună, se întoarce spre stânga în direcţia Aref, iar cercetătorul care vrea să viziteze rămăşiţele istoricei cetăţi, căţărată în fund pe malul drept al Argeşului, trebue să facă drumul mai departe pe jos.

Deşi curate și îngrijite, satele aşezate de-a-lungul şoselei, până la Căpăţâneni, nu prezintă, afară de pitorescul natural al aşezărilor, niciun interes deosebit. Lipsesc chiar şi monumentele istorice. Doar la Corbeni poate fi cercetată cu interes o bisericuță frumoasă, construită în 1743 pe un plan dreptunghiular, cu pridvor în faţă şi clopotniţă pe pronaos (fig. 48). Picturile ce-i împodobesc pereţii în exterior şi, mai cu seamă, ornamentele din jurul ferestrelor turnului-clopotniţă, sunt de un efect decorativ remarcabil. Nu mai puţin interesantă este scara care duce din pridvor la clo-

(Foto arh. Alex Petrı)

Fig. 48. — Biserica din Corbeni văzută din față

potniţă şi pe a cărei balustradă, grosolană dar originală ca formă, deasupra unei nişe tratată în chip de bancă, un zugrav popular a înfăţişat sub o formă pe cât de naivă pe atât de mişcătoare ceea ce în imaginaţia lui se chema *Raiul* (fig. 49).

O altă bisericuţă, clădită în 1747, mult mai simplă şi având în faţă, adăogit ceva mai târziu, un larg pridvor de lemn, se găseşte pe un deluşor, în cătunul alăturat al Bucşeneştilor.

Dela Căpăţâneni în sus, valea Argeşului se îngustează. Prins între doi pereţi de stânci, pe alocuri împădurite, râul îşi rostogoleşte grăbit apele făcând un zgomot asurzitor. Pe malul stâng, o cale ferată îngustă merge paralel cu firul apei până departe la Cheile Argeşului. Pe malul drept, o potecuţă îngustă sue şi coboară, ducând către o poiană de o frumuseţe neînchipuită, întinsă în jurul unei cotituri pe care Argeşul o face la poalele muntelui al cărui vârf mai păstrează încă ceva din resturile de zidărie ale cetăţii « Poenari ».

Zidurile sfărâmate ale acestui punct strategic întărit de odinioară se văd din depărtare într'o perspectivă minunată. Cercetătorul care vrea să le cunoască mai bine, să le privească de aproape, trebue să sue muntele plecând de jos, din poiană, pe o potecuţă tăiată în nenumărate zigzaguri. Drumul e greu, dar vederea de pe acest vârf de stâncă, de o parte către Căpăţâneni, de alta către Cheile Argeşului, este nebănuit de frumoasă. In schimb, şi în ciuda

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 49. — Biserica din Corbeni; scara din pridvor şi « Raiul ».

impresiei ce o avem din depărtare, resturile cetăţii propriu zise sunt sărăcăcioase. Fosta incintă, micuţă şi îngustă, seamănă cu o poeniţă bătătorită, iar din mormanul de moloz al zidurilor prăvălite cresc pomi şi buruieni. Nici planul şi, mai ales, nici înfăţişarea dela început a cetăţii nu mai pot fi deduse acum pe baza resturilor neînsemnate ce se mai păstrează. Starea de risipire a zidurilor s'a agravat şi, dacă nu

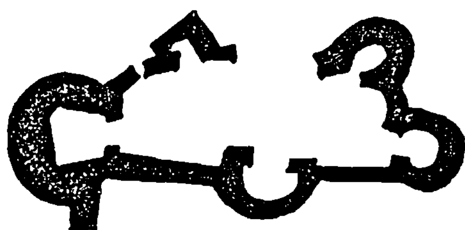
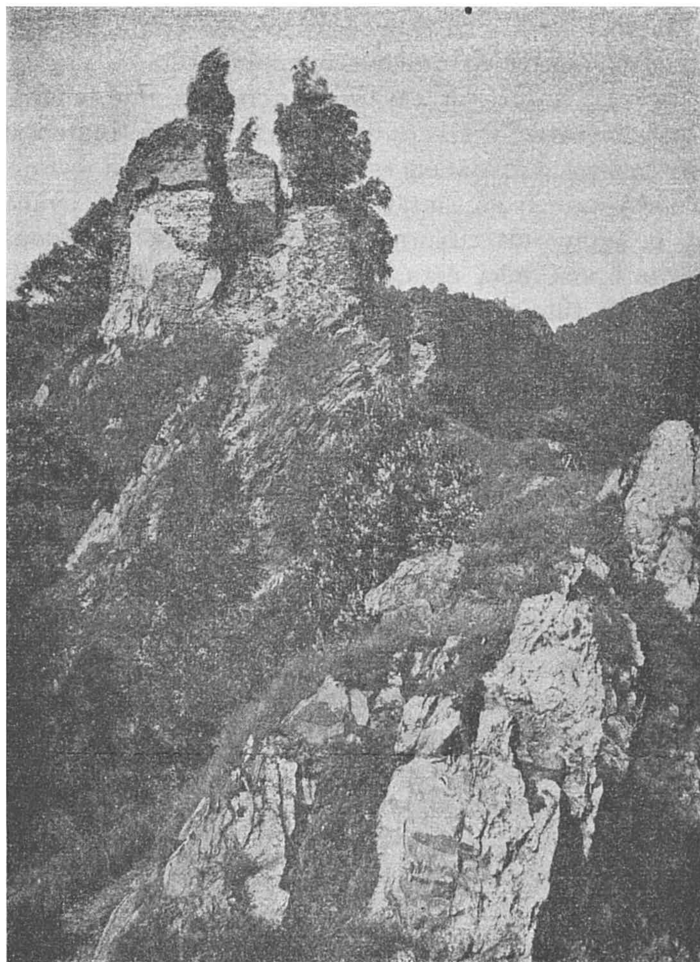

Fig. 50. — Planul Cetăţii Poenari (dupa o schiţă din 1903 a arhitectului Victor Stephănescu).

se iau măsuri de conservare, din tot ce a fost cândva zid sau turn pe acest munte nu va mai rămâne curând decât amintirea.

In 1903, o bună parte a fostului « Castrum Argis » se mai ţinea încă în picioare. Cercetând în acea vreme ruinele, arhitectul Victor Stephănescu a putut schiţa un plan al cetăţii, descriind în acelaşi timp şi unele particularităţi ale zidirii. Iată, după indicaţiile date atunci de d-sa şi după completările făcute acum la faţa locului, care pare să fi fost înfăţişarea cetăţii:

(Foto arh Alex. Petit).

Fig. 51. — Ruinele Cetății Poenari.

Croită pe un plan poligonal neregulat, cerut de sigur de configuraţia naturală a terenului, cetatea era întărită la colţuri cu turnuri puternice; unul, enorm, sprijinit către vale cu un contrafort, era îndreptat în direcţia Căpăţâneni şi apăra intrarea în cetate. Poarta principală, întărită, se găsea alături, având în faţă un şanţ cu urme de « *pont-levis* ». Alte două turnuri mai mici erau situate pe vârful opus, străjuind cotitura pe care o face valea și râul în acel punct; altul, în sfârșit, se găsea pe latura cea mai lungă a cetăţii, deasupra potecuţii care înconjoară şi acum poalele zidurilor din spre miazăzi (fig. 51). In plan, turnurile sunt rotunde; camerele amenajate în ele erau însă patrate. Zidurile aveau o grosime variind între 2 şi 3 metri şi erau făcute din piatră, căptușită în părţile superioare cu cărămidă. Structura acestei zidării, care a suferit cândva o refacere, este vizibilă încă şi azi la baza turnului mare şi în frântura rămasă încă în picioare din turnuleţul din capătul opus acestuia (fig. 51). Cetatea era prevăzută cu pivniţi. In mijlocul incintei minuscule, în care nu încăpeau mai mult de 40 ostaşi, se găsea un fel de puţ, de bună seamă gura ascunzătorilor subterane. Ostașii asediaţi în cetate puteau ieşi afară, la nevoie, şi printr'o galerie subterană, care răspundea ceva mai jos, în poalele muntelui, la locul ce se numeşte şi astăzi « la pivniţi ».

In privinţa originii şi vechimii acestei cetăţi, lucrurile nu sunt tocmai limpezi. Pe de o parte, tradiţia populară o atribue, ca pe mai toate clădirile vechi

ale ţării, legendarului Negru-Vodă. Pe de alta, tradiţia istorică, consemnată într'o cronică din veacul al XVII-lea, pretinde că este vorba de o zidire nouă a lui Vlad Ţepeş. Având în vedere împrejurările politice cari au precedat lupta pentru întemeierea şi independenţa Ţării Româneşti, precum şi nevoia, atât de des dovedită, ca voevozii noştri să-şi aibă în munţi un loc sigur de retragere şi rezistenţă în vremuri de restrişte, am fi îndreptăţiţi să dăm crezare tradiţiei populare şi să admitem ca ziditor al cetăţii dela Poenari (chemată astfel, mai târziu, după numele satului domnesc din vale) pe Basarab I, întemeietorul Principatului muntean. Cu atât mai mult s'ar putea susţine acest lucru, cu cât prima ştire pe care o avem despre existenţa cetăţii e din 1330. Acel «*Castrum Argias*» către care se îndreaptă oştile lui Carol Robert în expediţia lor contra lui Basarab I nu poate fi decât cetatea aceasta. Oraşul Argeş, — Curtea de Argeş de mai târziu, — vechea capitală a Ţării, n'a fost niciodată fortificat pentru a se fi putut chema cândva «*Castrum*».

Pe de altă parte, având în vedere stilul clădirii şi, mai cu seamă, faptul că un popor care nu-şi câştigase încă independenţa cu greu ar fi putut să-şi zidească o cetate de felul celei dela Poenari, oricât de mică ar fi fost ea, pare mai normal să admitem că Basarab I a găsit cetatea făcută de altcineva dinaintea lui, iar el, cel mult va fi dispus să fie reparată şi întreţinută. Cine va fi avut interes în epoca aceea să zidească

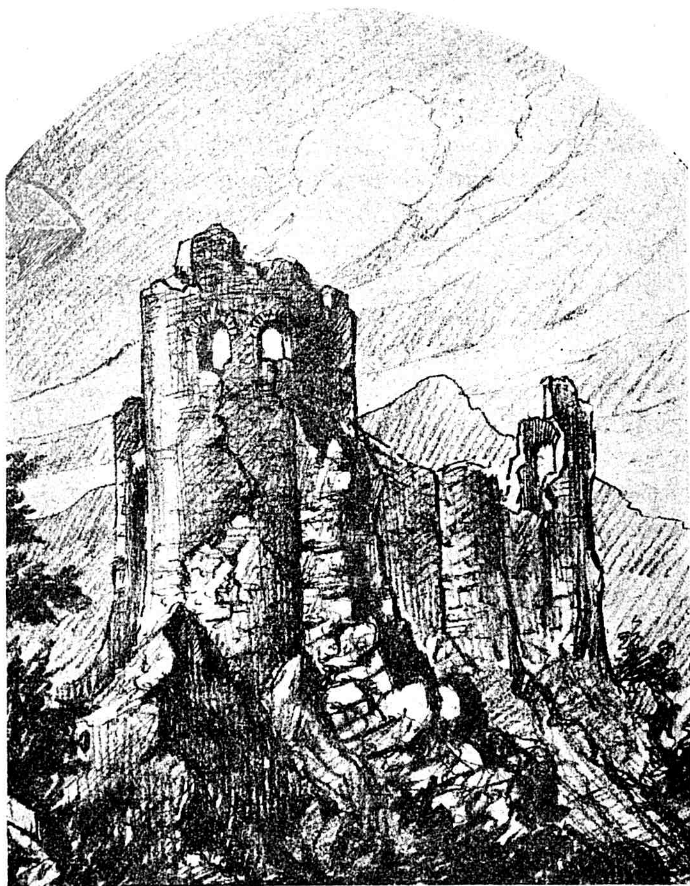

Fig. 52. — Cetatea Poenari după un desen din 1903 al arhitectului Victor Stephănescu.

cetate de apărare în munţi, pe valea Argeşului, într'un punct strategic important, aproape de o trecătoare prin care — cu greutate, ce-i drept, — se putea trece peste Carpaţi în Ţara Făgăraşului, nu e greu de ghicit. Intr'adevăr, iată ce scrie, în legătură cu acest loc întărit, unul din cei mai învăţaţi cercetători ai arhitecturii noastre militare, d-l Alexandru Lapedatu:

« Inainte de întemeierea principatului, se constată existenţa unei cetăţi asemănătoare celei dela Poenari în regiunea Oltului de sus, la gura Lotrului, ridicată în acest loc, pe vârful unui munte, de Comitele Conrad, căruia Bela al IV-lea al Ungariei îi dăruise la 1233 Ţara Loviştei. Această cetate a trebuit să dureze cel puţin cât a durat şi stăpânirea acestuia şi a urmaşilor săi în Ţara Loviştei, adică până la începutul veacului al XIV-lea. Ştiri asupra ei nu mai avem până la 1453, când aflăm că regele Ladislau al Ungariei autoriză pe Sibieni a o restaura. La această dată, « *Castrum Lothorvari* », cum îl numeşte scrisoarea regală, era deci dărâmat. Saşii însă nu l-au mai refăcut. Ruinele cetăţii se mai vedeau totuşi pe la 1720.

Dar Ţara Loviştei, cum a arătat B. P. Haşdeu şi a precizat în urmă D. Onciul, se întindea şi în stânga Oltului, cuprinzând întreaga regiune ce se chiamă încă şi azi Plaiul Loviştei, regiune în care se găsesc şi ruinele cetăţii dela Poenari. Faptul că cetatea dela Poenari se afla pe teritoriul stăpânit odinioară de Comitele Conrad şi de urmaşii săi, precum şi faptul că ea se găseşte atestată ca existentă în 1330, curând după

îndepărtarea acestei stăpâniri (1311), ne duce la încheerea — emisă hipotetic — că originea ei trebue pusă în legătură cu posesiunea ungurească a Loviştei: căci precum atunci s'a fost ridicat, de-a dreaptaOltului, cetatea Lotrului, asemenea, de-a stânga lui, s'a putut ridica cetatea Argeşului, pentru paza cesteilalte jumătăţi a teritoriului dăruit Comitelui Conrad şi urmaşilor săi » [1]).

După mutarea capitalei dela Argeş la Târgovişte, cetatea ne mai fiind la îndemâna Domnitorilor a fost vremelnic părăsită. In orice caz, ştiri despre ea nu mai avem până în a doua jumătate a veacului al XV-lea, când, din nou întărită, o găsim condusă de Pârcălabul Gherghina, cumnatul Voevodului Vlad Călugărul.

Refacerea cetăţii poate să se datoreze totuşi lui Vlad Ţepeş. Faptul că meşteri puşi de el vor fi lucrat la reîntărirea şi repararea cetăţii, după ce o bună bucată de vreme nimeni nu se mai ocupase de ea, a făcut de sigur ca poporul să o socotească nouă şi să-i dea numele lui Vlad Ţepeş. Cronicile Ţării din veacul al XVIII-lea par a o atribui în adevăr acestui voevod. Vlad Ţepeş, scrie Constantin Căpitanul, « au făcut, Târgoviştenilor mare pedeapsă pentru o vină ce avusese că făcuse unui frate al Vladului Vodă un necaz. Pentru aceea au trimis slujitori şi în ziua de Paşti lovindu-i i-au prins şi pe bărbaţi şi pe muieri şi pe feciori şi

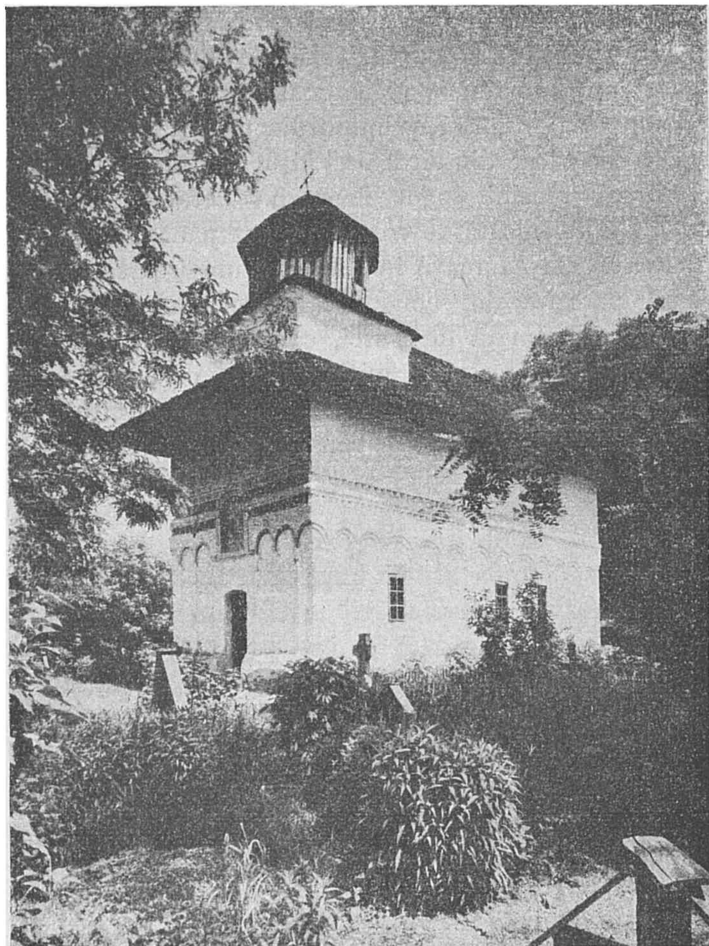
[1]) Alex. Lapedatu, *Două cetăţi româneşti*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910, p. 182.

fetele împodobite fiind, i-au dus la cetatea Poenari de au lucrat până li s'au spart hainele dupre ei de au rămas toţi despuieţi în pieile goale »[1]).

Radu dela Afumaţi, primind din partea lui Ludovic al II-lea cetăţile din Ardeal, Vinţul şi Vurpărul, dădu în schimb regelui ungur Poenarii. Cetatea a rămas astfel o mică bucată de vreme (se pare până la moartea lui Radu dela Afumaţi) în stăpânire ungurească. După aceea, părăsită din nou, sau, poate, cum pare mai probabil, dărâmată de Turci, către sfârşitul veacului al XVII-lea, cetatea îşi iniţiază ruina ce avea să se desăvârşească în zilele noastre, sub ochii instituţiilor întemeiate tocmai pentru conservarea monumentelor istorice.

---

[1]) *Cronica lui Constantin Căpitanul*; în *Magazinul Istoric pentru Dacia, Vol. I. p. 98.*

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 53. — Biserica din Gălăşeşti, construită în 1751.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 54. — Interior în biserica din Gălăşeşti.

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 55. — Schitul Robaia.

APENDICE

INSCRIPŢIILE DE PE FAŢADA BISERICII MÂNĂSTIRII ARGEŞULUI

Inscripţia I-a din dreapta.

« Câţi cu Duhul lui Dumnezeu să povăţuesc sunt fii ai lui Dumnezeu. Iată şi eu robul Domnului Dumnezeului nostru Isus Cristos, Io Neagoe Voevod, adusu'mi-am aminte domnia mea cum că mulţi împăraţi întru împărăţiile acestea s'au sălăşluit, ci puţini pe cea cerească împărăţie o au moştenit. De aceia dar iată şi eu m'am sârguit nu numai a cârmui această împărăţie, ci şi a iubi pre Domnul din tot sufletul fapte bune făcând. Drept aceia am cunoscut şi noi, că aceşti foşti înaintea noastră stăpânitori acestea ascultându-le s'au fericit, lăsând deşertăciunile pământeşti pământenilor, iară pentru ei Impărăţia Cerului dobândind, după glasul fericitului între împăraţi prooroc şi părinte David: « *fericit bărbatul ce milueşte şi în toată ziua de Domnul se îndulceşte », şi iarăşi: « cu milostenii se curăţesc păcatele ». Aceste dar văzându-le şi noi, şi de dorinţă şi osârdie fiind conduşi către sfiintele şi dumnezeeştile biserici a le zidi, înălţa şi înfrumuseţa, precum le-au durat şi înălţat şi înfrumuseţat făcându-se ctitori ai noştri întru Sfinţi răposaţi moşi şi strămoşi, asemenea şi noi, urmând pilda lor, şi dorinţă, şi osârdie având către această sfântă*

şi dumnezeiască beseerică a cinstitei Adormirii a preasfintei, curatei şi preabinecuvântatei stăpânei noastre de Dumnezeu născătoare şi pururea Fecioarei Marii, pe care am găsit-o domnia mea la Curtea de Argeş dărâmată şi neîntărită; şi prin harul dumnezeesc şi imboldul acestei Preacinstite Maici a Domnului s'au deschis ochii inimii noastre şi am hotărît această mai sus pomenită beserică den temelii a o zidi şi a o înălţa şi a o întări şi i-am mai dăruit sate şi ţigani şi bălţi cu peşte şi dişmă dela vămi şi vase de aur şi de argint şi mărgăritar şi pietre nepreţuite. Drept aceia, în numele Domnului Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pământului şi în numele Preacuratei sale Maici, rugăm şi conjurăm noi pe acela care, după a noastră petrecanie, îl va alege Domnul Dumnezeu să fie uns urmaş al smeritei domniei mele, stăpân pe toată ţara Ungro-Vlahiei: Mare, singur stăpânitorule şi de Dumnezeu iubitule Domn, şi unsule, te rugăm noi pentru această din nou zidită besearică, pe care o am înălţat în cinstea şi slava stăpânului Christos, ca pre aceasta să nu o laşi să fie spre pustiire ascultând pe unii răi grăitori către tine, şi să nu se atingă mâna ta de comorile ei nici vasele să le iei, ci încă altele domnia ta după putere să adaugi pentru ca să nu fie spre batjocura limbilor străine şi locuinţă a animalelor şi a păsărilor, şi a şerpilor sau a tâlharilor, ci fii către ea milostiv şi întocmitor şi păzitor şi monahilor locuitori într'însa bine făcător; ca să-ţi fie şi domniei tale ctitoria desăvârşită precum şi nouă, care am trecut din această lume deşartă ne-a fost. Dacă voeşte

mâna ta să se atingă a lua, adu-ţi aminte că nu trebue şi nu vei fi ispitit, că dacă vei gândi că iei dela Preacurata Maica Domnului, nu vei lua; dar dacă vei voi şi dela tine să dărueşti după putere besearicii acesteia, să fii binecuvântat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pământului şi de Preacurata Maica Sa; pentrucă eu, domnule şi unsule, după moartea mea nu aştept dela nimeni pomenire să am decât dela domnia-ta, iar domnia-ta să ai pomenire în împărăţia cerului unde bucuria este netrecătoare şi fericirea fără de sfârşit, care va să fie, amin.

Şi iarăşi amintim egumenilor şi călugărilor, aci sălăşluitori, că dacă cineva din boeri şi din dregători va voi să aducă ale lor averi şi vase pentru ca să le ascundă în mănăstire, fie chiar şi de orice frică, atunci egumenii şi călugării să nu le ieie, ca să nu fie averi străine în mănăstire şi să nu cadă pentru aceasta mănăstirea în nevoi. Iar egumenul şi călugărul, care va primi avere străină să o ascunză în mânăstire să fie blestemat şi afurisit».

Inscripţia II-a.

«*Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea sfântului Duh, care în Treime este slăvit Dumnezeu, de dorinţă şi osârdie îndemnat, început'am această sfântă besearică a Adormirii Prea binecuvântatei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare, pe care privind-o şi văzând-o, iară din scripturile Dumnezeeşti înţelegând ceea ce grăeşte gura Domnului Dumnezeului nostru în sfânta Evanghelie:* «*dacă vom avea credinţă cât un*

grăunte de muştar, se vor ierta păcatele noastre», dara nici atâta nu s'a gasit în noi, şi se grăeşte iarăşi în sfânta Evanghelie: «Dacă cineva va veni la mine, nu'l voi alunga». Şi iarăşi zice dumnezeescul Chrisostom: «de au lucrat cineva din ceasul cel dintâi să-şi primească astăzi dreapta plată; de au venit cineva după ceasul al treilea, mulţumind să prăznuiască; de au ajuns cineva după ceasul al şaselea, de nimic să nu se îndoiască, că de nimica nu se va păgubi», iar care se va întâmpla să vie într'al noulea ceas, să se apropie fără de teamă; şi de va ajunge cineva în ceasul al unsprezecelea să nu se îngrozească de pedeapsă că iubitor de oameni fiind, Stăpânul Christos primeşte pre cel de pe urmă ca şi pre cel dintâi; răsplăteşte pe cel venit în ceasul al unsprezecelea, ca şi pe cel ce a lucrat din ceasul d'intâiu; şi pe cel depe urmă miluieşte, şi pe cel dintâiu mângâie şi aceluia plăteşte şi acestuia dă şi lucru cinsteşte şi îndemânarea o laudă. Drept aceia şi voi fraţilor, care v'aţi străduit pentru această besearică, ori dacă aţi fost bogaţi sau săraci, sătui ori flămânzi, văduve sau din slugile mele, să nu gândiţi în inimile voastre că Domnul Cristos nu va lua în seamă osteneala voastră, ci luaţi aminte de cele ce zice Sfânta Scriptură: «Fiindcă Cristos Dumnezeul nostru iubitor de oameni este vă va răsplăti pentru osteneala voastră» şi voi veţi intra în Impărăţia Cerurilor. Drept aceea şi eu robul Domnului nostru Isus Cristos şi al Prea Curatei Maicei Sale, deşi împovărat de mulţimea păcatelor cum nimene altul între creştini, din Răsărit până la Apus nu iaste, mă rog Ţie, Sfântă Fecioară

fără de prihană, pentru mântuirea acelor care s'au străduit ca să-ţi facă această sfântă casă; de au fost creştini şi au lucrat cu mare osteneală şi sudoare, înfometaţi sau având sete, sau cu bătae de joc sau cu ocară, Sfânta Femeie primeşte munca lor şi roagă pentru ei pe cel care a văzut lumina zilei prin tine, ca să nu-i ruşineze în ziua judecăţii de pe urmă ci să-i aşeze în rândul celor ce vor sta dea dreapta sa. Căci eu însumi sunt un păcătos şi n'am făcut niciun bine înaintea ta Doamne, nici m'am ostenit, nici n'am flămânzit, nici n'am însetat, nici lacrămi am vărsat, ci în toate zilele vieţii mele în odihnă şi mulţumire am trăit, îndestulat cu toate bunătăţile acestei lumi deşarte; şi de n'am plătit după dreptate munca acestor lucrători osteniţi, fie din sgârcenia mea, fie prin înşelăciune, fie din pofta mea nebună de arginţi, aceasta este, că am fost orbit de păcatele mele, Stăpână Ajutoare şi Prea Curată Fecioară, fă ca ei să fie răsplătiţi întru totul; iar voi, fraţii mei, iertaţi-mă şi nu mă blestemaţi; şi Dumnezeu vă va ierta şi Sfânta Sa Maică vă va milui; căci ce nu m'am învrednicit eu a vă da vă va da vouă Domnul Dumnezeu şi Sfânta Sa Maică; iar tu Prea Curată Sfântă Fecioară, tu cunoşti nădejdea tuturor creştinilor, Sfântă Femeie, fieţi milă şi primeşte-mă şi pe mine nevrednicul, lipsit de nădejde şi născut în păcat, viţă stearpă şi smochin fără rod, căci eu sunt oaia rătăcită în pustiu şi vrednic nu sunt a mă chema fiul tău, fiindcă încărcat foarte sunt de păcate; milostiveştete Prea Curată şi primeşte-mă, nu ca pe sus pomeniţii lucrători cari s'au ostenit, ci după cum e

scris în Sfânta Evanghelie: Primeşte-mă Stăpâne ca pre unul din mercenarii tăi; pre mine păcătosul robul tău, Io Neagoe Voevod.

Inscripţia I-a din stânga, a lui Şerban Cantacuzino.

« *A zidi numai cu cuvântul zidirea este lucru a lui Dumnezeu celui în Troiţă slăvit, după Dumnezeescul David: zise şi se făcură, însuşi porunci şi să zidiră.Şi iară a lui Dumnezeu lucru este a păzi cele zidite ne stricate şi ne schimbate, poruncă zice au pus, şi nu se va muta, arătând ţăria Dumnezeeştei puteri, omului iarăşi ca un den fire ce este trecătoriu. Şi a zidi cu osteneală îmi este şi a păzi cele zidite cu nevoe. Este dară la om lucru al său a zidi după putinţă omenească cele ce sunt folositoare nu numai trupeştei vieţi ce şi câte spre săvârşirea sufletească să aduc şi cea după moarte fericire căştigă, adică beserici, mânăstiri întru care Dumnezeu se slăveşte. Şi iarăşi cele căzute numai omul le ridică cu ajutoriul lui Dumnezeu. Drept aceia şi fericitul acel Neagoe Voevod Basarab cel despre mumă strămoşul domniei mele, care pentru cea spre Dumnezeu bună a lui credinţă ce ave, dobândi stăpânirea ţărei Româneşti, de preună cu alalte bune fapte ce făcea şi mânăstirea din temelie au ridicat mare şi luminată aci în oraşul acesta Argeşul, întru slava lui Dumnezeu şi întru cinste svitii slăvitii maici sale împreună cu alalte ale mânăstirii împrejur zidiri, cât la toată zidirea făr de celelalte danii se vede să fi făcut cheltuială împărătească, precum după meşteşugul cel scump se arată cheltuială ziditorului. Şi după acea vreme multă trecând, au den greşeala meşte-*

rilor, au den umezeala vremurilor, început-au a se strica temelie şi scara, şi a se muta petrile dela locul lor. Şi într'aceasta-şi vreme şi eu robul lui Dumnezeu Ion Şerban Cantacuzino Basarab Voevod din mila lui Dumnezeu învrednicindu-ne la aceeaş stepenă cu domnia Ţărei Româneşti, în scaunul strămoşilor noştri şi înţelegând de stricăciune acesta, luând râvnă ca de o zidire a strămoşilor, ca să nu piarză pomenirea acelui fericit domn, făcut-am nevoinţă ca să dreg şi să întăresc acea stricăciune, şi am trimes ispravnic pe boiarinul nostru Dona Pepano împreună cu meşterii de au dres toată stricăciunea, întărind pietrele în tot chipul cu fier, ca să poată sta cu tărie. Şi fără aceasta socotit-am de am adus şi am miluit svnta mănăstire şi cu venericiul den dealul Alimăneştenilor ot sud Argeş, ca să aibă a lua svnta mănăstire tot vinăriciul domnesc dentr'acest deal şi cu părpărul şi cu judecata dealului, ca să poată fi svitii mânăstiri de ajutoriu şi de întărire şi noauă, şi părinţilor noştri vecinică pomenire vlt. 7190 (1628). August 25. I prim mitropolit Kir Theodosie».

Sub inscripţii este săpată semnătura meşterului pietrar al lui Şerban Cantacuzino, *Gligore Cornescul.*

Inscripţia II-a din stânga a Regelui Carol I.

Eu Carol I cu mila lui Dumnezeu şi prin voinţa naţională Rege al României, văzând această sfântă biserică care a fost prada focurilor, a cutremurilor şi a vrăjmaşilor lăsată în părăsire mi-am unit gândul cu voinţa celor mai dinainte ctitori Io Neagoe Basarab Voevod şi Io Radu Basarab Vioevod şi am hotărât în anul dela

Christos MDCCCLXXV, al Domniei mele X, a o scăpa de nimicire. In zece ani de muncă neobosită care n'a încetat nici în timpul marelui războiu pentru neatârnare, am reclădit această falnică luminoasă şi minunată zidire cu ajutorul Ţărei întregi, după planurile şi documentele ctitoreşti cu materialul vechi şi cu cel nou scos din pietrăria dela Albeştii Câmpulungului şi s'a săvârşit în anul mântuirii MDCCCLXXXV, al domniei mele XX, al regatului meu V, spre vecinică amintire a faptelor cari au ridicat Regatul României la mărire şi întru pomenirea mea, a iubitei mele soţii Elisabeta Regina şi a urmaşilor noştri, precum şi a mitropolitului primat Calinic Miclescu, a episcopului de Argeş Ghenadie, a preşedintelui Consiliului meu de miniştri Ion Brătianu, a arhitectului Andreiu Lecomte du Nouy şi a întregului popor al acestei ţări.

Binecuvintează din ceriu Părinte Sfinte acest Sfânt lăcaş al tău şi-l păstrează din neam în neam ca un nepreţuit odor amintind zilele şi timpurile de mărire prin care au străbătut virtutea şi voinicia Românilor sprijinindu-se pe stânca credinţei către Dumnezeu, către Patrie şi către Rege.

Inscripţie pe o piatră a peretului dinspre Miazăzi al altarului.

Dreptă acest loc odihnescu-se osele robului lui Dumnezeu Partenie Simonah, ce au fost igumen aicea 14 ani până la leat 93 când s'au făcut mânăstirea scaun de episcopie şi acum la leat 1797 Sept. 20 au răposat fiind prea sfânt părintele Kir Iosif întâiu Episcop.

NOTIŢĂ BIBLIOGRAFICĂ [1])

Curtea Domnească din Argeş, Bucureşti, 1923, cu articole de V. Brătulescu, Virgil Drăghiceanu, P. Cancel, Grigore Cerchez, N. Ghika-Budeşti, N. Iorga, Const. Moisil, D. Onciul, P. P. Panaitescu, Prof. Rainer.

Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii româneşti*, Bucureşti 1937.

Franz Jaffé, *Die bischöfliche Klosterkirche zu Curtea de Argeş*, Berlin, 1911.

L. Reissenberger, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Kurtea de Argysch in der Walachei*, in *Jahrbuch der k. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Band, IV, Wien, 1860.

L. Reissenberger, *L'église du Monastère Épiscopal de Curtea de Argeş*, traduit de l'allemand, Vienne, 1867.

I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie, depuis les origines jusqu'au XIX-ème siècle*, Paris, 1932.

O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeş*, Paris, 1931.

Grigore Tocilescu, *Biserica Episcopală din Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1886.

[1]) In această notiţă sunt arătate numai lucrările speciale, privind unele monumente din Curtea de Argeş.

LISTA FIGURILOR

LISTA PLANURILOR

CASA EPISCOPALA
PALATUL REGAL
POSTA
MÂNĂSTIRE ARGEŞULUI
SCOALA DE CÂNTĂREŢI
SEMINARUL
BULEVARDUL REGELE CAROL I
BISERICA „OLARI"
Strada Cuza-Vodă
Strada Despina
Str. Matei Basarab
Doamna
RUINELE BISERICII SÂN NICOARĂ
BIS. SF.ŢII INGERI
CIMITIRUL ORAŞULUI
Str. I. Eliade Rădulescu
Str. Brătianu
UNIVERSITATEA POPULARĂ
BISERICA „CERCEL-VODĂ"
SPRE PITEŞTI
0 100 200 300 400 500 METRI
Strada Negru-Vodă
Str. Mircea Vodă
Str. Lt. V. Stefănescu
Str. Ghenadie
POSTA CURTE DOMNEASCĂ
Str. Armand Călinescu
PIAŢA
PRIMĂRIA
BULEV. REGINA ELISABETA
BIS. ADORM. MAICII DOMNULUI
Str. M. Eminescu
BULEVARDU LASCAR CATARGIU
GARA
Calea Ferată Ingustă C.A.P.S.
C.F.R.
Valea Târgului
Râul Argeş
Pârâul
Valea Iaşului
FÂNTÂNA MEŞTERULUI MANOLE
CIMITIRUL EROILOR
BISERICA FLĂMÂNZEŞTI
Spre Câmpulung
Spre Corbeni
Spre Valea Danului

Planul oraşului Curtea de Argeş.

CUPRINSUL

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI. — 1940

Lei 180.—